

Turun yliopisto
University of Turku

KULUTUS, LUOTOT JA MARKKINAT

**Kulutusluoton ja koetun taloudellisen tilanteen välinen yhteys
vuosina 1999–2019**

Taloussosiologian pro gradu -tutkielma
Master's Thesis
in Economic Sociology

Laatija/Author:
Venla Vepsäläinen

Ohjaaja/Supervisor:
VTT Pekka Räsänen

2.12.2022
Turku

Turun yliopiston laatu järjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä.

☐	Kandidaatintutkielma
☒	Pro gradu -tutkielma
☐	Lisensiaatintutkielma
☐	Väitöskirja

Oppiaine	Taloussosiologia	Päivämäärä	2.12.2022
Tekijä	Venla Vepsäläinen	Sivumäärä	73
Otsikko	Kulutus, luotot ja markkinat - Kulutusluoton ja koetun taloudellisen tilanteen välinen yhteys vuosina 1999–2019		
Ohjaaja	VTT Pekka Räsänen		

Tiivistelmä

Tässä tutkielmassa tarkastelen kulutusluottojen yhteyttä koettuun taloudelliseen tilanteeseen. Tutkielmani teoreettisen viitekehyksen ensimmäisen osan muodostavat kulutusyhteiskunnan ja luottoyhteiskunnan käsitteet. Kuluttamisen merkitys ihmisten arjessa ja yhteiskunnan toiminnassa on kasvanut yhä enenevässä määrin, jolloin nyky-yhteiskunta voidaan kutsua kulutusyhteiskunnaksi. Kuluttamisella on niin keskeinen rooli, että kuluttaminen halutaan mahdollistaa myös silloin, kun kuluttajalla ei ole varaa kuluttaa. 2000-luvulla kulutusluottomarkkinoille tulivat uutuutena niin kutsutut pikavipit, jotka ovat vakuudettomia kulutusluottoja, joiden takaisinmaksuaika oli lyhyt, korko korkea ja joita oli mahdollista hakea puhelimen tai internetin välityksellä. Pikavippien tulo markkinoille herätti huolta velkaongelmien kasvusta, jolloin niiden tarjontaan on pyritty puuttumaan lainsäädännöllä, joka taas on vaikuttanut tarjolla oleviin kulutusluottotuotteisiin. Kulutusluoton ottamiseen vaikuttavat monet tekijät ja toinen keskeinen teoreettinen lähtökohta tutkimukselleni on kulutusluoton ottamiseen liittyvät taustatekijät, jotka voidaan jakaa sosio-demografisiin, persoonallisuuteen, tiedollisiin resursseihin sekä sosiaaliseen ympäristöön liittyviin tekijöihin.

Tutkimusaineistona käytän Suomi, kulutus ja elämäntapa aineistosarjan kolmea tutkimusvuotta: 1999, 2009 ja 2019. Aineistosarja on Turun yliopiston taloussosiologian oppiaineen viiden vuoden välein keräämä aineisto, jossa kartoitetaan suomalaisten kulutusasenteita ja -tapoja. Tutkimusaineiston lopullinen koko oli 3 818 havaintoyksikköä. Tutkielmallani on kaksi tutkimuskysymystä. Ensin selvitän lineaarisen regression avulla, onko kuluttajalla olevilla kulutusluotoilla yhteyttä koettuun taloudelliseen tilanteeseen. Linearisessa regressiomallissa kontrollimuuttujina ovat vastaajan tulot, koulutus, ikä, sukupuoli sekä asuinalue. Tämän jälkeen tarkastelen lineaarisen regression interaktiotarkastelun avulla, onko yhteydessä havaittavissa muutoksia kolmen tutkimusajankohdan välillä.

Tutkielmani tulosten perusteella kuluttajat, joilla oli kulutusluotto, kokivat taloudellisen tilanteensa heikommaksi verrattuna kuluttajiin, joilla ei ollut kulutusluottoja. Lisäksi korkeammilla tuloilla oli vahva yhteys koettuun taloudelliseen tilanteeseen. Koulutuksella ja sukupuolella oli joinakin tutkimusvuosina havaittavissa yhteys koettuun taloudelliseen tilanteeseen. Kulutusluoton yhteys koettuun taloudelliseen tilanteeseen vaihteli jonkin verran tutkimusvuosien välillä, sillä yhteys oli vahvempi vuona 2019 verrattuna vuosiin 2009 ja 1999. Tämä voi kertoa siitä, että kulutusluottojen ottaminen on keskittynyt yhä vahvemmin tietyille kuluttajaryhmälle, jotka kokevat taloudellisen tilanteensa heikommaksi. Lisäksi ajallisessa tarkastelussa on havaittavissa, että kulutusluottoihin kohdistuneet lainsäädäntömuutokset eivät tässä tutkielmassa muuttaneet kulutusluottojen kohdistumista tietyille kuluttajaryhmälle. Kulutusluottojen asema yhteiskunnassamme on vakiintunut, mutta riskinä on, että niitä käyttävät kuluttajat, jotka ovat jo ennestään heikommassa taloudellisessa tilanteessa. Tällöin kulutusluottomarkkinat asettavat kuluttajat epätasa-arvoisiin asemiin. Jatkossa kulutusluottomarkkinoiden sääntelyssä tulisi ottaa huomioon, miten sääntely vaikuttaa erityisesti heikommassa asemassa oleviin kuluttajiin.

Asiasanat	kulutusluotto, pikavippi, koettu taloudellinen tilanne, kulutusluottomarkkinat, ajallinen muutos, kulutusyhteiskunta, luottoyhteiskunta
-----------	---

Sisällys

1	JOHDANTO	1
2	KULUTUSYHTEISKUNTA	4
2.1	Kulutusyhteiskunnan tunnuspiirteet.....	4
2.2	Suomalaisen kulutusyhteiskunnan kehitys.....	7
2.3	Koettu taloudellinen tilanne	10
3	LUOTTOYHTEISKUNTA	12
3.1	Kulutusluoton tunnusmerkit.....	12
3.2	Luottoyhteiskunnan synty ja kehitys.....	13
3.3	Kulutusluottojen ja pikavippien kehitys Suomessa.....	16
4	KULUTUSLUOTON OTTAMISEN TAUSTATEKIJÄT	20
4.1	Kulutusluotot ja yksilölliset taustatekijät	20
4.2	Kulutusluotot taloudellisena toimintana	23
5	TUTKIMUSASETELMA	27
5.1	Tutkimuskysymykset	27
5.2	Aineisto	27
5.3	Muuttujat	29
5.3.1	Selitettävä muuttuja: Koettu taloudellinen tilanne.....	29
5.3.2	Selittävä muuttuja: Minulla on kulutusluottoja tai pikavippejä	31
5.3.3	Kontrollimuuttujat: Sosiodemografiset taustatekijät	32
5.4	Tutkimusmenetelmät.....	35
6	TULOKSET.....	37
6.1	Lineaarinen regressio	37
6.2	Lineaarisen regression interaktiotarkastelu.....	41
7	JOHTOPÄÄTÖKSET	46
7.1	Tulokset suhteessa aikaisempaan tutkimukseen	46
7.2	Tutkielman rajoitteet ja jatkotutkimusideat.....	49
	LÄHTEET.....	51
	LIITTEET	63
	Liite 1.....	63
	Liite 2.....	64

Kuviot

Kuvio 1. Interaktio kulutusluotto * tutkimusvuosi	44
---	----

Taulukot

Taulukko 1. Kokemus taloudellisesta tilanteesta tutkimusvuoden mukaan	30
Taulukko 2. ”Minulla on kulutusluottoa tai pikavippejä”	31
Taulukko 3. Selittävät muuttujat tutkimusvuoden mukaan	33
Taulukko 4. Nettotulokvintiilit, uudet luokat.....	34
Taulukko 5. Kokemus taloudellisesta tilanteesta, lineaarinen regressiomalli	38
Taulukko 6. Ehdolliset efektit tutkimusvuosittain	42

1 JOHDANTO

Kuluttamisella on merkittävä rooli nyky-yhteiskunnissa. Kuluttaminen on erottamaton osa niin arkea ja rutiineja kuin juhlaa, eli käytännössä melkein kaikkea ihmisen toimintaa. Ihmiset tekevät monia kulutus päätöksiä joka päivä, ja samalla yksityinen kulutus muodostaa merkittävän osuuden kansantalouden toiminnalle. Kuluttaminen tapahtuu yksilötason lisäksi yhteisöjen tasolla, sillä kuluttaminen liittyy yksilöitä osaksi suurempia yhteisöjä. Yhteisöjen ja yhteiskunnan rakenteiden tasolla kuluttamisen trendit ja normit määrittävät, millainen kuluttaminen on normaalia ja haluttavaa kunakin aikana. Kulutus läpäisee yhteiskunnan siis niin mikro- kuin makrotasolla, ja sen on sanottu jopa olevan yhteiskuntaa toiminnassa pitävä voima (Bauman 2007).

Kuluttamisen keskeisestä asemasta kertoo myös se, että markkinoille on luotu luottotuotteita, jotka mahdollistavat kuluttamisen myös tilanteissa, joissa ihmisillä ei tosiasiallisesti olisi varaa kuluttaa. Erilaiset kulutusluotot ovat vakiinnuttaneet asemansa tällaisen kuluttamisen mahdollistajina, mutta samanaikaisesti ne sisältävät riskin ylivelkaantumisesta, jos luotot kasautuvat ja niiden takaisinmaksussa ei syystä tai toisesta onnistu. Ideaalitulanteessa luotot auttavat kuluttajia tasaamaan kulutustaan pitkällä aikavälillä tilanteissa, joissa menot ja tulot eivät kohta. Tämä kuitenkin vaatii kuluttajalta tietoisuutta omasta taloudellisesta tilanteesta tällä hetkellä sekä kykyä suunnitella kulutustaan pitkällä aikavälillä. Tällä hetkellä kulutusluotot ovat lisäksi helposti saatavilla, ja kuluttajien on mahdollista saada yhdellä hakemuksella jopa tuhansien eurojen vakuudettomia luottoja. Näitä luottoja usein myös markkinoidaan helppoudella ja nopealla saatavuudella sekä toisaalta luodaan mielikuvia unelmien ja tavoitteiden toteuttamisesta lainarahalla. Kulutusluotot ovatkin verrattain yleisiä suomalaisten kuluttajien keskuudessa ja Finanssialan (2021) selvityksen mukaan joka neljännellä suomalaisella on jokin kulutusluotto.

Kulutusluotoilla ja pikavipeillä on ristiriitainen asema yhteiskunnassa: yhtäältä ne mahdollistavat kulutuksen tasaamisen yli ajan mahdollistamalla kuluttamisen tällä hetkellä ja omalta osaltaan ylläpitävät yksityistä kulutusta. Toisaalta kulutusluotot nostetaan esille keskusteluissa velkaantumisesta ja maksuhäiriömerkinnöistä, sillä niiden merkitys on kasvanut 2010-luvun edetessä velkaantumisen taustasyynä (Majamaa & Rantala 2020). Vuoden 2021 lopussa 389 300 suomalaisella oli maksuhäiriömerkintä ja heidän lukumääränsä on kasvanut tasaisesti vuodesta 2008 alkaen (Asiakastieto 2022a). Kaikkien maksuhäiriömerkintöjen taustalla ei ole kulutusluotoista aiheutuneet maksuvaikeudet, mutta kulutusluottojen negatiivisista vaikutuksista ollaan usein huolissaan erityisesti nuorten kuluttajien kohdalla. Koronapandemian aikana alle 20-vuotiailla nuorilla uusista maksuhäiriömerkinnöistä kolmannes tuli käräjäoikeuden antamista velkomustuomioista, jotka aiheutuvat pääasiassa maksamattomista vakuudettomista kulutusluotoista (Asiakastieto 2022b). Kulutusluottoihin ja

pikavippeihin liittyvien haitallisten seurauksien takia erityisesti pikavippien tarjontaan on yritetty puuttua lainsäädännöllisin keinoin läpi 2000-luvun, mikä on muuttanut luottomarkkinoita luonnetta sekä tarjolla olevia luottotuotteita merkittävästi (Järvelä, Raijas & Saastamoinen 2019). Kulutusluottoja ja pikavippejä käytetään moneen eri tarkoitukseen: yhtäältä pikavipit yhdistetään holtittomaan, suunnittelemattomaan rahankäyttöön ja ne liitetään erityisesti nuorten juhlimiseen ja hedonistiseen kuluttamiseen. Toisaalta tiedetään myös se, että pienituloiset turvautuvat pikavippeihin rahoittaakseen arkisia menoja kuten päivittäistavaraostoksia, matkalippuja ja puhelinlaskuja. (Autio, Wilska, Kaartinen & Lähteenmäki 2009.)

Kulutusluotot ja pikavipit muodostavat moniulotteisen kokonaisuuden, eivätkä niihin liittyvät ongelmat ole yksiselitteisiä. Tässä tutkielmassa olen kiinnostunut siitä, miten nostettu kulutusluotto tai pikavippi on yhteydessä koettuun taloudelliseen tilanteeseen. Lisäksi tarkastelen, onko yhteydessä tapahtunut muutoksia kahdessakymmenessä vuodessa vuosien 1999–2019 välillä. Aikaisemman tutkimuksen perusteella tiedetään kulutusluottojen yhteys pienituloisuuteen (Autio ym. 2009) sekä velkaongelmiin (Oksanen, Savolainen, Sirola & Kaakinen 2018). Kulutusluottojen yhteyttä koettuun taloudelliseen tilanteeseen ei kuitenkaan ole juuri tutkittu. Silinskas, Ranta ja Wilska (2021) saivat selville, että taloudelliseen tilanteeseensa tyytyväiset ihmiset ottivat harvemmin lainoja. Tässä tutkielmassa on tarkoitus hahmottaa kulutusluottojen merkitystä kuluttajien kokemassa taloudellisessa tilanteessa, sillä luoton nostamisella voi olla monipuolisempia vaikutuksia taloudenhallintaan, kuin esimerkiksi maksuhäiriötilastot antavat ymmärtää. Yhtäältä luotot voivat parantaa taloudellista tilannetta hetkellisesti, mutta toisaalta luottojen takaisinmaksu kasvattaa kuukausimenoja, mikä voi heikentää taloudellista tilannetta. Tällöin kulutusluotto voi aiheuttaa myös stressiä omasta taloudellisesta tilanteesta.

Tutkielma etenee seuraavasti: luvussa 2 tarkastelen ensin länsimaisen kulutusyhteiskunnan syntymistä ja ominaispiirteitä Zygmunt Baumanin (2007) kulutusyhteiskunta-käsitteen kautta. Tämän jälkeen erittelen suomalaisen kulutusyhteiskunnan syntyä toisen maailmansodan jälkeen sekä kulutusyhteiskunnan kehitystä 2010-luvulle asti. Tässä tutkielmassa kulutusyhteiskunta on keskeinen viitekehys kulutusluottojen yhä kasvavalle käytölle, sillä kuluttaminen on merkittävässä osassa nykyaikaista elämää, jolloin kuluttamisen arvot ja normit määrittävät myös ihmisten toimintaa. Kulutusyhteiskunta luo pohjan myös kulutusluottojen toiminnalle, sillä kulutusluottojen yksi keskeisimmistä funktioista on mahdollistaa kuluttaminen, kulutusluotot siis pitävät kulutusyhteiskunnan omalta osaltaan toiminnassa. Luvussa 3 siirryn kulutusyhteiskunnan tarkastelusta Muttilaisen (1991, 2002) kuvaaman luottoyhteiskunnan tarkasteluun. Ensin tarkastelen kulutusluottojen historiaa ja hiljattaista yleistymistä Suomessa, jonka jälkeen keskityn erityisesti 2000-luvulla tapahtuneita lainsäädännöllisiä muutoksia kulutusluottomarkkinoilla. Luvussa 4

tarkastelen kulutusluottojen ottamiseen liittyviä taustatekijöitä sekä kulutusluottoja taloudellisena toimintana Kamleitnerin, Hölzlin ja Kirchlerin (2012) tekemän jaottelun pohjalta. Luvussa 5 esittelen tutkielman tutkimusasetelman: teoreettisen viitekehyksen pohjalta luodut tutkimuskysymykset, käytetyn tutkimusaineiston, valitut muuttujat sekä käytetyt tutkimusmenetelmät. Luvussa 6 esittelen lineaarisen regression sekä interaktiotarkastelun tulokset ja lopuksi luvussa 7 kokoan yhteen tutkielman keskeisimmät tulokset ja palaan aikaisempaan tutkimuskirjallisuuteen yhdistämällä tulokset laajempaan teoreettiseen viitekehykseen ja pohdin tulosten yhteiskunnallista merkitysvyyttä. Lisäksi erittelen tutkielman rajoitteet ja tuon omat ehdotukseni tutkielman pohjalta heränneistä jatkotutkimusideoista. Tarkoitukseni on ajallisen vertailun avulla esittää tulkintoja siitä, mille kuluttajaryhmille kulutusluotot ovat kohdistuneet eri ajankohtina ja ovatko kulutusluottojen lainsäädännölliset muutokset muuttaneet kulutusluottojen kohdistumista eri kuluttajaryhmille.

2 KULUTUSYHTEISKUNTA

Kulutussyhteiskunnan käsite muodostaa keskeisen teoreettisen viitekehyksen tutkielmalleni. Kulutuksen keskeinen asema yhteiskunnassa luo perustan kulutusluottotuotteiden yleistymiselle sekä käytölle. Toisaalta kulutussyhteiskunnan normit vaikuttavat siihen, miten yksilöt kokevat rahankäytön ja taloudellisen tilanteen sekä miten yksilöt näkevät itsensä kuluttajina. Ensin tarkastelen lyhyesti kulutuksen määritelmää, jonka jälkeen siirryn tarkastelemaan kulutuksen asemaa yhteiskunnassa, ja miksi nykyistä yhteiskuntaa voidaan kutsua kulutussyhteiskunnaksi.

2.1 Kulutussyhteiskunnan tunnuspiirteet

Kuluttamisella on kiistatta keskeinen asema yhteiskunnassa, sillä kuluttamisen kautta toteutetaan monenlaisia asioita ja sen kautta voidaan tarkastella laajemmin melkein kaikkia elämän osa-alueita (Warde 2015). Kuluttamisen kautta ihmiset rakentavat arkielämää, ylläpitävät sosiaalisia siteitä, erottautuvat toisista ryhmistä sekä rakentavat omaa sosiaalista minuutta (Ilmonen 2007, 78). Toisaalta kuluttaminen on vahvasti sidoksissa arkielämään ja arkisiin käytäntöihin (Warde 2005). Arkisissa käytännöissä kuluttaminen voi olla hyvinkin rutiininomaista eikä arkisia kulutusvalintoja tule juurikaan kyseenalaistettua. Kuluttamisella on kuitenkin tärkeä funktio myös arkielämässä, johon se antaa ajallisen rytmin sekä sijoittaa ihmisiä eri sosiaalisiin tilanteisiin (Ilmonen 1993, 40).

Ilmonen (1993, 207) kuvaa kuluttamisen symboliseksi funktioksi sitä, miten yksilöt rakentavat kuluttamisen kautta omaa identiteettiään ja sosiaalista asemaansa yhteisöissä. Kuluttaminen voidaan yksinkertaistaa halutun tavaran tai palvelun ostamiseksi ja käyttämiseksi, mutta näiden hyödykkeiden ostamisen kautta ihmiset myös kiinnittyvät ympäröivään yhteiskuntaan (Ilmonen 2007, 70). Kulutus tapana rakentaa identiteettiä nähdään juuri jälkimodernien yhteiskuntien piirteenä (Bauman 2004). Kuluttamista määrittävät samanaikaisesti yksilölliset valinnat sekä kulttuuriset ja sosiaaliset mekanismit. Tämä näkyy esimerkiksi siinä, miten kuluttamisen kautta pyritään kiinnittymään elämäntyyliin, jotka perustuvat yhteisiin, jaettuihin käsityksiin. Samalla yksilöllä on vapaus valita elämäntyylien välillä. (Ilmonen 1993, 163, 242–245.)

Kuluttamista voidaan tarkastella yksilötason toiminnan lisäksi rakenteellisella tasolla. Kuluttamiseen vaikuttavat olennaisesti myös sosio-demografiset tekijät, kuten tulot ja koulutus, jotka tarjoavat yksilöille erilaisia resursseja ja pääomia toteuttaa kuluttamista (Räsänen 2008). Erilaiset taloudelliset resurssit vaikuttavat siihen, kuinka paljon ja mihin yksilöt voivat kuluttaa (Wilska 2004). Kuluttaminen luo täten sosiaalisia jakolinjoja ja luokitteluja. Ilmonen (2007, 251, 265–266) mukaan kuluttamisen kautta tapahtuva

luokittelu ilmenee kahdella eri tavalla. Yhtäältä kuluttaminen on itseluokittelua, eli sen kautta pyritään osoittamaan omaa yhteiskunnallista asemaa sekä liittymään sosiaalisiin ryhmiin. Toisaalta kuluttamiseen liittyy myös ulkopuolelta tapahtuvaa luokittelua, jolloin ihmisiä liitetään ryhmiin heidän ostamiensa hyödykkeiden perusteella. Näiden luokittelujen kautta ihmiset pystyvät kiinnittymään haluamiinsa ryhmiin sekä erottautumaan toisista ryhmistä.

Kuluttamisesta on tullut tärkeä yksilöiden ja yhteisöjen toimintaa määrittävä tekijä. Kulutus on noussut työn ja tuotannon rinnalle luomaan merkityksiä arkipäivälle (Ilmonen 1993, 11). Bauman (2007, 25–27) kuvaa, miten nyky-yhteiskuntaa kuvaa kuluttamisen sijaan konsumerismi, jonka ympärille koko yhteiskunnan toiminta rakentuu. Kuluttaminen on ihmisten toimintaa, mutta konsumerismi on laajempi abstraktio, ideaalityyppi, joka kuvaa yhteiskunnan sosiaalista järjestystä. Konsumerismin keskiössä ovat kuluttajien halut ja tarpeet sekä niiden tyydyttäminen, jotka ovat pääasialliset yhteiskuntaa ohjaavat voimat. Yhteiskunnan reproduktio tapahtuu yksilöiden halujen ja tarpeiden kautta, ja nämä myös ohjaavat ihmisten välistä sosiaalista integraatiota ja muodostavat identiteettejä. Erottelu halujen ja tarpeiden välillä ei ole aina selkeää. Tarpeiden katsotaan usein perustuvan universaaleille perustarpeille, kuten janolle, nälälle, suojalle ja levolle. Halut sen sijaan ovat tarpeita, jotka riippuvat niiden kohteistaan ja ovat ajallisesti muuttuvia. Tämän perusteella esimerkiksi jano on tarve, mutta tietynlaisen juoman haluaminen janoon sammuttamiseksi on halu. (Ilmonen 2007, 81.)

Bauman (2007, 28) tekee eron kulutusyhteiskunnan ja tuottajayhteiskunnan välille. Kulutusyhteiskuntaa edelsi tuottajayhteiskunta, jossa yhteiskunta järjestäytyi tuottamisen ja työnteon ympärille, kun taas kulutusyhteiskunnassa tuotannon sijaan kuluttamisella sekä kuluttajien valinnanvapaudella on keskeinen asema. Toisaalta tuottajayhteiskunnan aikana tuotanto kehittyi ja talous kasvoi, mikä loi perustan ja hyvät olosuhteet kulutusyhteiskunnan syntymiselle.

Kuluttajat muodostavat kulutusyhteiskunnan ja ovat sen tärkein perusyksikkö. Kulutusyhteiskunnassa yksilöt nähdään ensisijaisesti kuluttajina ja yksilön arvo määrittyy sen perusteella, miten hyvin he pystyvät osallistumaan kuluttamiseen. Samalla yhteiskunta kannustaa elämäntyyliin, jossa kuluttaminen ja siihen liittyvien halujen ja tarpeiden tyydyttäminen on keskiössä. Koska kulutusyhteiskunta perustuu kuluttamiselle, yhteiskunta kannustaa kuluttamaan kaikkia ihmisryhmiä iästä tai tulotasosta riippumatta. (Bauman 2007, 52–54.) Ihmisten erilaiset resurssit, ennen kaikkea tulot ja varallisuus luovat tilanteita, joissa kaikki eivät pysty täyttämään samalla tavalla tarpeitaan ja halujaan eli osallistumaan kuluttamiseen ja kulutusyhteiskunnan toimintaan. Puutteellisia resursseja ei kuitenkaan nähdä yhteiskunnan rakenteen rajoitteena tai syynä, vaan resurssit nähdään yksilön ominaisuutena. Baumanin (2007, 55–56) mukaan tällaiset kuluttajat ovat yhteiskunnan silmissä viallisia kuluttajia (flawed consumers), jotka jäävät

ulos kulutusyhteiskunnasta kokonaan tai osittain. Viat nähdään ennen kaikkea yksilön ominaisuuksina, esimerkiksi puutteellisina rahanhallintataitoina. Hjortin ja Salosen (2010) mukaan markkinoilla on kahdenlaisia esteitä, jotka sulkevat kuluttajia ulkopuolelle. Näistä esteistä niin kutsutut epäsuorat esteet ovat esimerkiksi sosiaalisia ja moraalisia käsityksiä ja diskursseja siitä, mikä on normaalia kuluttamista ja miten tiettyjen väestöryhmien, esimerkiksi pienituloisten, pitäisi kuluttaa. Tästä normista poikkeavat voivat kokea häpeää siitä, etteivät pysty täyttämään yhteiskunnan normia ja osallistumaan yhteiskunnan toimintaan, eli Baumania (2007, 55–56) mukaillen tuntevat itsensä viallisiksi kuluttajiksi. Toisaalta kuluttaminen yli varojen voi aiheuttaa yksilölle taloudellisia vaikeuksia, joita tulkitaan yksilönäkökulmasta: velkaongelmat nähdään yksilön syynä, ja ne johtuvat esimerkiksi tuhlailevasta elämäntyylistä tai kyvyttömyydestä suunnitella omaa talouttaan (Ritzer 1995, 97–99). Velkaongelmissa harvemmin syytetään kuitenkaan yhteiskuntaa, jossa kulutus on merkittävässä roolissa.

Kuluttamisella on myös sosiaalinen ulottuvuus, ja se on keino nostaa omaa statustaan tietyssä sosiaalisessa viiteryhmässä. Tällöin kuluttamisen tärkein funktio ei olekaan halujen ja tarpeiden tyydyttäminen, vaan statuksen nostamisesta tulee itsessään hyödyke, jota tavoitella. (Bauman 2007, 56–57.) Tämä on nähtävissä monien tuotteiden ja palveluiden sekä tässä tutkielmassa keskiössä olevien kulutusluottojen markkinoinnissa. Kulutusluottojen tarjoama raha ei itsessään ole halujen ja tarpeiden kohde, vaan luotto on väline saada jokin tuote tai palvelu, joka lupaa lisätä käyttäjänsä houkuttelevuutta ja sosiaalista arvoa. Sosiaalista statusta nostavat hyödykkeet saavat myös uusia merkityksiä. Lean Webleyn ja Walkerin (1995) mukaan yksilön sosiaalista statusta nostavat tuotteet ja palvelut lisäävät niiden koettua tarpeellisuutta. Kun muut ympärillä ostavat näitä hyödykkeitä, yksilö kokee ne helposti välttämättömiksi ja haluaa itsekin saada ne. Sosiaalinen ympäristö voi myös luoda paineita ostaa asioita, joita ei itse asiassa tarvita tai joihin ei todellisuudessa olisi varaa. Tavaroilla ja palveluilla on täten fyysisten ominaisuuksien lisäksi symbolisia ja moraalisia aspekteja, jotka syntyvät yksilöstä itsestä sekä sosiaalisten kanssakäymisten kautta. Pelkkä fyysinen tavara tai palvelu ei tee onnelliseksi, vaan nämä symboliset ja moraaliset tekijät voivat olla jopa tärkeämpi onnellisuutta lisäävä tekijät. (Ilmonen 2007, 87–89.)

Kuluttajayhteiskunta on dynaaminen. Siinä missä tuottajayhteiskuntaa kuvasivat turvallisuus, pitkäjänteisyys ja ennakoitavuus, kuluttajayhteiskunnassa korostuvat uutuus, nopeus ja näiden kustannuksella syntyvä epävarmuus. Halut ja tarpeet tyydytetään nopeasti, jotta niiden tilalle voi syntyä uusia haluja ja tarpeita. Tämä luo itse itsensä ruokkivan kehän: kuluttajille tuotetaan jatkuvasti uutta, jolla korvataan vanha. Samalla kuluttajien tarpeet eivät tule koskaan täysin tyydytetyiksi, jolloin uusia hyödykkeitä on tuotettava lisää. Kuluttajat myös tietävät tämän ja osaavat odottaa uusia hyödykkeitä, mikä lisää uusia tarpeita. (Bauman 2007, 46–47.) Lisäksi tieto siitä, että koko ajan tulee jotakin uutta ja kuluttajalla on aina mahdollisuus valita, pitävät tarpeet

tyydyttämättöminä sekä luovat illuusion valinnanvapaudesta. Vaikka kulutusyhteiskunnassa korostuu vapaus valita, vapaus on oikeastaan suhteellista, sillä kulutusyhteiskunnan raamit pakottavat yksilön toimimaan tiettyjen käytösmallien mukaan. (Bauman 2007, 83–86.) Hallinta onkin siirtynyt yksilön vastuulle yhteiskunnalta ja yhteisöiltä, jolloin yksilöt saavat valita lukuisista vaihtoehdoista mutta he ovat samalla itse vastuussa valinnoistaan. Kuluttajat ovat itse vastuussa siitä, täyttävätkö he kulutusyhteiskunnan vaatimukset eli pystyvätkö he osallistumaan kuluttamiseen vai ovatko he viallisia kuluttajia, jotka jäävät kulutusyhteiskunnan ulkopuolelle. Miller ja Rose (1990) kuvaavat tätä kansalaisten itsesäätelykyvyksi, joka on moderneissa liberaalidemokratioissa tärkeä hallinnoinnin keino. Kansalaisilta vaaditaan nykyisin aktiivisuutta ja yksilöllisyyttä ja valinnanvapautta korostetaan. Kuitenkin samanaikaisesti korostetaan kansalaisten roolia kuluttajina, joiden tehtävänä on pitää kulutuskysyntä tasaisena ja jatkuvana, jotta talouskasvu on mahdollista ja työllisyys pysyy korkeana.

Baumanin (2007) kuvausta kulutusyhteiskunnasta voidaan pitää modernin länsimaisen yhteiskunnan kuvauksena. Vaikka kulutusyhteiskunnan kehitys noudattaa monessa maassa samaa kaavaa, on maiden ja kulttuurien välillä havaittavissa eroja. Seuraavassa alaluvussa tarkastelen suomalaisen kulutusyhteiskunnan syntyä toisesta maailmansodasta nykypäivään sekä sen erityspiirteitä.

2.2 Suomalaisen kulutusyhteiskunnan kehitys

Suomesta tuli monen muun länsimaan tavoin kulutusyhteiskunta toisen maailmansodan jälkeen. Kulutusyhteiskunnan syntymisen mahdollisti laaja yhteiskunnallinen murros: elinkeinorakenteen painopisteen muuttuessa alkutuotannosta teollisuuteen ja palveluihin sekä muuttoliike maaseudulta kaupunkeihin. Elinkeinorakenteen muuttuminen teki aiempaa suuremmasta osasta kansalaisia palkansaajia, myös naisista, jolloin yhä suuremmalla osalla suomalaisista oli mahdollisuus kuluttaa. Taloudellinen kasvu ja hyvä työllisyystilanne takasivat myönteisen tulokehityksen, mikä lisäsi ennestään kulutusmahdollisuuksia. Lisäksi sosiaalipolitiikalla oli merkittävä rooli heikommassa asemassa olevien kulutusmahdollisuuksien turvaajana. (Heinonen 1998, 245–249; Ilmonen 1993, 40.)

1950-luvulta lähtien kulutustavaroiden ja elintarvikkeiden saatavuus ja tarjonta paranivat, jolloin Suomeen syntyivät massakulutustavaramarkkinat. Kehitys alkoi kaupungeista, mutta levisi myös maaseudulle jakelukanavien kehittyessä. Tulotason kasvu näkyi yksityisen kulutuksen rakenteen muutoksessa, sillä ravintomenojen osuus alkoi pienenemään 1950-luvun alussa. Ravintomenojen osuus kotitalouksien kulutuksesta 1950-luvun alussa oli kaksi kolmasosaa, mikä on verrattain suuri osuus

verrattuna vuoteen 1990, jolloin ravintomenojen osuus yksityisestä kulutuksesta oli vain viidesosa. (Autio 2019; Heinonen 1998, 249–250.)

1960-luvun aikana Suomen elinkeinorakenne muuttui merkittävästi, alkutuotannossa työskentelevien osuus pieneni ja palkansaajien osuus kaikista työntekijöistä kasvoi. Elinkeinorakenteen muuttuessa syntyi myös muuttoliike maalta kaupunkiin. Tämä synnytti kotitalouksille uusia tarpeita, ja monet kotitaloudet pääsivät ostamaan ensimmäistä kertaa kotitaloustuotteita, kuten vasta vähän aikaa sitten markkinoille tulleet jääkaappi ja pesukone, jotka helpottivat monen kotitalouden arkea. (Autio 2019.) Kulutus kuitenkin perustui pitkälti tarpeille ja Heinonen ja Autio (2013) ovatkin argumentoineet, että vasta 1970-luvulta alkaen suomalaisten kuluttamisessa oli havaittavissa uusi mentaliteetti, jossa korostui yhä enemmän runsaus ja hedonistinen kuluttaminen. Säästäväisyydellä sekä tarpeettoman kuluttamisen välttämällä on suomalaisten kuluttajien keskuudessa pitkät perinteet, johon ovat vaikuttaneet talonpoikaisyhteiskunnassa syntyneet arvot ja käsitykset (Heinonen & Autio 2013; Heinonen 1998, 377).

Elinkeinorakenteen muutos ja kaupungistuminen syvenivät entisestään 1970-luvulla. Elinkeinorakenteen muuttuessa ja palkkatyön yleistyessä vapaa-aika lisääntyi, mikä toi uusia mahdollisuuksia kuluttamiselle, kun yhä useammalla kotitaloudella oli mahdollisuus päästä kiinni kohtuulliseen asumis- ja kulutustasoon. Kulutuksen suunta siirtyi yhä enemmän pois tarvepohjaiselta kuluttamiselta, kuten asuminen ja syöminen, ja esimerkiksi sisustuksen ja viihde-elektronikan kuluttaminen kasvoivat. Samalla vuosikymmenellä väritelevisio yleisty, mikä mahdollisti populaarikulttuurin leviämisen sekä audiovisuaalisen mainonnan, jotka toivat uusia ulottuvuuksia mainonnalle sekä sitä kautta kuluttamiselle (Autio 2019; Heinonen 2005, 62–63).

1980-luvulla suomalaista kulutusyhteiskuntaa nimitettiin jo runsauden yhteiskunnaksi viitaten erityisesti kansalaisten aineelliseen hyvinvointiin. Televisiosta, jääkaapista ja pesukoneesta oli tullut jo miltei jokaisen kodin kestäkulutushyödykkeitä. (Heinonen 2005, 63) Näiden yleistymisen takia kuluttamisessa korostui yhä vahvemmin henkilökohtainen kulutustyyli välttämättömyyskulutuksen sijaan (Autio 2019). Välttämättömyyskuluttamiselle ei ole yhtä tiettyä määritelmää, mutta esimerkiksi Niemelä (2005) on määritellyt välttämättömyyskuluttamisen käsittävän asumiseen, ruokailuun ja sairaus- ja terveydenhuoltoon liittyvän kuluttamisen. Tämän vastapainona on ylellisyyskuluttaminen, johon kuuluvat esimerkiksi autoiluun, ulkona syömiseen, matkailuun sekä vaatteiden ja jalkineiden ostamiseen liittyvä kuluttaminen. Määritelmät muuttuvat ajassa ja Ahlqvist (2004, 116) on nostanut esille, että välttämättömyyskuluttamisella pyritään usein määrittämään, mikä on normaalia tai tavallista kuluttamista. Puhuttaessa välttämättömyyskulutuksen vähentymisestä myös kuluttajan rooli muuttui: kuluttajaa ei nähty ainoastaan päätöksentekijänä ja valitsijana vaan myös oman identiteetin rakentajana. Verrattuna aikaisempiin vuosikymmeniin,

palvelukulutus alkoi voimistua tavarakeskeisen kuluttamisen rinnalla. (Autio 2019; Ilmonen 1993.)

1990-luvun alussa kulutusyhteiskunnan kehitys sai yllättävän käänteen vuosikymmenen alun laman takia. Laman aikana kotitalouksien kulutusmenot pienenevät ja erityisesti vapaa-ajan kulutuksen osuus pieneni. Toisaalta taas asumisen osuus kokonaismenoista kasvoi ja jäi laman jälkeen monella kotitaloudella korkealle tasolle. Lamasta alkoi yhteiskunnallinen eriarvoistuminen, joka näkyi esimerkiksi kulutuksen eriytymisenä aiempaa vahvemmin sosio-demograafisten tekijöiden mukaan. Kaikki eivät pystyneetkään osallistumaan samalla tavalla kuluttamiseen verrattuna lamaa edeltävään aikaan. (esim. Wilska 2004.) Laman takia moni kotitalous velkaantui ja ylivelkaantuneet muodostivat uuden, heikossa asemassa olevan ryhmän yhteiskuntaan. Kuitenkin jo 1990-luvun puolivälissä talouskasvu saavutti ennätysellisen kasvun vuodet. Vuosikymmenen loppupuolen talouskasvua vauhdittivat ICT-teollisuuden kasvu Nokian johdolla. (Jonung, Kiander & Vartia 2008.) Digitalisaatio ja internetin yleistymisen näkyivät myös kuluttajien keskuudessa ja kuluttamiselle syntyi näiden mukana uudenlainen sosiaalinen ulottuvuus erilaisten virtuaalisten palveluiden ja yhteisöjen kautta (Autio 2019).

Kulutusyhteiskunta jatkoi kehittymistään myös 2000-luvulla, joskin eriarvoisuus oli tullut jäädäkseen, eivätkä kaikki päässeet nauttimaan uusista kulutustavaroista sekä rajattomista valinnanmahdollisuuksista. Vaikka esimerkiksi matkailusta on tullut mahdollista yhä suuremmalle osalle kansasta verrattuna kulutusyhteiskunnan alkuvuosiin, eivät kaikki kuluttajat pysty tekemään matkoja. Matkailusta on tullut hyvin toimeentulevien harrastus, jota tehdään useasti vuodessa. 2000-luvun kulutusyhteiskuntaa kuvaa palvelukeskeisyys ja palveluiden osuus kulutuksesta on kasvanut yli 50 prosenttiin. (Autio 2019.) Maailmantalouden muutokset vaikuttivat kuluttamiseen myös 2000-luvulla. Vuoden 2008 finanssikriisi aiheutti Suomessa taantuman, jonka seurauksena yksityinen kulutus supistui vuosina 2008 ja 2009. Erityisesti vapaa-ajan menojen kulutus supistui laman myötä. Tämän jälkeen alkoi hidas elpyminen ja talous alkoi kasvamaan uudelleen vasta 2010-luvun puolivälissä. (Autio 2019.)

Suomalainen kulutusyhteiskunta on kehittynyt muiden länsimaisten kulutusyhteiskuntien rinnalla. Yksityistä kulutusta tarkastelemalla kehitys on ollut kiihtyvää, sillä yksityinen kulutus kaksinkertaistui vuodesta 1900 vuoteen 1952. Kasvu kiihtyi entisestään ja vuoteen 1952 verrattuna yksityinen kulutus kaksinkertaistui jo vuonna 1975 ja vuodesta 1975 yksityinen kulutus kaksinkertaistui seuraavan kerran jo vuonna 1980. (Ilmonen 1993, 40.) Suomalaisen yhteiskunnan murrokset vaikuttivat merkittävästi kulutusyhteiskunnan syntyyn sekä kehittymiseen (Heinonen 1998). Vaikka edellä kulutusyhteiskunnasta on paikoin puhuttu lähes koko kansaa yhdistävänä kokonaisuutena, ei kulutusyhteiskunta kuitenkaan ole kaikille samalla tavalla mahdollinen. Toiset ihmisryhmät joutuvat jäämään sen ulkopuolelle tai vaihtoehtoisesti

käyttämään enemmän resursseja, kuten velkarahaa päästäkseen osallistumaan kulutusyhteiskunnan tarjoamiin elämyksiin (ks. Wilska 2004). Seuraavassa luvussa käsittelen kulutusyhteiskunnan rinnalle syntynyttä luottoyhteiskuntaa, joka mahdollistaa kuluttamisen.

2.3 Koettu taloudellinen tilanne

Yhteiskunnan rakenteet sekä vallitsevat normit ja diskurssit vaikuttavat myös yksilön kokemukseen omasta taloudellisesta tilanteesta. Kulutusyhteiskunnassa yksilöiden kokemukseen omasta taloudellisesta tilanteesta voivat vaikuttaa olennaisesti se, miten he pystyvät osallistumaan tietynlaiseen kuluttamiseen (vrt. Bauman 2007). Tämän lisäksi subjektiiviseen kokemukseen omasta taloudellisesta tilanteesta vaikuttavat monet tekijät, kuten makrotason tekijät, esimerkiksi vallitseva taloussuhdanne. Omaa taloudellista tilannetta arvioidaan usein mikrotason tekijöiden perusteella, kuten oman kotitalouden työllisyyden tai rahojen riittävyyden perusteella. (Raijas & Kangassalo 2010.) Kokemukseen omasta taloudellisesta tilanteesta vaikuttavat myös muiden ihmisten tulot ja ympäröivä yhteiskunta. Yksilöt arvioivat subjektiivista taloudellista tilannetta suhteessa omaan lähipiiriin sekä sosiaalisiin viiteryhmiin, mikä vaikuttaa heidän hyvinvointiinsa (Easterlin 1995).

Suomessa Tilastokeskus ylläpitää Kuluttajien luottamus -tilastoa, joka sisältää kuluttajien arviot ja odotukset omasta ja Suomen taloudesta. Tiedot kerätään ja julkaistaan kuukausittain. Vastajat arvioivat viisiportaisella asteikolla omaa taloudellista tilannettaan tällä hetkellä sekä kahdentoista kuukauden päästä. (Suomen virallinen tilasto 2022a.) Tämän perusteella pystytään arvioimaan kuluttajien aikomusten ja mielipiteiden muutoksia ajassa. Aikaisemmassa tutkimuksessa koettua taloudellista tilannetta on tarkasteltu myös taloudellisen hyvinvoinnin näkökulmasta (esim. Kim, Garman & Sorhaindo 2003). Taloudellinen hyvinvointi mielletään usein laajemmaksi käsitteeksi, vaikka sille ei ole yhtä universaalia määritelmää. Riippuen tutkimuksen lähestymistavasta taloudellisen hyvinvoinnin käsitteeseen on voitu sisällyttää yksilön subjektiivisen ja objektiivisen kokemuksen lisäksi muita taloudelliseen tilanteeseen vaikuttavia tekijöitä. (Brüggen, Hogreve, Holmlund, Kabadayi & Löfgren 2017.) Aikaisemman tutkimuksen perusteella tiedetään, että objektiivinen ja subjektiivinen taloudellinen tilanne eivät aina kohtaa, sillä ihminen voi kokea taloudellisen tilanteensa hyväksi, vaikka se olisi objektiivisella mittarilla huono (Grable, Cupples, Fernatt & Anderson 2013). Kulutusluottojen näkökulmasta suurituloinenkin voi kokea taloudellisen tilanteensa huonoksi, jos luottojen lyhentäminen vie suuren osan tuloista, eikä ylimääräistä rahaa jää pakollisten menojen jälkeen. Tässä tutkielmassa kokemus taloudellisesta tilanteesta perustuu ainoastaan yksilön subjektiiviseen kokemukseen taloudellisesta tilanteesta.

Taloudellinen tilanne vaikuttaa myös muihin elämän osa-alueisiin. Heikompi taloudellinen tilanne on yhteydessä alhaisempaan subjektiiviseen hyvinvointiin (Cummins 2000). Ranta ja Salmela-Aro (2018) havaitsivat, että subjektiivisella kokemuksella taloudellisesta tilanteesta on yhteys taloudelliseen käyttäytymiseen taloudellisen itsevarmuuden kautta. Kokemus siitä, että rahat riittävät ja oma talous on hallinnassa ohjaa lopulta myös taloudellista käyttäytymistä. Subjektiivisen kokemuksen tarkastelu sopii kulutusluottojen kontekstiin, sillä se tuo esille vastaajan oman kokemuksen taloudellisesta tilanteesta. Silinskas ym. (2021) havaitsivat, että kuluttajilla, jotka olivat tyytyväisiä taloudelliseen tilanteeseensa, käyttivät harvemmin lainoja. Tyytyväisyys omaan taloudelliseen tilanteeseen riippumatta tuloista voikin olla merkittävä tekijä kuluttajan ostopäätöksissä ja rahoittaako kuluttaja kulutustaan luotoilla.

3 LUOTTOYHTEISKUNTA

Luottotuotteiden aseman kehitykseen ovat vaikuttaneet monet tekijät ja tietoiset valinnat, eivätkä nykyiset luottomarkkinat ole syntyneet itsestään tai sattumalta. Luottotuotteet ovat markkinoille varta vasten kehitettyjä tuotteita, joilla voi olla suurikin vaikutus yksittäisen kuluttajan taloudelliseen tilanteeseen. Tällöin luottotuotteiden asemaa yhteiskunnassa on pystyttävä katsomaan kriittisesti.

Ensimmäisessä alaluvussa tarkastelen kulutusluoton määritelmää sekä tarkennan, miten kulutusluoto ymmärretään tässä tutkielmassa. Sen jälkeen käsittelen kulutusluottojen syntyä sekä kehitystä Suomessa. Kolmannessa alaluvussa tarkastelen kulutusluottojen ja pikavippien sääntelyn muutoksia ja sen seurauksia 2000-luvulla.

3.1 Kulutusluoton tunnusmerkit

Yksi tapa määritellä lainoja on jako vakuudellisiin sekä vakuudettomiin lainoihin. Vakuudellisissa lainoissa on vakuus, joka on usein ostettava kohde, kuten asuntolainassa asunto-osake tai kiinteistö. Vakuudettomissa lainoissa, joihin suurin osa kulutusluotoista lukeutuu, vakuus ei ole luoton saamisen edellytys. Tässä tutkielmassa kulutusluotoilla tarkoitetaan juuri vakuudettomia kulutusluottoja. Tilastokeskuksen määritelmän mukaan kulutusluotot ovat kotitalouksille henkilökohtaiseen käyttöön myönnettyjä lainoja, joita käytetään tulevien kulutustavaroiden ja palveluiden hankkimiseksi. Määritelmään sisältyvät kertaluotot, tili- ja luottokorttiluotot, kuten perinteinen luottokortti sekä joustoluotot sekä muut kotitalouksien kulutukseen myönnetyt luotot, esimerkiksi autoluotot ja luotot matkoihin. (Suomen virallinen tilasto 2022.)

Kulutusluotolla voidaan tarkoittaa monia eri luottoja ja niiden alle luetaan myös niin kutsutut pikavipit. Pikavipeille ei samanlaista virallista määritelmää, vaikka käsitteen voidaan katsoa vakiinnuttaneensa asemansa niin arjen kuin julkisissa keskusteluissa. Järvelä ym. (2019) ovat määritelleet, että pikavippi-käsite kattaa kaikki pienlainat ja pikalainat, jotka ovat vakuudettomia ja korkeakorkoisia kulutusluottoja, ja joita myöntävät perinteisten rahoituslaitosten ulkopuolella toimivat yritykset. Lisäksi on tyypillistä, että asiointi tapahtuu mobiilisti tai verkon välityksellä, eikä lainoja tarjoavilla yrityksillä ole välttämättä fyysistä toimipistettä. Pikavippi-käsitettä voidaan pitää myös tietyllä tapaa vanhentuneena, sillä käsite syntyi kuvaamaan 2000-luvun alun kulutusluottomarkkinoita, jossa ensimmäiset pikavipit olivat summiltaan noin 40-300 euroa (Järvelä ym. 2019). Seuraavassa alaluvussa esiteltävät muutokset lainsäädännössä ovat johtaneet siihen, että muutamana sadan euron pikavipit ovat poistuneet markkinoilta. Kansainvälisessä tutkimuksessa kulutusluotoista ja pikavipeistä on käytetty laajasti

erilaisia termejä, kuten consumer credit (Calder 1999), payday loan (Lawrence & Eliehausen 2008) credit card (debt) (Hohnen & Hansen 2021), ja kaikille näistä käsitteistä ei löydy täysin samanlaista vastinetta Suomesta.

Calder (1999, 99–103) jaottelee luotot kahteen kategoriaan: kuluttavat luotot (consumptive credit) sekä tuottavat luotot (productive credit). Tuottavat luotot ovat luottoja, joita otetaan investointimielessä, koska luoton oletetaan maksavan tulevaisuudessa itsensä takaisin. Tällaiseksi luotoksi voidaan katsoa esimerkiksi opintolaina, joka mahdollistaa keskittymisen opintoihin. Kuluttavaa luottoa taas otetaan nykyhetken kulutukseen ja se tuottaa hetkellisesti mielihyvää, muttei tuo tuottoa pitkällä aikavälillä. Kulutusluotot ja pikavipit kuuluvat pääsääntöisesti kuluttaviin luottoihin.

Käsitteet muodostavat käsitystämme todellisuudesta ja niihin liitetään erilaisia miellelyhtymiä ja tunteita. Hohnen, Gram ja Jakobsen (2020) havaitsivat, että kuluttajat eivät liittäneet sanaan luotto (eng. credit) yhtä paljon negatiivista arvostusta kuin sanoihin laina ja velka (eng. loan/debt). Käsitteinä laina ja velka liitettiin vahvemmin kontrolloimattomaan rahankäyttöön, kun taas luoton käyttö nähtiin arkipäiväsenä ja jopa hyvänä taloudenhallinnan keinona. Käsitteinä kulutusluotto ja pikavippi eroavat toisistaan jo määritelmällisesti sekä luomien mielikuvien takia. Pikavipeistä puhutaan usein maksuhäiriömerkintöjen yhteydessä sekä varoittavaan sävyyn esimerkiksi niin sanotussa pikavippikierteessä, jossa vanhaa luottoa maksetaan uudella luotolla. Koska kulutusluotto on laajempi käsite, sitä ei välttämättä liitetä yhtä vahvasti esimerkiksi velkaantumiseen. Tässä tutkielmassa käsitellään sekä kulutusluottoja ja pikavippejä, osittain päällekkäin ja osittain erillisinä käsitteinä, ja pyrin tuomaan tämän esille kussakin kontekstissa.

3.2 Luottoyhteiskunnan synty ja kehitys

Baumanin (2004) mukaan kulutusyhteiskunta on luottokorttien yhteiskunta eikä säästämisen yhteiskunta. Luottokortit, ja muutkin luottotuotteet, sopivat kulutusyhteiskunnan nopeaan sykliin, jossa tarpeet tulee täyttää heti eikä tulevaisuudessa. Luottotuotteet sopivat ”kaikki nyt heti” -ajattelumalliin, kun taas säästäminen vaatii odottamista ja pitkäjänteisyyttä. Koska kuluttamisen kautta haetaan myös sosiaalista arvostusta, voivat luottotuotteet näyttäytyä keinona saavuttaa nopeasti hyvä sosiaalinen status. Kulutusyhteiskunnan nopeatahtisuus vaatii sen, että kuluttajat eivät aina toimi rationaalisesti ja käyttävät enemmän tunteitaan kuin järkeä (Bauman 2007, 47–48). Tätä hyödyntävät myös monet luottotuotteita tarjoavat yritykset mainoksissaan, jotka korostavat positiivisia tunteita sekä mahdollisuuksia, joita luottojen kautta on mahdollista saada. Kulutusyhteiskunta on edesauttanut niin sanotun luottoyhteiskunnan syntyä, ja ne ovatkin kehittyneet osin rinnakkain.

Kulutusluotot ovat lähtöisin 1800-luvun loppupuolelta Yhdysvalloista, jossa ensimmäisiä kulutusluottoja olivat osamaksuluotot. Hyödykkeiden tuotannon kasvaessa myös kotitalouksien kulutus kasvoi ja osamaksuluotot syntyivät täyttämään kuluttajien kasvavia tarpeita ja haluja. Osamaksut tekivät pienillä maksuerillään kuluttamisesta joustavampaa ja houkuttelevampaa. Samoihin aikoihin kasvava kaupungistuminen kasvatti kulutusta sekä lisäsi kulutuksen sosiaalisen ulottuvuuden merkitystä. ”Keeping up with the Joneses” -ilmiöllä tarkoitettiin sitä, että kuluttamiseen vaikuttivat sosiaaliset paineet: kuluttajat haluavat ostaa samoja tavaroita, joita naapurillakin oli. Kulutusluotto nähtiin myös keinona saavuttaa amerikkalainen unelma eli tietynlainen elintaso ja kulutustyyli, johon sisältyivät oma perhe, omistusasunto, auto sekä tietyt hyödykkeet, kuten televisio. (Calder 1999, 12–15.)

Kulutusluottojen yleistymisen noudatti Suomessa samanlaisia kehityskulkuja kuin Yhdysvalloissa. Suomessa osamaksulla ostaminen oli mahdollista 1800-luvun lopussa ja osamaksujärjestelmä laajeni yhdessä tuotannon lisääntymisen ja kulutuksen kasvun myötä. Tällöin kuitenkin Suomessa asenteet velkarahaa kohtaan olivat epäluuloisia ja talouden tasapainoa sekä säästämistä pidettiin tärkeinä. Luottomarkkinoiden kehitys olikin alkuun hidasta edellä mainittujen syiden sekä elinkeinorakenteen takia ja yksityishenkilöiden luotot yleistyivät vasta toisen maailmansodan jälkeen massatuotannon ja palkkatyön yleistyessä. (Muttalainen 1991, 13–17.) Toisen maailmansodan jälkeen tuotanto ja talouspolitiikka tukivat talouskasvua, mikä mahdollisti kulutuskysynnän kasvun, jolloin myös luottomarkkinoilla oli mahdollisuus kehittyä nopeasti. (Muttalainen 1991, 17–19.)

Kotitalouksien luottokanta kasvoi tasaisesti toisen maailmansodan jälkeen aina 1980-luvun loppuun saakka. 1950-luvulla osamaksujen rinnalle tuli muitakin luottotuotteita, esimerkiksi luotolliset ostotilit sekä yrityskohtaiset maksukortit. (Muttalainen 1991, 29–30.) Muttalainen (2002, 11–13) kuvaa, miten suomalainen yhteiskunta siirtyi 1980-luvulla säästöyhteiskunnasta luottoyhteiskunnaksi samanaikaisesti, kun pääoman liikkuvuutta vapautettiin sekä sallittiin ulkomaisten luottojen tuleminen suomalaisille markkinoille. Samalla yhä useammalla kuluttajalla oli mahdollisuus päästä käsiksi lainarahaan ja kulutusluottoja myönnettiin erilaisiin kulutustarpeisiin, esimerkiksi huonekaluihin, autoihin ja matkoihin. Kehitys tapahtui samanaikaisesti muissakin länsimaissa (Webley & Nyhus 2001). Toisaalta Muttalainen (2002, 75-76, 81-82) argumentoi, että perusta 1980-luvulla syntyneelle luottoyhteiskunnalle luotiin 1950-70-lukujen suurten yhteiskuntamurrosten aikana, jolloin kaupungistumiskehitys alkoi suuren muuton myötä ja suuret ikäluokat olivat työikäisiä, sillä palkansaajat muodostivat luottomarkkinoiden ydinasiakkaat. 1990-luvun lama vaikutti hetkellisesti kulutusluottomarkkinoiden taantumiseen samalla kun kulutusmenot supistuivat vuosikymmenen alun neljänä ensimmäisenä vuonna. Vuosikymmenen puolivälissä kulutusluottokanta kääntyi taas kasvuun.

Kuluttaminen sekä luotot ovat kasvattaneet merkitystään tavallisten kuluttajien elämässä. Van der Zwan (2014) kuvaa ilmiötä arkipäivän finansialisaatioksi (financialization of everyday), jossa luottotuotteet ja taloudelliset motiivit ovat kietoutuneet kuluttajien arkeen. Finansialisaatio on rakenteellinen muutos, joka muokkaa ja tuottaa erilaisia subjekteja, merkityksiä ja toimintatapoja. Luottoja on tarjolla lukuisiin erilaisiin elämäntilanteiden muutoskohtiin sekä arkiseen kulutukseen. Kun kuluttajat ovat riippuvaisia luottotuotteista toimiakseen arjessaan, he tulevat samalla linkittyneeksi laajemmin finanssimarkkinoihin, joiden muutokset näkyvät tavallisten kuluttajien elämässä. Tämä siirtää finanssimarkkinoiden riskit ja epävarmuudet myös kuluttajien elämään. (Poppe, Lavik & Borgeraas 2016.)

Luottojen yleistymisen sääntelyn vapautumisen myötä ja luottotuotteiden merkitysten kasvu ei kuitenkaan ole kohdellut kaikkia samalla tavalla. Luottosääntelyn aikaan luotto myötäili velallisen maksukykyä, jolloin parempituloiset maksoi luotostaan enemmän. Sääntelyn vapauduttua tilanne kääntyi toisinpäin, ja heikommassa taloudellisessa tilanteessa olevat kuluttajat joutuvat maksamaan luotoistaan pääsääntöisesti enemmän. (Mutttilainen 2002, 96–97.) Luottomarkkinat ovat muotoutuneet kaksijakoisiksi, jossa toiset kuluttajat saavat luottoa edullisella korolla, mikä tekee luotosta järkevän vaihtoehdon, kun taas toisilla kuluttajilla ei ole mahdollisuutta saada matalakorkoisia luottoja, jolloin he joutuvat turvautumaan korkeakorkoisiin luottoihin eli maksamaan lainarahasta suurempaa hintaa. Tällöin luottomarkkinat suosivat toisia kuluttajia enemmän kuin toisia. (Buckland & Martin 2005; Hill & Kozup 2007; Ritzer 1995) Toisaalta luottojen sääntelyn vapauttaminen on tehnyt luotoista helpommin saatavia monelle kuluttajalle, myös sellaisille, joiden maksukyky ei välttämättä riitä takaisinmaksuun. Poppe ym. (2016) kuvaavat luottomarkkinoiden kyseenalaista asemaa niiden tarjotessa taloudellisesti jo heikossa asemassa oleville kallista luottoa, mutta toisaalta ne tarjoavat pienituloisille mahdollisuuden selvittää menoistaan, ainakin siihen pisteeseen asti, ettei ole muita vaihtoehtoja kuin velkajärjestely. Osa kuluttajista voi joutua tilanteeseen, jossa kulutusluottojen käyttö on välttämätöntä pakollisten menojen kattamiseksi ja luottoja käytetään taloudellisena selviytymisstrategiana (Hohnen 2017, 263–264).

Luottomarkkinoiden eriarvoisuus liittyy olennaisesti kysymyksiin riittävästä toimeentulosta sekä valtion roolista suojata kansalaisia markkinoiden tuottamia epävarmuuksia vastaan. Kulutusluottoihin liittyy yhtäältä mahdollisuus kuluttaa muihin kuin arjen välttämättömiin menoihin ja ne tarjoavat ratkaisun kulutusyhteiskunnan vaatimuksille, kun taas toisaalta kulutusluottoja käytetään kattamaan arjen perusmenoja (ks. Autio ym. 2009). Taloudelliset resurssit asettavat kuluttamiselle reunaehdoita, jolloin osa kansalaisista jää kulutusyhteiskunnan ulkopuolelle sekä välttämättömyyskuluttamisen että ylimääräisen kuluttamisen näkökulmasta. Tällöin luotot tarjoavat mahdollisuuden kattaa menot ja päästä osallistumaan kuluttamiseen, joka

on samalla osallistumista yhteiskuntaan ja eri yhteisöihin (ks. Wilska 2004). Aikaisemmin säästäminen nähtiin keinona suojautua heikolta sosiaaliturvalta, nykyisin helposti saatavilla olevat luotot tarjoavat tähän uudenlaisen mahdollisuuden (Muttillainen 2002, 87). Finanssialisaation näkökulman mukaan aiemmin valtion tai työnantajan tarjoamat palvelut, kuten eläkevakuutus, ovat siirtymässä finanssimarkkinoille, mikä korostaa yksilön omaa vastuuta markkinoiden epävarmuuksilta suojautumisessa (van der Zwan 2014). Helposti saatavilla olevat kulutusluotot vastaavat tähän tarpeeseen, jotta kuluttajat voivat olla aktiivisia toimijoita ja turvata toimeentulonsa itse, vaikka siihen ei olisi varaa.

Oman toimeentulon turvaaminen liittyy myös kulutusluottojen luomiin uusiin markkinasuhteisiin sekä kuluttajasubjektiviteetteihin (van der Zwan 2014). Sekä kulutus- että luottoyhteiskunnassa korostuu kuluttajan vapaus valita, mutta samalla kuluttajalla on vastuu omista valinnoistaan. Kuluttajan tulee itse osata arvioida luottotuotteita ja niihin sisältyviä erilaisia riskejä. Van der Zwan (2014) toteaa, että vaikka yksilöllä itsellään on vapaus valita, hänellä ei kuitenkaan ole valtaa, vaan rahataloudesta on tullut hajautettu vallan muoto, joka tulee esille yksilöiden ja erilaisten rahoitustuotteiden vuorovaikutuksen kautta.

Luottoyhteiskunta ei ole syntynyt Suomeen itsestään, vaan siihen on vaikuttanut poliittinen ja hallinnollinen ohjaus niin kotimaisella kuin kansainväliselläkin tasolla. Käytännön toimenpiteiden ja säännösten takana vaikuttavat poliittiset diskurssit, jotka muokkaavat subjekteja, normeja ja arkisia käytäntöjä monesti huomaamattomasti. Tällöin tietyt kehityskulut vaikuttavat miltei vääjäämättömiltä. Suomessa kulutusluottomarkkinoihin on vaikuttanut oleellisesti lainsäädäntö ja seuraavassa alaluvussa tarkastelen tarkemmin kulutusluottojen kehitystä Suomessa 2000-luvulla.

3.3 Kulutusluottojen ja pikavippien kehitys Suomessa

Verrattuna kulutusluottoihin niin sanotut pikavipit ovat verrattain uusi ilmiö. Pikavipit tulivat Suomeen 2000-luvun alussa ja näitä luottoja tarjosivat uudet perinteisten finanssimarkkinoiden ulkopuoliset toimijat. Digitalisaatio mahdollisti sen, että nämä toimijat pystyivät toimimaan verkon välityksellä ilman fyysistä toimipistettä. (Järvelä ym. 2019.)

Luottojen käytön lisääntyminen näkyy myös Suomen Pankin keräämissä tilastoissa, sillä suomalaisten ottamien kaikkien luottojen yhteenlaskettu euromäärä oli vuoden 2003 alussa tammikuussa 46 miljardia euroa, vuoden 2009 lopussa 97 miljardia euroa, vuoden 2019 lopussa 132 miljardia euroa ja vuoden 2022 heinäkuussa 143 miljardia euroa. Samalla myös kulutusluottojen osuus kotitalouksien lainoista on kasvanut, ja kulutusluottojen osuus vuodesta 2009 vuoteen 2019 kasvoi 12 miljardista eurosta 16

miljardiin euroon (Suomen Pankki 2022b). Suomen Pankki on myös tilastoinut vakuudettomien kulutusluottojen nostamista vuodesta 2017 alkaen. Vakuudettomiin kulutusluottoihin ei lasketa tili- ja korttiluottoja. Tilastot eivät anna tarkkaa kokonaiskuvaa kulutusluotoista Suomessa, sillä tilastoissa ei ole mukana ulkomaalaisia toimijoita, jotka myös tarjoavat suomalaisille kuluttajille luottoja. Näiden toimijoiden asemaa voidaan kuitenkin pitää merkittävänä, sillä ulkomaalaisten toimijoiden osuus luotontarjoajina kaksinkertaistui vuosien 2017–2019 välillä (Raijas 2019). Vaikka tilastojen antama kuva on osittain vaillinainen, ne antavat kuitenkin osittaisen kuvan kulutusluottojen aseman ja käytön kehittymisestä. Tilastojen perusteella kehityssuunta on ollut se, että kulutusluottojen asema kulutuksen rahoittamisessa on vakiintunut ja niiden merkitys on jopa kasvanut.

Kasvatavat kulutusluottojen nostomäärät ovat herättäneet huolta kotitalouksien velkaantumisesta. Erityisesti 2000-luvulla markkinoille tulleet pikavippien huomattiin aiheuttavan kuluttajille ongelmia pitkien maksuaikojen sekä korkeiden korkojen takia, jolloin pikavippejä myöntävien tahojen toimintaan haluttiin puuttua lainsäädännöllä (Järvelä ym. 2019). Kuluttajaluottoja koskeva lainsäädäntö määritteli kuluttajansuojalaissa, ja sen luvussa 7 määritteli kuluttajaluotot kattava lainsäädäntö. Kulutusluottojen valvonta jakautuu monelle eri toimijalle. Kilpailu- ja kuluttajavirasto ja aluehallintovirastot sekä kuluttaja-asiamies valvovat kuluttajaluottojen säännösten noudattamista. (Kuluttajansuojalaki 7 § 51.) Tämän lisäksi Finanssivalvonta valvoo ulkomaisia toimijoita, jotka ovat rekisteröityneet toiseen maahan, mutta tarjoavat rajojen yli luottoja suomalaisille kuluttajille (Järvelä ym. 2019). Kulutusluottomarkkinoilla on siis monia toimijoita, eikä niiden valvonta ole keskitettyä yhdelle taholle.

Seuraavaksi tarkastelen kuluttajaluottoihin kohdistuneita merkittävimpiä lakimuutoksia, joilla on pyritty vaikuttamaan erityisesti pikavippejä myöntävien toimijoiden toimintaan. Vuonna 2009 kiellettiin kulutusluottojen luovuttaminen tilille yöaikaan kello 23 jälkeen ja yöllä haetut kulutusluotot oli mahdollista nostaa vasta seuraavana päivänä (HE 64/2009 vp). Tällä haluttiin ensisijaisesti ennaltaehkäistä pikavippien ottamista päihtyneenä, sillä erityisesti nuorten oli havaittu käyttävän pikavippejä juhlimiseen (Autio ym. 2009). Heti seuraavana vuonna luotonantajan tiedonantamisvelvoitetta laajennettiin ja luotonantajien tuli ilmoittaa luoton todellinen vuosikorko sekä toimittaa lainan sopimusehdot kuluttajalle ennen lainan tilaamista. Lisäksi luotonantajia velvoitettiin tarkistamaan luotonhakijan henkilöllisyys sekä arvioimaan hakijan luottokelpoisuus ennen luoton myöntämistä. (HE 24/2010 vp.) Käytännössä tämä tarkoitti hakijan luottotietojen tarkistamista maksuhäiriömerkintöjen osalta. Maksuhäiriömerkintöjen määrä ei kuitenkaan anna välttämättä todellista kuvaa taloudellisesta tilanteesta tai velkojen kokonaismäärästä, sillä vakuudettomia kulutusluottoja saatetaan ottaa senkin takia, että kuluttaja haluaa välttää maksuhäiriömerkinnän ja maksaa vanhan luoton uudella luotolla (Rantala 2012).

Vaikka kansallisella tasolla kulutusluottojen tarjontaa pyrittiin hillitsemään, Euroopan unionissa haluttiin lisätä luottojen tarjontaa yli valtioiden rajojen, jonka takasi joulukuussa 2010 voimaan astunut kulutusluottodirektiivi. Tavoitteen oli luoda aiempaa avoimemmat ja tehokkaammat kulutusluottomarkkinat Euroopan unionissa. (HE 24/2010 vp.) Direktiivi on velvoittava, jolloin ulkomaisten rahoitusyhtiöiden tuleminen suomalaisille pikavippimarkkinoille oli väistämätöntä. Ulkomaisten luottolaitosten osuus on arvioiden mukaan kasvanut tarkasteltaessa kaikkia kulutusluottoja myöntäviä toimijoita, mutta ongelmaksi on muodostunut se, ettei ulkomaisten toimijoiden myöntämistä kulutusluotoista ole yhtä kattavia tilastoja kuin kotimaisia toimijoita (Raijas 2019). Majamaa ja Rantala (2020) ovat arvioineet, että tämä uusi kulutusluottodirektiivi on jopa osaltaan voimistanut ylivelkaantumiskehitystä Suomessa, sillä se mahdollisti etenkin digipankkien, joilla ei ole fyysistä asiakaspalvelua Suomessa, tulon Suomen markkinoille. Rantalan (2012) mukaan vuoden 2010 jälkeen pikavipeistä aiheutuneet velkaongelmat ovat jopa kasvaneet.

Vuonna 2013 voimaan tuli lakimuutos, joka jälkeensä tarkasteltuna muutti kulutusluottomarkkinoita merkittävästi sekä suhteellisen nopeasti. Kuluttajansuojalakea muutettiin niin, että alle 2 000 euron lainoille asetettiin 50 prosentin korkokatto (HE 78/2012 vp). Moni alan yrityksistä lopetti toimintansa korkokaton tehdessä toiminnan kannattamattomaksi. Rahasummiltaan pienet, muutaman sadan euron luotot poistuivat markkinoilta ja tilalle tulivat euromääräisesti suuremmat korkeakorkoiset jousto- ja limiittiluotot, joilla oli myös pidempi maturiteetti. (Järvelä ym. 2019.) Majamaa ja Rantala (2020) arvioivat korkokaton vaikutusten olleen sekä toivottuja että ei-toivottuja, sillä erityisesti alle 35-vuotiaiden kuluttajien luottokelpoisuutta arvioitiin aiempaa tarkemmin, mutta toisaalta niille nuorille, jotka läpäisivät tiukemman seulan, myönnettiin euromääräisesti yhä suurempia lainoja. Majamaa, Rantala ja Sarasoja (2016) arvioivat vuosina 2012–2014 annettujen velkomustuomioiden perusteella, että korkokatto näyttäisi vähentäneen ongelmavelkaantuneiden lukumäärää, mutta samalla keskimääräiset velkasummat kasvoivat etenkin nuorilla 18–24-vuotiailla kuluttajilla. Nuorten sijaan keski-ikäisillä ja sitä vanhemmilla kuluttajilla korkeakorkoisten joustoluottojen osuus velkomustuomioissa kasvoi (Majamaa, Sarasoja & Rantala 2017). Yli 2 000 euron luotot sekä joustoluotot eivät kuuluneet korkokattosääntelyn piiriin, joten näissä luotoissa todellisten vuosikorkojen oli mahdollista olla yli 50 prosenttia (Järvelä ym. 2019).

Korkokattosääntelyä tiukennettiin seuraavan kerran vuoden 2019 syksyllä, jolloin voimaan tuli 20 prosentin korkokatto kulutusluotoille ja sen lisäksi muille luottokustannuksille asetettiin erillinen katto. Uudistus koski vuoden 2019 syyskuusta lähtien otettuja kulutusluottoja, ei vanhoja luottoja. (HE 230/2018 vp.) Tämän uudistuksen tavoitteena oli ennaltaehkäistä ja puuttua velkaongelmiin yhä varhaisemmin sekä kiinnittää huomiota luottojen hinnoittelun läpinäkyvyyteen, jotta kuluttajalla on mahdollisuus arvioida paremmin luoton kokonaiskustannuksia (Järvelä ym. 2019).

Majamaa ja Rantala (2020) havaitsivat tarkastelussaan, että kulutusluottojen ottaminen väheni jo vuoden 2020 alussa ja lasku jatkui huhtikuuhun asti. Toukokuussa otettujen kulutusluottojen määrä kääntyi uudelleen kasvuun ja vuoden 2020 syyskuussa kulutusluottojen ottaminen kääntyi uudelleen laskuun. On kuitenkin epäselvää, onko kulutusluottojen ottamisen vähenemiseen vaikuttanut korkokattouudistus, samoihin aikoihin alkanut koronapandemia vai jokin muu syy.

Globaali koronapandemia vaikutti myös kulutusluottojen sääntelyyn. Heinäkuun 2020 alusta uusille kuluttajaluotoille asetettiin 10 prosentin väliaikainen korkokatto vuoden 2020 loppuun saakka ja lisäksi luottojen suoramarkkinointia rajoitettiin (HE 53/2020). Luottojen markkinointia on jo aiemmin pidetty ongelmallisena ja paikoin jopa aggressiivisena (Järvelä ym. 2019). Pandemian pitkittyessä 10 prosentin korkokattoa jatkettiin vuoden 2021 alusta saman vuoden syyskuun loppuun (HE 234/2020). Lokakuusta 2021 alkaen 20 prosentin korkokatto astui voimaan uudelleen. Korkokattojen vaikutuksista ei voi vielä tehdä laaja-alaista analyysia, mutta se tiedetään, että vakuudettomien kulutusluottojen määrä on kasvanut tasaisesti, ja vuoden 2022 toukokuussa vakuudettomia kulutusluottoja nostettiin 386 miljoonaa euroa, mikä on enemmän kuin koskaan aikaisemmin kuukauden aikana. (Suomen Pankki 2022a).

Yhteenvedona kulutusluottomarkkinoiden sääntely on vaikuttanut olennaisesti itse markkinoiden toimintaan ja sitä kautta markkinoilla toimiviin kuluttajiin. Vakuudettomien kulutusluottojen sääntelyllä on pystytty vaikuttamaan kuluttajakäyttäytymiseen, mutta sääntelyllä on ollut myös arvaamattomia sekä ei-toivottuja sivuvaikutuksia. Taloussosiologisesti tarkasteltuna markkinat ja valtio ovat vuorovaikutussuhteessa toistensa kanssa, jolloin molemmat muokkaavat toistensa toimintaa. Instituutiot sekä rajoittavat että mahdollistavat yksilöiden toimintaa, jolloin niiden toimintaa on tarkasteltava kriittisesti. Yksilön toimintamahdollisuuksiin instituutioiden luomissa kehyksissä vaikuttavat erilaiset tekijät. Seuraavassa luvussa tarkastelen aikaisemman tutkimuksen tuloksia yksilötason tekijöiden sekä luotonottamisen välisistä yhteyksistä.

4 KULUTUSLUOTON OTTAMISEN TAUSTATEKIJÄT

Tarkastelen kulutusluottojen ottamiseen liittyviä tekijöitä Kamleitner ym. (2012) tekemän jaottelun pohjalta, ensin kulutusluottojen ottamiseen liittyviä yksilöllisiä tekijöitä, kuten sosio-demografiset ja tilannekohtaiset tekijät. Tämän jälkeen tarkastelen kulutusluottojen ottamista taloudellisena toimintana, eli persoonallisuuteen liittyviä tekijöitä, tiedollisiin resursseihin liittyviä tekijöitä sekä sosiaalisia tekijöitä, jotka vaikuttavat kulutusluottojen ottamiseen.

4.1 Kulutusluotot ja yksilölliset taustatekijät

Kamleitner ym. (2012) jaottelun mukaisesti kulutusluottojen ottamiseen yhteydessä ovat erilaiset tilannekohtaiset ja sosio-demografiset taustatekijät, jotka molemmat käsitetään tässä tutkielmassa yksilöllisiksi taustatekijöiksi. Näitä tekijöitä ovat esimerkiksi ikä, koulutus ja tulot sekä elämäntilanteeseen liittyvät tekijät kuten opiskelun aloittaminen tai perheen perustaminen. Luotonottoa ei voida selittää yksiselitteisesti näiden yksilöllisten tekijöiden kautta, mutta ne muodostavat tiettyjä reunaehtoja, joiden puitteissa yksilön on mahdollista toimia. (vrt. Räsänen 2003).

Tuloilla on havaittu olevan yhteys sekä luotonottoon että velkaantumiseen, joskin tulokset eivät ole yksiselitteisiä. Suuremmat tulot mahdollistavat usein rahamääräisesti suurempien luottojen ottamisen, jolloin suurituloisilla on havaittu olevan sekä suhteellisesti että absoluuttisesti suuremmat velkamäärät (Baek & Hong 2004; Livingstone & Lunt 1992; Nyhus & Webley 2001) Hohnen ja Hansen (2021) havaitsivat, että pienituloisilla taas on vähemmän velkaa verrattuna keskituloisiin ja suurituloisiin. Autio ym (2009) havaitsivat, että korkeammat tulot olivat yhteydessä pikavippien ottamiseen ja että eri tulotasoilla kulutusluottoja käytetään eri tavoilla: hyvätuloisten havaittiin käyttävän pikalainoja hedonistiseen kuluttamiseen esimerkiksi vapaa-aikaan, juhlimiseen ja matkusteluun. Pienituloiset käyttivät pikalainoja myös juhlimiseen mutta selkeästi enemmän välttämättömyyskulutukseen kuten ruokaan, liikkumiseen sekä puhelinlaskuihin. Toisaalta tulot asettavat kuluttajat lähtökohtaisesti eriarvoisiin aseisiin rahoitusmarkkinoilla, sillä pienituloisuus voi olla este perinteisten pankkien rahoituksen saamiselle, jolloin ainoa vaihtoehto saada luottoa voi olla vakuudettoman kulutusluoton ottaminen perinteisten rahoituslaitosten ulkopuoliselta toimijalta, jotka ainoastaan voivat tarkastaa luottotiedot maksuhäiriömerkinnän varalta. Lawrence ja Elliehausen (2008) havaitsivat, että pikavippejä (payday loan) ottavia kuluttajia yhdisti se, etteivät he syystä tai toisesta saaneet perinteisen pankkisektorin toimijoilta luottoa, jolloin pikavipin ottaminen nähtiin ainoaksi tavaksi hallita omaa kuluttamista. Bucklandin ja Martinin (2005) nostavat esille rahoitusmarkkinoiden epätasa-arvon, jossa pienituloiset joutuvat

maksamaan enemmän finanssipalveluista, jos heitä ei oteta perinteisten pankkien asiakkaiksi tai heille ei myönnetä edullisempia, matalakorkoisempia lainoja. Pienituloisilla ei välttämättä ole yhtä paljon valintamahdollisuuksia luottojen suhteen kuin keski- tai suurituloisilla.

Toisin kuin tulojen kohdalla, varallisuudella on havaittu olevan käänteinen yhteys velan määrään, sillä kuluttajat, joilla on vähemmän varallisuutta ja säästöjä on havaittu olevan enemmän velkaa (Baek & Hong 2004; Livingstone & Lunt 1992). Yhtäältä tulos ei ole yllättävä, sillä varallisuuden ja säästöjen puuttuessa ylimääräisten menojen rahoittamiselle ei ole luoton ottamisen lisäksi muita vaihtoehtoja. Toisaalta näiden tulosten perusteella myös sellaiset suurituloiset, joilla ei ole juurikaan säästöjä, ovat riskissä ajautua velkaongelmiin, mikäli tuloissa tai luottojen kokonaiskustannuksissa tapahtuu muutoksia.

Koulutuksen yhteydestä luottoihin on saatu osin eriäviä tuloksia. Hohnen ja Hansen (2021) havaitsivat, että matalammin koulutetuilla oli todennäköisemmin luottokorttivelkaa mutta velkamäärät olivat pienempiä kuin korkeammin koulutetuilla. Lisäksi korkeakoulutus on yhteydessä suurempiin velkamääriin (Baek & Hong 2004). Toisaalta sekä Fan (2000) että Webley ja Nyhus (2001) havaitsivat, että kuluttajat, joilla ylipäätään oli luottoja, olivat myös korkeammin koulutettuja. Livingstone ja Lunt (1992) eivät taas havainneet yhteyttä velkaantumisen ja koulutuksen välillä. Tulosten perusteella voi olla, että koulutuksen ja luotonottamisen väliseen yhteyteen vaikuttaa muutkin tekijät. Koulutuksen yhteydessä luottoihin voivat näkyä sekä tulojen että tiedollisten resurssien merkitys, joista jälkimmäiseen palataan seuraavassa luvussa.

Työmarkkina-asemalla on havaittu olevan yhteys luottoihin sekä velkaan, joskin työmarkkina-asema on yhteydessä edellä mainittuihin tuloihin ja koulutukseen. Työssäkävillä on havaittu todennäköisemmin luottokorttivelkaa sekä suuremmat velkamäärät, kun verrattiin heitä eläkeläisiin ja opiskelijoihin. (Hohnen & Hansen 2021.) Toisaalta työmarkkina-asemallakin voi olla vaikutusta, sillä Autio ym. (2009) havaitsivat, että heikommassa työmarkkina-asemassa suurempi osuus oli ottanut pikalainoja. Tuloksissa todennäköisesti näkyy osittain tulojen vaikutus kuin pelkästään osallistuminen työmarkkinoille.

Taloustieteessä säästämistä ja velkaantumista on tulkittu Modiglianin ja Brumbergin (1954) kehittämän yksinkertaistetun elinkaarimallin avulla (life-cycle hypothesis). Sen mukaan elinkaaren alkupuolella tulot ovat usein alhaiset, jolloin kuluttajilla on suurempi tarve ottaa velkaa. Iän karttuessa tulot nousevat ja varallisuutta kerääntyy, jolloin elinkaaren keskellä tulee velkojen maksun aika. Eläkkeellä käytetään aiemmin kertynyttä varallisuutta, kun velat on maksettu pois. (Mutttilainen 1991, 28.) Elinkaarimallin on ajateltu selittävän pikavippien nostamista, sillä pikavippejä ottaneiden kuluttajien on havaittu olevan elinkaaren alkupuolella (Lawrence & Elliehausen 2008). Lisäksi nuoremmat ikäluokat lainaavat jopa enemmän kuin vanhemmat ikäluokat (Jiang & Dunn

2013). Elinkaarimalli on karkea yksinkertaistus ja osassa tutkimuksissa on saatu päinvastaisia tuloksia. Hohnen ja Hansen (2021) tarkastelivat eri-ikäisten luottokorttivelkoja ja he havaitsivat, että yli 30-vuotiailla on todennäköisemmin luottokorttivelkaa verrattuna alle 30-vuotiaisiin. Heidän tutkimuksessaan 30–39-vuotiailla oli suurimmat velkamäärät sekä heillä oli todennäköisimmin velkaa. Toisaalta alle 25-vuotiaat, vähän koulutetut nuoret on nähty riskiryhmänä kulutusluotoilla velkaantumiseen, sillä määrällisesti pieni velkamäärä voi muodostua hallitsemattomaksi, jos tulot ovat pienet (Autio ym., 2009; Rantala & Tarkkala, 2010).

Sukukupuolen vaikutusta kulutusluottojen ottamiseen on tutkittu monessa tutkimuksessa, mutta selkeää yhteyttä ei ole havaittu sukupuolen ja velan välillä (esim. Davies & Lea 1995; Norvilitis, Szablicki & Wilson 2003; Norvilitis, Merwin, Osberg, Röbling, Young & Kamas 2006). Toisin Hohnen ja Hansen (2021) havaitsivat, että miehillä oli enemmän velkaa verrattuna naisiin. Pikavippien tiedetään olevan yhteydessä velkaantumiseen (Oksanen ym. 2018) ja tarkasteltaessa velkomustuomioita miehillä on enemmän maksuhäiriömerkintöjä verrattuna naisiin, vaikkakin miesten ja naisten suhteellinen ero on pienentynyt 2010-luvun aikana (Majamaa, Lehtinen & Rantala 2019). Toisaalta aikaisemmassa tutkimuksessa on havaittu, että naiset ovat keskimäärin enemmän huolissaan raha-asioista kuin miehet (Brougham, Zail, Mendoza & Miller 2009; Åslund, Larm, Starrin & Nilsson 2014). Tämän perusteella sukupuoli on jatkossakin relevantti näkökulma pitää mukana, kun tarkastellaan kulutusluottojen ottamista sekä velkaantumista.

Kotitalouden koko vaikuttaa kuluttamiseen sekä samalla luotontarpeeseen. Yksinasuvilla todennäköisemmin luottokorttivelkaa verrattuna perheisiin ja pariskuntiin (Hohnen & Hansen 2021). Samansuuntaisesti Livingstone ja Lunt (1992) havaitsivat, että perheet, joissa oli vähemmän lapsia, oli myös määrällisesti suuremmat velat. Aution ym. (2009) mukaan yksinhuoltajat ottivat todennäköisemmin pikavippejä. Tämän perusteella kotitaloudet, joissa on vähemmän tulonsaajia, joutuvat todennäköisemmin rahoittamaan menojaan luotoilla.

Kulutusluoton ottamiseen ovat yhteydessä monet tekijät samanaikaisesti. On kuitenkin muistettava, että edellä käsitellyistä tutkimuksista suuri osa oli kansainvälisiä tutkimuksia, jotka on toteutettu erilaisilla kulutusluottomarkkinoilla verrattuna Suomeen. Suomessa kulutusluottoja ja pikavippejä koskevat tutkimukset perustuvat taas pitkälti velkomustuomioihin (esim Majamaa ym. 2016, 2017, 2019; Oksanen ym., 2018), jolloin on hyvin mahdollista, että kulutusluottoja ja pikavippejä ottaneista kuluttajista ei tiedetä vielä kaikkea. Sosio-demografisten tekijöiden tarkastelu on kuitenkin perusteltua ja tärkeää, sillä ne luovat toiminnalle mahdollisuuksia ja rajoitteita ja se mahdollistaa vertailun eri väestöryhmien välillä. Lisäksi tietyt ryhmät ovat suuremmassa riskissä velkaantua vakuudettomien kulutusluottojen takia.

4.2 Kulutusluotot taloudellisena toimintana

Yksilöllisten tekijöiden lisäksi kulutusluottojen ottamisen taustalla on persoonallisuuteen liittyviä tekijöitä ja toimintamalleja. Lisäksi ympäröivä sosiaalinen maailma, esimerkiksi muu ihmiset ja normit vaikuttavat kulutusluottojen ottamiseen.

Persoonallisuuden piirteiden on havaittu olevan yhteydessä siihen, miten yksilö käyttää luottoja. Nyhus ja Webley (2001) havaitsivat, että emotionaalinen tasapainoisuus ja introverttiys ovat persoonallisuuden piirteitä, jotka ovat yhteydessä säästämiseen ja vähentävät todennäköisyyttä sille, että yksilö lainaisi muilta rahaa. Sovinnollisuus (agreeableness) nosti todennäköisyyttä sille, että yksilöllä on vähemmän säästöjä sekä sille, että hän lainaa rahaa. Persoonallisuuden piirteistä sulkeutuneisuus, taipumattomuus ja vähemmän itsenäinen toimijuus olivat yhteydessä siihen, että yksilöllä oli enemmän velkaa. Alhaisen itsekontrollin on havaittu olevan yhteydessä sekä lainaamiseen että siihen, että kuluttajalla on velkaa. (Lea ym. 1995; Livingstone & Lunt 1992; Webley & Nyhus 2008). Kulutusluottojen ottamista ja velkaantumista ei voi toki selittää ainoastaan persoonallisuuden kautta, mutta tietyt persoonallisuuteen liittyvät tekijät voivat altistaa helpommin esimerkiksi pikavippien ottamiselle. Pikavippejä pystyy hankkimaan suhteellisen nopeasti ja vähällä vaivalla, mikä esimerkiksi haastaa yksilön itsekontrollia.

Asenteita luottoja ja velkaantumista kohtaan on tutkittu runsaasti ja erityisesti tarkastelun kohteena on ollut käyttäytymisen ja asenteiden välinen yhteys. Kuluttajat, joilla oli ennestään jo velkaa, suhtautuivat myönteisemmin luottoihin sekä velkaantumiseen (Davies & Lea 1995; Livingstone & Lunt 1992; Webley & Nyhus 2001). Vastaavasti Lachance (2012) havaitsi, että niillä kuluttajilla, jotka käyttivät paljon luottoja, oli positiivisempi asenne luottoihin verrattuna kuluttajiin, jotka käyttivät luottoja vähemmän. Baek ja Hong (2004) taas tarkastelivat luottoja ja havaitsivat, että kuluttajat, joilla on positiivinen asenne luottoihin, on todennäköisemmin myös luottokortti. Yhteys ei kuitenkaan ole yksiselitteinen, sillä Norvilitis (2014) ei havainnut tutkimuksessaan yhteyttä suuremman velkamäärän ja velka-asenteiden välillä. Myös sosio-demografisilla taustatekijöillä on havaittu olevan yhteys velka-asenteisiin, sillä työssäkäyvillä on havaittu olevan positiivisempi asenne velkaan (Lachance 2012).

Tulokset saattavat yhtäältä kertoa siitä, että velkaantumista pidetään ei-toivottuna ja siihen suhtaudutaan epävarmuudella, ja sitä ehkä hävetäänkin, mutta velkaantumisen kokemuksen jälkeen luottoihin ja velkaantumiseen ei suhtauduta yhtä ennakkoluuloisesti. Toisaalta asenteet eivät aina johda suoraan tietynlaiseen käyttäytymiseen. Edellä mainituissa tutkimuksissa on lisäksi keskitytty tarkastelemaan, miten käytös menneisyydessä vaikuttaa tämän hetken asenteisiin.

On myös huomioitava, miten käytetyt käsitteet vaikuttavat asenteisiin. Sanat velka ja luotto eroavat toisistaan niin määritelmällisesti kuin niihin liitetyistä mielikuvista, jolloin asenteet oivat olla erilaisia riippuen siitä, onko kysytty suhtautumisesta velkaan vai

luottoihin. Livingstonen ja Luntin (1992) mukaan kuluttajat, jotka näkivät luoton ensisijaisesti velkana, uskoivat että halujen ja tarpeiden tyydyttämiseksi tulisi ensisijaisesti säästää ennen lainanottoa. Lisäksi velkaantumista pidetään joissain tilanteissa ja joillekin ihmisryhmille hyväksyttävänä ja järkevänä toimintana. Lainojakin jaotellaan usein hyviin lainoihin, kuten asuntolaina ja opintolaina sekä huonoihin lainoihin, kuten pikavipit (vrt. Calder 1999, 99–103). Erilaiset lainat ja luottotuotteet eivät kuitenkaan ole tasavertaisesti kaikkien saatavilla. Tällöin asenteet luottoja ja velkaantumista kohtaan voivat vaihdella riippuen siitä, millaisista luotoista ja velkaantumisesta puhutaan.

Kulutusluotot mahdollistavat kuluttamisen tilanteissa, joissa kuluttajalla ei ole rahaa kuluttamiseen. Lisäksi monien luottotuotteiden mainonta perustuu mielikuville unelmien tai tietyn elämäntyylin saavuttamisesta. Luotot vaikuttavat kuluttajien kulutuskäyttäytymiseen, ja tutkimuksessa on saatu osittain ristiriitaisia tuloksia kulutusluottoja ottavien kulutuskäyttäytymisestä. Norvilitis ym. (2006) mukaan jännityksen etsiminen ja materialistinen kulutusasenne eivät olleet yhteydessä luottokorttivelkaan. Wang ja Xiao (2009) havaitsivat, että heräteostosten tekeminen oli yleisempää kuluttajilla, joilla oli luottokortti ja lisäksi ostoaddiktio oli positiivisesti yhteydessä luottokorttivelkaan. Koska luotot mahdollistavat kuluttamisen nykyhetkellä, ne voivat olla myös keino tavoitella asioita, joita kuluttajat kokevat tärkeäksi. Lehtisen ja Leskisen (2005) mukaan nuorten luotonkäyttöön perustuvista elämäntyyleistä oli havaittavissa helpon ja huolettomamman elämäntyylin tavoittelu, jossa korostuu hedonistinen kuluttaminen sekä kova vertaispaine ryhmään kuulumisen takia. Nuorten pääsääntöisesti pienet tulot rajoittavat kuluttamista ja pakottavat tekemään valintoja, jolloin kulutusluotot tarjoavat mahdollisuuden näennäisesti helpompaan elämään, jossa ei tarvitse tehdä niin paljon päätöksiä pienten tulojen asettamien rajoitteiden ehdolla. Tulojen lisäksi myös yksilön asema yhteiskunnassa voi vaikuttaa siihen, millaisena luotto näyttääytyy. Dwyer, McCloud & Hodson (2011) havaitsivat, että amerikkalaisnuoret kokivat suurien luottokorttilainamäärien nostavan hallinnan tunnetta nuorille, jotka kuuluivat alempaan tai keskiluokkaan. Yläluokkaan kuuluville vaikutusta ei havaittu, mikä selitettiin sillä, että keski- ja alemmalle luokalle velka tuo itseluottamusta, koska sen kautta he pystyvät saavuttamaan tavoitteitaan. Yläluokkaan kuuluvat pystyivät tekemään niin ilman velkaakin.

Oman talouden hallinta sekä luottojen käyttö vaatii yksilöltä erilaisia tietoja ja taitoja tehdä valintoja. Talousosaamisella tarkoitetaan yksilön taloustietämystä, käytännön taloustaitoja ja vastuullista taloudellista käyttäytymistä omaan elämäntilanteeseen sopivalla tavalla (Raijas, Uusitalo & Luukkanen 2012). Talousosaaminen ei kuitenkaan jakaudu tasaisesti väestössä, vaan sosioekonomisella taustalla on havaittu olevan yhteys talousosaamiseen. Kalmi ja Ruuskanen (2016) havaitsivat, että taloudellinen tietämys oli vahvinta miehillä, 30–60-vuotiailla, hyvätuloisilla, yliopistokoulutetuilla sekä yrittäjillä.

Lisäksi korkeammin koulutetut sekä miehet olivat kiinnostuneimpia taloudesta, mikä edesauttaa taloudellisten ilmiöiden hahmottamista ja taloudellisen tietämyksen kehittymistä. OECD:n Pisa-tutkimuksen oppilaiden talousosaamista mittaavassa tutkimuksessa matala sosioekonominen tausta oli yhteydessä heikompaan talousosaamiseen ja lisäksi maahanmuuttajataustaisilla oli heikompi talousosaaminen (Laine, Ahonen & Nissinen 2020).

Taloudellisella tietämyksellä on edelleen vaikutus luottojen käyttöön sekä asenteisiin luottoja kohtaan. Kuluttajat, joilla on parempi tietämys luotoista, suhtautuvat muita hyväksyvämmiin luottoihin (Lachance 2012). Parempi tietämys luottoehdoista ja eri luottojen toiminnasta auttaa kuluttajia hahmottamaan, miten ja millaiset luotot sopivat omaan tilanteeseen, jolloin luotot voidaan nähdä enemmän mahdollisuutena. Toisaalta Lawrence ja Elliehausen (2008) nostavat esille, että kuluttajat ovat usein tietoisia luottojen korkeista kustannuksista yleisellä tasolla, mutta niitä ei ehkä oteta nykyhetkessä huomioon, koska luottojen kustannukset maksetaan myöhemmin. Taloudelliset päätökset, esimerkiksi kulutusluoton ottaminen, vaativat sitä, että kuluttaja pystyy tekemään erilaisia laskelmia omasta taloudestaan, sillä kuluttajilla on sekä vapaus että vastuu omista taloudellisista päätöksistään. Kuluttajat, joilla on heikompi talouslukutaito ottavat herkemmin korkeakorkoisia luottoja, jotka voivat johtaa ylivelkaantumiseen (Lusardi & Tufano 2015). Talousosaaminen ja taloudellinen tilanne vaikuttavat siihen, miten kuluttaja pystyy hyödyntämään kulutusluottoja omassa tilanteessaan, sillä kulutusluotot voivat antaa mahdollisuuden hallita omaa kulutusta, mutta tämä vaatii yksilöltä osaamista ja kykyä hallita omaa tilannetta.

Täten kuluttajat eivät ole tasa-arvoisessa asemassa talousosaamisen ja sitä kautta luottojen kanssa, sillä taitojen ja tietämyksen lisäksi yksilön luottamus omiin kykyihinsä näkyy yksilön käyttäytymisessä. Cloutier ja Roy (2020) tutkivat yksilön itseluottamusta luotonhallintataidoissa ja havaitsivat, että itseluottamus omiin taitoihin on yhteydessä vastuulliseen käyttäytymiseen luoton kanssa. Ranta ja Salmela-Aro (2018) taas havaitsivat, että taloudellinen itsevarmuus, eli luottamus taloudelliseen pärjäämiseen, on yhteydessä taloudelliseen käyttäytymiseen. Täten taloudellisella itsevarmuudella on suurempi merkitys taloudelliseen käyttäytymiseen kuin koetulla taloudellisella tilanteella.

Luottojen ottamisella on myös sosiaalinen ulottuvuus. Lähipiirin luottojen runsas käyttö on yhteydessä positiivisempaan asenteeseen velkaantumista kohtaan (Livingstone & Lunt 1992). Kuluttamisen kautta kuluttajat ilmaisevat statustaan ja kuulumistaan tiettyihin viiteryhmiin, ja tämä voi olla yksi syy sille, miksi luottoja otetaan. Starrin (2010) mukaan luoton ottaminen itsessään ei ole sosiaalisesti motivoitu vaan se tavara tai palvelu, jonka luotolla saa. Toisaalta Hohnen ym. (2020) ovat tuoneet esille, miten luotto on nykyisin normaali osa kuluttamista ja se on jopa korvannut säästämisen. Tähän yhtenä syynä on maksutapojen digitalisoituminen, joka hämärtää rajaa rahan omistamisen ja sen

välillä, että rahaa on käytettävissä. Yhteiskunnassa vallitsevat normit vaikuttavat kuluttamiseen ja sitä kautta luottojen käyttöön Christen ja Morgan (2005) taas ovat esittäneet, että tuloerot lisäävät kulutusluottojen käyttöä, kun suurituloiset asettavat kulutusnormeja, joita täyttääkseen pienituloiset joutuvat ottamaan luottoja. Kulutusyhteiskunnassa ihmiset ovat ennen kaikkea kuluttajia ja kulutusluotot mitä ilmeisimmin vastaavat tiettyyn tarpeeseen markkinoilla kuluttajien tarpeiden tyydyttäjinä ja ne mahdollistavat kulutusyhteiskunnan tärkeimmän tehtävän, kuluttamisen.

Lähipiirillä ja perheellä voi olla myös positiivisia vaikutuksia luotonkäyttöön. Vanhemman tuen on havaittu olevan yhteydessä siihen, että yksilö omaksuu vastuullisia luotonkäytön taitoja (Cloutier & Roy 2020). Wang ja Xiao (2009) nostavat esille, että mitä enemmän amerikkalaisopiskelijat saivat sosiaalista tukea vanhemmiltaan ja muulta lähipiiriltään, sitä vähemmän heillä oli luottokorttivelkaa. Vanhempien antamalla esimerkillä sekä käytännön ohjaus vähentää nuorten riskikäyttäytymistä luottojen kanssa (Xiao, Tang, Serido & Shim 2011). Vanhempien konkreettisen talousopetuksen on jopa havaittu olevan yhteydessä pienempiin velkamääriin (Norvilitis & MacLean 2010). Tämä toisaalta asettaa nuoret lähtökohtaisesti eriarvoisiin asemiin, kun otetaan huomioon, miten talousosaaminen jakautuu väestössä (esim. Laine ym. 2020).

Vaikka kulutusluotto voi mahdollistaa monia asioita, se voi myös vaikuttaa negatiivisesti koettuun taloudelliseen tilanteeseen. Suurempi velkamäärä oli yhteydessä siihen, että kuluttaja koki taloudellisen tilanteensa huonoksi (Norvilitis 2014). Kamleitner & Kirchler (2007) kuvaavat kulutusluoton ottamista kolmivaiheisena prosessina, josta ensimmäinen vaihe on ennen luotonottoa, jossa harkitaan luotonottoa, jonka jälkeen toisessa vaiheessa otetaan luottoa ja kolmas vaihe käynnistyy luoton takaisinmaksun yhteydessä. Malli perustuu ajatukselle siitä, että taloudelliseen käyttäytymiseen vaikuttavat persoonallisuuteen liittyvät tekijät sekä tilannetekijät. Koettu taloudellinen tilanne vaikuttaa siis jo etukäteen siihen, ottaako kuluttaja luottoa. Toisaalta luoton nostaminen, hallinta sekä takaisinmaksu voivat vaikuttaa koettuun taloudelliseen tilanteeseen luotonottamisen jälkeen.

Kulutusluottojen ottamiseen vaikuttavat monet eri sosio-demografiset, persoonallisuuteen ja sosiaaliseen ympäristöön liittyvät tekijät samanaikaisesti. Yksilö- sekä yhteiskuntatasolla on eroja siinä, mitkä tekijät vaikuttavat luottojen käyttämiseen sekä ylipäättään kulutuskäyttäytymiseen. Luottojen käyttö ja luottojen käytöstä aiheutuvat velkaongelmat eivät kuitenkaan jakaudu väestössä tasaisesti, mikä ei ole kestävää yksilön tai yhteiskunnan näkökulmasta. Seuraavassa luvussa esittelen tutkielman tutkimusasetelman, joka on rakennettu edellä esitellyn teoreettisen viitekehyksen pohjalta.

5 TUTKIMUSASETELMA

Tässä luvussa esittelen tutkielman tutkimusasetelman. Ensimmäisessä alaluvussa esittelen tutkimuskysymykset, jonka jälkeen kuvailen käyttämäni aineiston. Tämän jälkeen esittelen tarkemmin analyysissä käytetyt muuttujat ja esittelen niiden jakaumat. Lopuksi esittelen valitsemani tutkimusmenetelmät.

5.1 Tutkimuskysymykset

Tutkielman tavoitteena on tarkastella, onko niiden kuluttajien, joilla on kulutusluottoja tai pikavippejä, kokemassa taloudellisessa tilanteessa eroja verrattuna kuluttajiin, joilla ei ole pikavippejä tai kulutusluottoja sekä vaihteleeko tämä yhteys koettuun taloudelliseen tilanteeseen eri aikoina. Tarkoituksena on saada lisää tietoa siitä, millaisessa taloudellisessa tilanteessa kulutusluottoja ottaneet kuluttajat kokevat olevansa ja miten tämä vertautuu kuluttajiin, joilla kulutusluottoja ei ole. Esitän seuraavaksi tutkielmani kaksi tutkimuskysymystä:

1. Ovatko kulutusluotot yhteydessä koettuun taloudelliseen tilanteeseen, kun muut taustatekijät kontrolloidaan?
2. Onko kulutusluoton yhteys koettuun taloudelliseen tilanteeseen samanlainen eri tutkimusvuosina?

Kuten tutkielman teoriaosuudessa toin ilmi, tutkimusvuodet 1999, 2009 ja 2019 eroavat toisistaan niin taloudellisen tilanteen kuin pikavippeihin kohdistuvan lainsäädännön osalta, jonka takia on mielekästä tarkastella kolmea eri ajankohtaa. Kolmen eri ajankohdan tarkastelun avulla haluan hahmottaa yhdellä tapaa kulutusluottojen asemaa yhteiskunnassa sekä niiden kohdistumista kuluttajiin tarkastelemalla, onko kulutusluottoja omaavien kuluttajien kokemassa taloudellisessa tilanteessa tapahtunut muutoksia vai onko tilanne pysynyt samana. Muutoksen ja pysyvyyden tarkastelu mahdollistaa myös tulkintojen tekemisen kansantalouden sekä lainsäädännön vaikutuksista kulutusluottojen ottamiseen ja kuluttajiin.

5.2 Aineisto

Käytän tutkielman aineistona Suomi – kulutus ja elämäntapa aineistosarjaa vuosilta 1999, 2009 ja 2019. Kyselyiden keräämisestä on vastannut Turun yliopiston taloussosiologian oppiaine. Kysely suoritettiin vuonna 1999 postikyselyinä lähettämällä vastaajille paperinen strukturoitu lomake. Vuosina 2009 ja 2019 kyselyyn pystyi vastaamaan paperisen

lomakkeen lisäksi verkkolomakkeella. Aineisto on kerätty ensimmäistä kertaa vuonna 1999 ja sen jälkeen kyselyitä on tehty viiden vuoden välein. Aikasarja on pitkittäisaineisto, joka koostuu toistuvista poikkileikkausaineistoista, joissa on kartoitettu suomalaisen kulutukseen ja elämäntapaan liittyviä asenteita. Osa kysymyksistä on pysynyt samana kaikkien vuosien ajan, ja osa kysymyksistä on vaihdettu tarpeen mukaan. (Erola & Räsänen 2000; Saari, Koivula, Sivonen & Räsänen 2019; Sarpila, Räsänen, Erola, Kekki & Pitkänen 2010.)

Otantamenetelmä ei ole sama kaikkina vuosina, vaan sitä on muutettu tarpeen mukaan: vuoden 1999 ja 2009 otoksien otantamenetelmänä on yksinkertainen satunnaisotanta, mutta vuoden 2019 otos poimittiin iän mukaan ositettuna otantana. Ositettua otantaa käytettiin, koska se mahdollistaa tarkemman vastauskadon analysoinnin eri ikäryhmissä sekä otospainon luomisen, jolla kadon vaikutusta voidaan korjata. Otos kuitenkin poimittiin osituksesta huolimatta samalla tavalla kuin aiempina vuosina, jolloin ositus ei vaikuta vertailukelpoisuuteen. (Erola & Räsänen 2000; Sarpila ym. 2010; Saari ym. 2019.)

Aineiston perusjoukkona ovat 18–74-vuotiaat Manner-Suomessa asuvat suomenkieliset asukkaat. Otoskoot vaihtelivat hieman eri vuosien välillä. Vuonna 1999 lopullisen otoksen koko oli 3 958 havaintoyksikköä ja lopullinen vastausmäärä 2 417 (Erola & Räsänen 2000). Vuonna 2009 otoksen koko oli 2 500 havaintoyksikköä ja lopullinen vastausmäärä 1 202 (Sarpila ym. 2010). Vuoden 2019 lopullisen otoksen koko oli 3 997, josta lopullinen vastausmäärä oli 1 742 (Saari ym. 2019). Otoskoon lisäksi vastausprosentit vaihtelevat eri vuosien välillä ja vastausprosentit ovat laskeneet vuosien edetessä: vuonna 1999 vastausprosentti oli 61 prosenttia, vuonna 2009 vastausprosentti laski 49 prosenttiin ja vuonna 2019 vastausprosentiksi tuli 44 prosenttia. Perinteiset kyselytutkimukset ovat kärsineet 2000-luvulla yhä enenevässä määrin kasvavasta vastauskadosta, jolloin tästä näkökulmasta tarkastellen 2000-luvun aineistojen vastausprosenttia voidaan pitää varsin kohtuullisina. Aineiston edustavuutta voidaan pitää melko hyvänä, joskin aineistossa nuoret ikäryhmät ovat aliedustettuina sekä naiset yliedustettuina, joten aineistoon on luotu painokertoimet iän ja sukupuolen vääristymisen korjaamiseksi. (Saari ym. 2019.)

Aineiston keräämisessä on huolehdittu vastaajien tietosuojasta käsittelemällä perustietoja asianmukaisesti. Aineiston vastaukset ovat anonymisoitu, eikä annettuja vastauksia ole yhdistetty vastaajan antamiin muihin tietoihin. (Saari ym. 2019.) Tässä tutkielmassa aineistoa käsitellään kansallisen tietosuojalain sekä EU:n yleisen tietosuojaasetuksen (EU 2016/679) mukaan. (Turun yliopisto 2019). Lisäksi kyselylomakkeessa on erikseen kysytty vastaajilta, sallivatko he ulkopuolisten tahojen osallistumisen vastauksien tallentamiseen (Saari ym. 2019). Tutkielmaprosessin aikana huolehdin aineiston tietosuojasta ja tutkielman valmistumisen jälkeen huolehdin aineiston asianmukaisesta hävittämisestä.

Tässä tutkielmassa käytetyn aineiston lopullinen havaintomäärä 3 818 yksikköä. Tutkielma on sekundäärianalyysi, mutta aineisto sekä seuraavaksi esiteltävät muuttujat on valittu sen perusteella, että ne vastaavat tutkielman tarkoitukseen ja tavoitteisiin, joskin tulosten analyysissä tulee ottaa huomioon sekundääriaineiston käytön asettamat rajoitteet. Tutkimusvuodet valittiin sen perusteella, että ne mahdollistivat ajallisen tarkastelun kymmenen vuoden välein. Kolmen ajankohdan tarkastelu on riittävä tutkimuksen tavoitteille, enkä katsonut ajallisesti tarkemman tarkastelun tuovan lisäarvoa tutkielmalle. Alkula ym. (1994, 52–53) mukaan valmiiden aineistojen kohdalla tulee arvioida soveltuvuuden lisäksi saatujen tietojen luotettavuutta, eli miten valitut tiedot kuvaavat asioita, joita niiden on tarkoitus kuvata. Lisäksi tulee selvittää, keitä kaikkia saadut tiedot koskevat ja arvioidaan tulosten yleistettävyyttä. Edellä olen tarkastellut aineiston edustavuutta ja seuraavassa luvussa muuttujien esittelyn yhteydessä arvioidaan käytettyjen mittareiden validiteettia sekä käsitteellistä selkeyttä oman tutkielmani kannalta.

Tutkielman analyysit on tehty tilasto-ohjelmalla StataMP 17.0.

5.3 Muuttujat

Käytän tutkielmassani selitettävänä muuttujana vastaajan omaa kokemusta taloudellisesta tilanteesta. Selittävänä muuttujana on muuttuja, joka kuvaa onko vastaajalla tällä hetkellä kulutusluottoja tai pikavippejä. Kontrollimuuttujina ovat sukupuoli, ikä, koulutus, tulot ja asuinpaikka.

5.3.1 Selitettävä muuttuja: Koettu taloudellinen tilanne

Tutkielman selitettävänä muuttujana on kokemus taloudellisesta tilanteesta tällä hetkellä. Kokemus taloudellisesta tilanteesta kuului kysymyspatteriin, jossa kartoitettiin vastaajan omia kokemuksia taloudellisen tilanteen lisäksi esimerkiksi kulutusmahdollisuuksista ja statuksesta. Taloudellisesta tilanteesta kysyttiin kysymyksellä ”Miten kuvailisit elämäntilannettasi tällä hetkellä seuraavien asioiden kohdalla / taloudellinen tilanne?”. Vastaukset mitattiin viisiportaisella Likert-asteikolla, jonka arvot olivat ”1 = erittäin hyvä”, ”2 = hyvä”, ”3 = kohtalainen”, ”4 = huono”, ”5 = hyvin/erittäin huono”. Vuoden 1999 ja 2009 vastausvaihtoehto numeron 5 arvo oli ”hyvin huono” ja vuoden 2019 kyselyssä vastausvaihtoehtona ”erittäin huono”. Käytän tässä tutkielmassa vuoden 2019 kyselyssä käytettyjä vastausvaihtoehtoja. Analyysin tulkinnan helpottamiseksi muuttujaa muokattiin niin, että vastausvaihtoehtojen suuntaa käännettiin, jolloin vastausvaihtoehto ”erittäin hyvä” saa arvon 5, ”hyvä” arvon 4, ”kohtalainen” arvo 3, ”huono” arvon 2 ja

”erittäin huono” arvon 1. Alla jakaumat taulukossa 1. Puuttuvia havaintoja oli yhteensä 44 kappaletta.

Taulukko 1. Kokemus taloudellisesta tilanteesta tutkimusvuoden mukaan, % (N), N = 5 231

Kokemus taloudellisesta tilanteesta	1999	2009	2019
Erittäin hyvä	3,07 (72)	4,74 (55)	8,34 (144)
Hyvä	25,97 (609)	37,76 (438)	43,74 (755)
Kohtalainen	55,22 (1 295)	46,12 (535)	38,47 (664)
Huono	12,20 (286)	8,79 (102)	7,42 (128)
Erittäin huono	3,54 (83)	2,59 (30)	2,03 (35)
Yhteensä	100 (2 345)	100 (1 160)	100 (1 726)

Kyselyssä taloudellista tilannetta mitattiin vastaajan subjektiivisella kokemuksella. Vuosina 1999 (55 prosenttia) ja 2009 (46 prosenttia) suurin osa vastaajista koki taloudellisen tilanteensa kohtalaiseksi. Vuonna 2019 enemmistö vastaajista (44 prosenttia) koki taloudellisen tilanteensa hyväksi, mikä on merkittävästi suurempi osuus verrattuna vuosiin 1999 (26 prosenttia) ja 2009 (28 prosenttia). Niiden vastaajien osuus, jotka kokivat taloudellisen tilanteensa erittäin huonoksi tai huonoksi, on pienentynyt 20 vuoden aikana. Toisaalta taas niiden vastaajien osuus, jotka kokivat taloudellisen tilanteensa erittäin hyväksi, on kasvanut tutkimusvuosien aikana.

Kokemus taloudellisesta tilanteesta perustuu vastaajan subjektiiviseen näkemykseen, mutta taustalla voivat vaikuttaa myös talouden makrotason ilmiöt. Makrotason ilmiöt, kuten taantuma tai inflaatio, voivat näyttäytyä konkreettisesti kuluttajien elämässä esimerkiksi työttömyytenä ja hintojen nousuna. Vuonna 1999 elettiin 1990-luvun laman jälkeistä nousukautta, jota siivittivät ICT-teollisuuden kasvu erityisesti Nokian johdolla (Jonung ym. 2008). Vuoden 2009 kokemukset voivat heijastella vuonna 2008 alkanutta finanssikriisiä, joka vaikutti osaltaan myös suomalaisiin kuluttajiin. Tämän perusteella on mielenkiintoista, miten vuonna 2009 vastaajat kokivat silti keskimäärin taloudellisen tilanteensa hieman paremmaksi verrattuna vuoteen 1999. Vuoden 2019 vastauksissa elettiin vielä aikaa ennen koronapandemian alkua. Tulokset ovat kuitenkin osittain samansuuntaisia Tilastokeskuksen keräämän kuluttajien luottamusindikaattorin kanssa, jossa selvitetään laajasti kuluttajien tämänhetkistä rahatilannetta sekä odotuksia oman tilanteen sekä koko kansantalouden kehittymisestä. Vuonna 2009 kuluttajien näkemys omasta taloustilanteesta oli heikompi verrattuna vuosiin 1999 ja 2019 (Suomen Virallinen Tilasto 2022).

5.3.2 Selittävä muuttuja: *Minulla on kulutusluottoja tai pikavippejä*

Selittävänä muuttujana on kuluttajalla olevat tämänhetkiset pikavipit ja kulutusluotot. Kyselyssä kulutusluottoja ja pikavippejä kartoitettiin dikotomisella väittämällä, jonka vastausvaihtoehdot olivat ”1 kyllä” ja ”2 ei”. Vuoden 1999 kyselyssä väittämä oli muodossa ”Minulla on kulutusluottoja”. Vuosina 2009 ja 2019 väittämään olivat tulleet mukaan pikavipit, jolloin sen muotona oli ”Minulla on kulutusluottoa tai pikavippejä”. Yleisesti väittämän voidaan tulkita kohdistuvan nykyhetkeen, joka sopii tutkielman tavoitteisiin, sillä tarkoitus on tarkastella luottojen omaamisen sekä tämänhetkisen koetun taloudellisen tilanteen välistä yhteyttä. Vaikka aikaisemmin otetuilla ja maksetuilla luotoilla voi toki olla vaikutus tämänhetkiseen koettuun taloudelliseen tilanteeseen, tässä tarkastelussa nykyhetken luottotilanteen tarkastelu on riittävä.

Taulukko 2. ”Minulla on kulutusluottoa tai pikavippejä”, % (N), N = 4 355

	1999	2009	2019
Kyllä	17,64 (268)	14,31 (162)	13,67 (233)
Ei	82,36 (1 251)	85,69 (970)	86,33 (1 471)
Yhteensä	100 (1 519)	100 (1 132)	100 (1 704)

Selittävän muuttujan jakauma esitetään taulukossa 2. Enemmistöllä vastaajista ei ole tällä hetkellä kulutusluottoa tai pikavippejä, ja niiden kuluttajien osuus, joilla on kulutusluottoa tai pikavippiä, on laskenut tutkimusvuosien aikana. Koska Suomessa ei ole rekisteriä kuluttajien kaikille kulutusluotoille ja pikalainoille, ei voida tarkasti tietää, kuinka monella suomalaisella todellisuudessa on kulutusluotto tai pikavippi. Arviot kulutusluotoista ja pikavipeistä perustuvat kyselyaineistoihin sekä osittain esimerkiksi Suomen Pankin ja Tilastokeskuksen ylläpitämiin rekistereihin. Täten tämän aineiston antamia vastauksia kulutusluottojen ja pikavippien jakautumisesta väestössä ei voi tehdä liian suoria yleistyksiä, sillä voi olla, että tutkimuksen otos on valikoitunut kulutusluottojen ja pikavippien suhteen niin, että otos sisältää suhteettoman suuren määrän vastaajia, joilla ei ole kulutusluottoja tai pikavippejä. Esimerkiksi Finanssialan kyselytutkimuksen mukaan suomalaisista 18 prosentilla oli jokin kulutusluotto vuonna 2019 (Finanssiala 2019). Lisäksi aikaisemmin tutkielmassa pohdittu kulutusluottojen ja pikavippien epäselvä määritelmä voi asettaa vastaajat hankalaan tilanteeseen. Kuluttajat ottavat kulutusluottoja ja pikavippejä mutta he eivät välttämättä itse ymmärrä tehneensä näin, koska luotto on myyty heille jollain toisella nimellä, esimerkiksi joustoluottona (Rantala & Tarkkala 2010). Tämän perusteella kulutusluottoa ja pikavippejä ottavien osuuksia on tarkasteltava kriittisesti, ottaen huomioon vastaajien käsitykset luottotuotteista, jolloin heillä voi todellisuudessa olla useampiakin luottoja.

Tämän muuttujan kohdalla puuttuvia havaintoja oli suhteellisen paljon, 946 kappaletta, mutta tarkasteltaessa puuttuvien havaintojen jakautumista vuositason tasolla voidaan havaita, että suurin osa niistä (871) kohdistuu vuodelle 1999. Vuonna 1999 kysymyksenasettelun voidaan katsoa olevan hankala vastaajan näkökulmasta, sillä kysymys voidaan ymmärtää niin, että vastaajalla tulisi olla monia kulutusluottoja, koska luotot esitetään monikossa. Tällöin vastaajat, joilla on mahdollisesti vain yksi kulutusluotto, ovat saattaneet jättää vastaamista. Toisaalta voi olla myös, että kulutusluotot eivät olleet vuonna 1999 niin yleisiä tai kysymys koettiin sellaisena, ettei siihen haluttu vastata.

5.3.3 Kontrollimuuttujat: Sosiodemografiset taustatekijät

Kontrollimuuttujina ovat sosio-demografiset taustamuuttujat sukupuoli, ikä, koulutus, tulot ja asuinalue. Kontrollimuuttujien jakaumat esitellään taulukossa 3. Kontrollimuuttujat on valittu aiemman tutkimuksen perusteella.

Taulukko 3. Selittävät muuttajat tutkimusvuoden mukaan % (N)

		1999	2009	2019
Sukupuoli	Mies	45,62 (1 057)	43,89 (506)	48,31 (830)
	Nainen	54,38 (1 260)	56,11 (647)	51,69 (888)
	Yhteensä	100 (2 317)	100 (1 153)	100 (1 718)
Koulutus	Perusaste	20,26 (422)	12,60 (130)	12,07 (200)
	Toinen aste	66,59 (1 387)	63,28 (653)	55,88 (926)
	Korkea-aste	13,15 (274)	24,13 (249)	32,05 (531)
	Yhteensä	100 (2 083)	100 (1 032)	100 (1 657)
Asuinpaikka	Kaupunki/taajama	75,53 (1 753)	77,05 (836)	78,85 (1 346)
	Maaseutu	24,47 (568)	22,95 (249)	21,15 (361)
	Yhteensä	100 (2 321)	100 (1 085)	100 (1 707)
Tulot	Alin	31,66 (749)	15,62 (182)	8,81 (153)
	2	29,63 (701)	15,02 (175)	10,77 (187)
	3	16,74 (396)	22,23 (259)	20,56 (357)
	4	3,72 (88)	30,56 (356)	36,64 (636)
	Ylin	18,26 (432)	16,57 (193)	23,21 (403)
	Yhteensä	100 (2 366)	100 (1 165)	100 (1 736)
Ikä				
	Keskiarvo	45,10	48,51	51,02
	Mediaani	45	50	50
	Yhteensä (N)	2 366	1 165	1 736

Sukupuolta mitataan aineistossa dikotomisella muuttujalla, jossa vastausvaihtoehdot ovat ”mies” ja ”nainen”. Vuoden 2019 kyselyssä on kolmantena vastausvaihtoehtona ”muu”. Sukupuolta käsitellään tässä tutkielmassa dikotomisena muuttujana, sillä vuosina 1999 ja 2009 vastausvaihtoehtoja on ollut vain kaksi, jolloin yhdistelmäaineistossa dikotomisesta sukupuolimuuttujan käyttö on perusteltua. Aineisto on hieman painottunut naisiin, sillä joka vuosi naisia on ollut hieman suurempi osuus.

Ikämuuttuja muodostettiin syntymävuotta kuvaavan muuttujan pohjalta. Uutta ikämuuttujaa käytetään jatkuvana muuttujana analyysissä. Vastaaajien keski-ikä oli 45,10 vuotta vuonna 1999, 48,51 vuotta vuonna 2009 ja 51,02 vuotta vuonna 2019. Aineisto on painottunut vanhempiin ikäluokkiin, 57–74-vuotiaat vastasivat huomattavasti

aktiivisemmin kyselyyn verrattuna nuorempiin, alle 30-vuotiaisiin. Nuorten on havaittu olevan vaikeasti postikyselyllä tavoitettava väestöryhmä (Saari ym. 2019).

Koulutusta mitattiin kyselyssä alun perin kahdeksanluokkaisena muuttujana, jonka luokittelin uudelleen kolmiluokkaiseksi muuttujaksi, jossa tulee ilmi vastaajan korkein suoritettu tutkinto. Uudet luokat ovat perusaste, toinen aste ja korkea aste. Suurimmalla osalla vastaajista on vähintään toisen asteen tutkinto. Taulukosta 3 voidaan havaita korkeasti kouluttautuneiden osuuden nousun Suomessa viimeisen kahdenkymmenen vuoden aikana, kun vuonna 1999 korkea-asteen koulutus oli reilulla kymmenesosalla vastaajista, kun taas vuonna 2019 lähes kolmannes vastaajilla oli korkeakoulutus.

Tuloja kuvaava muuttuja perustuu vastaajien omiin arvioihin kuukausittaisista nettotuloista, mukaan lukien ansiotulot, eläkkeet ja muut sosiaalietuudet, jolloin ne voivat erota vastaajien todellisista tuloista. Kuitenkin tämän tutkielman tarkoituksiin vastaajien oma arvio tuloista on riittävä. Vuoden 1999 kyselyssä rahayksikkönä oli markka ja myöhemmissä euro. Markkamääräiset summat on kuitenkin muutettu euromääräiseksi niin, että 1 euro = 5,945573 mk. (Saari ym. 2019.) Koska muuttuja sisälsi paljon arvoja, jotka poikkesivat osin suuresti toisistaan, muuttujasta muodostettiin uusi viisiluokkainen nettotuloja kuvaava muuttuja, jota käytettiin yhteisesti kaikille tutkimusvuosille. Tuloluokat on esitetty taulukossa 4. Muuttujaa käytetään analyysissä jatkuvana muuttujana.

Vaikka tulojen yhteys koettuun taloudelliseen tilanteeseen ei ole välttämättä suoraviivainen (esim. Grable ym. 2013), aikaisemmassa tutkimuksessa tuloilla on myös havaittu olevan yhteys koettuun taloudelliseen tilanteeseen (Sumarwan & Hira 1993). Tulojen yhteys koettuun taloudelliseen tilanteeseen voi tulla esille myös epäsuorasti toisen tekijän kautta, esimerkiksi objektiivisen taloudellisen tilanteen on havaittu olevan yhteydessä säästettyyn rahaan ihmisillä, jotka kokivat subjektiivisen taloudellisen tilanteensa hyväksi (Maison, Marchlewska, Sekscinska, Rudzinska-Wojciechowska & Łozowski 2019).

Taulukko 4. Nettotulokvintiilit, uudet luokat

Alin viidennes	800 € tai alle
2	801 € - 1 184 €
3	1 185 € - 1 695 €
4	1 696 € - 2 500 €
Ylin viidennes	yli 2 500 €
Keskiarvo	1 552,85 €

Asuinalue oli valmiiksi dikotominen muuttuja, jossa vastausvaihtoehdot olivat kaupunki tai taajama-alue sekä maaseutu, joten käytän sitä sellaisenaan analyysissä.

Suurin osa vastaajista asuu kaupungeissa tai taajama-alueilla, ja näissä asuvien osuus on kasvanut tutkimusajankohdan aikana.

5.4 Tutkimusmenetelmät

Käytän tutkielmassa tutkimusmenetelmänä lineaarista regressiota sekä lineaarisen regression interaktiotarkastelua. Ensin tarkastelen lineaarisen regression avulla, onko kulutusluottojen omaaminen yhteydessä koettuun taloudelliseen tilanteeseen, kun muut taustatekijät kontrolloidaan. Lineaarinen regressioanalyysi valikoitui tutkielman tutkimusmenetelmäksi, sillä se mahdollistaa useamman tekijän vaikutuksen tutkimisen valittuun asiaan sekä soveltuu muuttujien väliseen lineaarisen yhteyden tarkasteluun (Alkula, Pöntinen & Ylöstalo 1994, 244; Nummenmaa 2009, 297). Lineaariseen regressioon sisältyy oletus siitä, että muuttujien välillä on lineaarinen yhteys. Lisäksi mallin selittävät muuttujat eivät saa kuitenkaan olla liian voimakkaasti keskinäisesti toisistaan riippuvia eli ne eivät saa olla kolineaarisia. (Nummenmaa 2009, 315–316).

Linearisessa regressiossa suositellaan, että otoskoon tulisi olla vähintään 50, mieluiten 100, mikä toteutuu tämän tutkielman aineistossa. Lisäksi lineaarisen regression muuttujia koskee normaalijakaumaoletus, josta voidaan kuitenkin tinkiä, jos otoskoko on suuri (Nummenmaa 2009, 316). Tutkielman regressiomalli on muodostettu sekä tilastollisten kriteerien että sisällöllisen mielekkyyden perusteella. Sisällön tarkoituksenmukaisuutta arvioitiin suhteessa tutkielman teoreettiseen viitekehykseen. Lopullista regressiomallin tilastollista merkitsevyyttä arvioitiin mallin sopivuuden, mallin selitysasteen, selittäjien ja jäännöstermien perusteella. Mallin sopivuutta voidaan arvioida Fisherin F-suhteella, joka laskee suhteen mallin selittämän vaihtelun sekä selittämättä jääneen vaihtelun eli jäännöstermien välille. Sitä, kuinka paljon mallilla pystytään selittämään, arvioidaan selitysasteen R^2 ja korjatun selitysasteen R^2 avulla. Selitysaste kuvaa sitä, kuinka paljon selitettävän muuttujan vaihtelusta pystytään kuvaamaan mallin avulla. Koska muuttujien lisääminen malliin usein korottaa mallin selitysastetta, tarkastellaan korjattua selitysastetta R^2 , joka antaa totuudenmukaisemman kuvan mallin sopivuudesta. Jäännöstermin tulisi olla itseisarvoltaan mahdollisimman pieni ja jäännöstermien tulisi olla satunnaisesti ja normaalisti jakautuneita. (Nummenmaa 2009, 320–325)

Mallin selitysvoimaa ja yksittäisten selittäjien toimivuutta arvioidaan tarkastelemalla yksittäisten selittäjien regressiokertoimen t-testin merkitsevyytensä. Tutkielmassa on käytetty standardoituja regressiokertoimia, jolloin voidaan arvioida selittäjien selityskykyä suhteessa toisiinsa. Regressiokertoimet on standardoitu niin, että niiden keskiarvo on 0 ja keskihajonta 1. Standardoituja regressiokertoimia voidaan kuitenkin vertailla vain yhden regressiomallin sisällä, jolloin kahden eri regressiomallin vertailuun

käytetään standardoimattomia regressiokertoimia. (Nummenmaa 2009, 321–325.) Standardoiduissa ja standardoimattomissa regressiokertoimien käytöstä on eriäviä mielipiteitä, mutta tässä tutkielmassa käytetään standardoituja regressiokertoimia ottaen huomioon tutkielman tarkoituksen ja tavoitteet.

Lineaarisen regression interaktiotarkastelua käytetään, kun halutaan tarkastella, miten selittävän ja selitettävän muuttujan välinen yhteys muuttuu, kun toisen selittäjän arvo muuttuu. Kolmen muuttujan interaktiotarkastelussa tutkitaan, miten fokusmuuttujan yhteys selitettävään muuttujaan muuttuu, kun kolmannen muuttujan (moderaattori) arvo muuttuu. Interaktiosta puhutaan, kun fokusmuuttujan ja selitettävän muuttujan välinen yhteys on erisuuruinen tai erisuuntainen riippuen moderaattorin arvosta. (Jaccard & Turrisi 2022.) Interaktiotarkastelu valittiin mukaan tutkimusmenetelmäksi sekä tilastollisen merkitsevyyden että sisällöllisen tarkoituksenmukaisuuden perusteella, sillä se mahdollistaa vertailun eri tutkimusvuosien välillä. Tällöin voidaan havainnoida, onko kulutusluoton yhteys koettuun taloudelliseen tilanteeseen pysynyt samansuuntaisena ja -suuruisena kolmena eri ajankohtana. Interaktiomallin tilastollista merkitsevyyttä arvioitiin Wald-testin avulla. Interaktiotarkastelu suoritettiin jokaiselle tutkimusvuodelle erikseen, jotta pystyttiin arvioimaan, vaihteleeko eri muuttujien suhde koettuun taloudelliseen tilanteeseen tutkimusvuoden mukaan. Tutkielman kannalta keskeisimmässä tarkastelussa on kulutusluottojen suhde koettuun taloudelliseen tilanteeseen tutkimusvuoden mukaan.

6 TULOKSET

Tutkielmani tulosluku on jaettu kahteen osaan: ensimmäisessä alaluvussa esittelen lineaarisen regressioanalyysin tulokset, jotka vastaavat ensimmäiseen tutkimuskysymykseen, ovatko kulutusluotot yhteydessä koettuun taloudelliseen tilanteeseen, kun muut taustatekijät kontrolloidaan. Toisessa alaluvussa esittelen lineaarisen regression interaktiotarkastelun tulokset, jossa tarkastelen tutkimusvuoden ja kulutusluoton välistä interaktiota, jonka avulla selvitän, onko kulutusluoton omaamisen yhteys koettuun taloudelliseen tilanteeseen samanlainen kaikkina tutkimusvuosina.

6.1 Lineaarinen regressio

Tutkielman ensimmäinen tutkimuskysymys on, ovatko kulutusluotot yhteydessä koettuun taloudelliseen tilanteeseen, kun muut taustatekijät kontrolloidaan. Samalla tarkastelen, mitkä muut tekijät ovat yhteydessä koettuun taloudelliseen tilanteeseen. Tutkimusmenetelmänä on käytetty lineaarista regressiota. Lineaarisen regression tulokset on esitetty taulukossa 5.

Linearisessa regressiossa on käytetty standardoituja regressiokertoimia, joten regressiokertoimet ovat vertailukelpoisia ainoastaan kunkin tutkimusvuoden muodostaman oman regressiomallin sisällä. (Nummenmaa 2009, 322). Toisaalta standardoitujen regressiokertoimien käyttö on perusteltua regressiomalleissa, joissa vertaillaan eri mittayksikössä olevien riippumattomien muuttujien suhteellisia vahvuuksia (Menard 2011). Tämän perusteella tässä tutkielmassa on perusteltua tulkita standardoituja regressiokertoimia.

Taulukko 5. Kokemus taloudellisesta tilanteesta, lineaarinen regressiomalli

	1999	2009	2019
Minulla on kulutusluottoja tai pikavippejä (kyllä)	ref	ref	ref
Ei	0,214*** (0,052)	0,502*** (0,066)	0,505*** (0,053)
Tuloviidennes (alin)	ref	ref	ref
2	0,393*** (0,051)	0,414*** (0,091)	0,176* (0,084)
3	0,716*** (0,062)	0,632*** (0,080)	0,397*** (0,076)
4	0,958*** (0,104)	0,835*** (0,077)	0,791*** (0,070)
Ylin	0,306*** (0,069)	1,110*** (0,088)	1,133*** (0,076)
Koulutus (perusaste)	ref	ref	ref
Toinen aste	0,052 (0,056)	0,177* (0,075)	0,042 (0,061)
Korkea-aste	0,272*** (0,074)	0,282** (0,088)	0,133 (0,068)
Ikä	0,003* (0,001)	0,000 (0,002)	-0,000 (0,001)
Sukupuoli (mies)	ref	ref	ref
Nainen	0,167*** (0,041)	0,075 (0,048)	0,108** (0,037)
Asuinalue (kaupunki tai taajama-alue)	ref	ref	ref
Maaseutua	0,017 (0,049)	-0,010 (0,056)	0,039 (0,045)
Vakiotermi	2,336*** (0,103)	2,062*** (0,122)	2,288*** (0,108)
N	1 297	936	1 585
Korjattu R ²	0,158	0,237	0,245
p-arvo	<0,001	<0,001	<0,001

* p<0,05, ** p<0,01, *** p<0,001, Keskivirheet suluissa

Kulutusluotolla havaittiin olevan tilastollisesti merkitsevä yhteys koettuun taloudelliseen tilanteeseen kaikkina tutkimusvuosina. Kuluttajat, joilla ei ollut kulutusluottoa tai pikavippiä, kokivat kaikkina tutkimusvuosina taloudellisen tilanteensa paremmaksi verrattuna niihin, joilla oli kulutusluottoja tai pikavippejä. Vuonna 1999 kuluttajat, joilla ei ollut kulutusluottoa, kokivat taloudellisen tilanteen 0,2 pistettä

paremmaksi verrattuna niihin, joilla kulutusluotto oli, kun muut tekijät ovat vakioitu ($p < 0,05$). Vuonna 2009 ja 2019 kuluttajat, joilla ei ollut pikavippejä tai kulutusluottoja kokivat taloudellisen tilanteen 0,5 pistettä paremmaksi verrattuna niihin, joilla ei ollut kulutusluottoja tai pikavippejä ($p < 0,001$). Selityksenä voi olla se, että taloudellinen tilanne on ollut jo aikaisemmin heikompi ja kulutusluotoilla ja pikavipeillä pyritään mahdollisesti paikkaamaan heikentyntä taloustilannetta tai kulutusluotto aiheuttaa taloudellisia ongelmia, jolloin taloustilanne koetaan heikommaksi. Norvilitoksen (2014) tutkimuksessa suurempi velkamäärä oli yhteydessä heikompaan koettuun taloudelliseen tilanteeseen. En tarkastellut tässä tutkielmassa velkasummia euromääräisesti ja lineaarinen regressio ei selitä kausaalisuhteita, joten ei voida sanoa edeltävätkö kulutusluotot heikompaa taloudellista tilannetta vai ajaako juuri kulutusluottojen ottaminen heikkoon taloudelliseen tilanteeseen.

Tuloilla havaittiin olevan yhteys koettuun taloudelliseen tilanteeseen. Tarkastelin tuloja tuloviidenneksittäin, jotka olivat yhteisiä jokaiselle tutkimusvuodelle. Vuonna 1999 ylempiin tuloviidenneksiin kuuluvat kuluttajat kokivat keskimäärin taloudellisen tilanteensa paremmaksi verrattuna alimpaan tuloviidennekseen kuuluviin. Toiseksi alimpaan tuloviidennekseen kuuluvat kuluttajat kokivat taloudellisen tilanteensa 0,3 pistettä paremmaksi verrattuna alimpaan tuloviidennekseen. Ero näiden kahden välillä on vielä suhteellisen pieni, mutta kolmanteen (0,7 pistettä) ja neljänteen (1,0 pistettä) tuloviidennekseen kuuluvat kokivat keskimäärin taloudellisen tilanteensa merkittävästi paremmaksi verrattuna alimpaan tuloviidennekseen. Ylimpään tuloviidennekseen kuuluvat kuluttajat kokivat taloudellisen tilanteensa taas 0,3 pistettä paremmaksi verrattuna alimpaan. Erot kaikkien ryhmien välillä olivat tilastollisesti erittäin merkitseviä ($p < 0,001$). Vuonna 2009 ja 2019 yhteys tulojen ja koetun taloudellisen tilanteen välillä oli samansuuntainen. Vuonna 2009 toiseen tuloviidennekseen kuuluvat kokivat taloudellisen tilanteensa 0,4 pistettä ($p < 0,001$), kolmanteen kuuluvat tuloviidennekseen 0,6 pistettä ($p < 0,001$), neljänteen kuuluvat 0,8 pistettä ($p < 0,001$) ja ylimpään kuuluvat 1,1 pistettä ($p < 0,001$) paremmaksi verrattuna alimpaan tuloviidennekseen muiden tekijöiden ollessa vakioituja. Vastaavasti vuonna 2019 toiseen tuloviidennekseen kuuluvat kokivat taloudellisen tilanteensa 0,2 pistettä ($p < 0,05$), toiseen viidennekseen kuuluvat 0,4 pistettä ($p < 0,001$), kolmanteen viidennekseen kuuluvat 0,8 pistettä ($p < 0,001$) ja ylimpään viidennekseen kuuluvat 1,1 pistettä ($p < 0,001$) paremmaksi verrattuna alimpaan tuloviidennekseen kuuluviin muiden tekijöiden ollessa vakioitu. Analyysissä on käytetty standardoituja regressiokertoimia sekä kaikille tutkimusvuosille yhteistä tulot-muuttujaa, joka ei ota huomioon jakaumien eroja, jolloin vertailua eri vuosien välillä ei voida suoraan tehdä. Kuitenkin tulokset osoittavat, että jokaisena vuonna tulojen sekä koetun taloudellisen tilanteen välillä on yhteys, joka on ylempien tuloviidenneksien kohdalla vahvempi, lukuun ottamatta vuotta 1999. Ottaen huomioon, että kokemusta taloudellisesta tilanteesta mitattiin asteikolla 1–5, on yhden pisteen ero

koetussa taloudellisessa tilanteessa merkittävä. Tulokset ovat osittain linjassa aikaisemman tutkimuksen kanssa, jossa on havaittu tulojen yhteys koettuun taloudelliseen tilanteeseen.

Koulutuksella ei ollut aivan yhtä vahvaa yhteyttä koettuun taloudelliseen tilanteeseen kuin tuloilla. Vuonna 1999 korkea-asteen koulutetut kokivat taloudellisen tilanteensa 0,3 pistettä ($p < 0,001$) paremmaksi verrattuna peruskoulun käyneisiin. Vuonna 2009 toisen asteen käyneet kokivat taloudellisen tilanteensa 0,2 pistettä ($p < 0,05$) ja korkeakoulutetut 0,3 pistettä ($p < 0,01$) paremmaksi verrattuna peruskoulun käyneisiin. Vuonna 2019 ryhmien välillä ei havaittu tilastollisesti merkitsevää eroa. Erot ryhmien välillä eivät ole kovinkaan suuria, jolloin koulutuksella ei todennäköisesti ole niin merkittävää roolia koetussa taloudellisessa tilanteessa. Kuitenkin korkeammin koulutetuilla voi olla enemmän tiedollisia resursseja, jotka hyödyttävät oman talouden hallinnassa ja tuovat samalla varmuutta omaan taloudelliseen tilanteeseen riippumatta esimerkiksi käytettävissä olevista tuloista. Lisäksi koulutuksen merkitys voi näyttäytyä suurempina tuloina, joilla tiedetään olevan yhteys parempaan koettuun taloudelliseen tilanteeseen. (Sumarwan & Hira 1993)

Naisten ja miesten välillä havaittiin ero koetussa taloudellisessa tilanteessa. Vuonna 1999 naiset kokivat taloudellisen tilanteensa 0,2 pistettä ($p < 0,001$) paremmaksi verrattuna miehiin. Vuonna 2019 naiset kokivat taloudellisen tilanteensa 0,1 pistettä ($p < 0,01$) paremmaksi verrattuna miehiin. Vuonna 2009 ero ei ollut tilastollisesti merkitsevää. Erot naisten ja miesten välillä eivät tosin ole kovin suuret, kun otetaan huomioon, että selitettävän muuttujan mittausasteikko oli 1–5. Toisaalta tulos on mielenkiintoinen, sillä tulojen tiedetään olevan yhteydessä koettuun taloudelliseen tilanteeseen, mikä tuli esille myös tässä tutkimuksessa ja miehet tienaavat keskimäärin enemmän kuin naiset. Tulos on myös ristiriidassa aikaisemman tutkimuksen kanssa, sillä naiset kokevat keskimäärin enemmän taloudellista stressiä (Brougham ym. 2009; Åslund ym. 2014). Kuitenkin tässä tutkielmassa tarkastelun kohteena on oma henkilökohtainen kokemus taloudellisesta tilanteesta, johon vaikuttavat tulojen lisäksi monet muutkin tekijät. Sukupuolten välillä ilmenevä ero vahvistaa näkemystä siitä, että esimerkiksi pienet tai suuret tulot eivät yksin selitä kokemusta huonosta tai hyvästä taloustilanteesta.

Iällä ei havaittu olevan tilastollisesti merkitsevää yhteyttä koettuun taloudelliseen tilanteeseen. Ihmiset ovat eri ikäisinä erilaisissa taloudellisissa tilanteissa esimerkiksi tulojen tai oman sosiaalisen ryhmän kulutuksen suhteen, jolloin iällä sellaisenaan ei välttämättä ole suoraa yhteyttä koettuun taloudelliseen tilanteeseen. Iän lisäksi asuinalueella ei havaittu tilastollisesti merkitsevää yhteyttä koettuun taloudelliseen tilanteeseen.

Lineaarisen regressiomallin vakioitu selityksaste R^2 on varsin hyvä jokaisena vuonna: vuonna 1999 korjattu R^2 oli 0,158 eli se selittää 15 prosenttia muuttujien välistä vaihtelua. Vuonna 2009 vastaavasti korjattu R^2 oli 0,245 ja vuonna 2019 korjattu R^2 oli 0,250.

6.2 Lineaarisen regression interaktiotarkastelu

Edellisessä luvussa tarkastelin kulutusluoton yhteyttä koettuun taloudelliseen tilanteeseen. Lineaarisen regression tulosten perusteella kulutusluotolla tai pikavipillä on yhteys koettuun taloudelliseen tilanteeseen, sillä kuluttajat, joilla ei ollut kulutusluottoa tai pikavippiä, kokivat taloudellisen tilanteensa paremmaksi verrattuna kuluttajiin, joilla oli kulutusluottoja tai pikavippejä. Kulutusluottojen ja pikavippien sääntely ja sitä myötä luottomarkkinat ovat muuttuneet läpi 2000-luvun, jolloin on olennaista tarkastella, onko kulutusluoton yhteys koettuun taloudelliseen tilanteeseen pysynyt samansuuruisena ja samansuuntaisena eri tutkimusvuosina. Tämän perusteella voidaan saada lisää tietoa siitä, millaisille kuluttajille kulutusluotot ja pikavipit mahdollisesti kohdentuvat ja onko näissä ryhmissä tapahtunut mahdollisesti muutoksia kahdenkymmenen vuoden aikana.

Interaktiomallin paremmuutta verrattuna lineaarisen regression päävaikutusmalliin arvioitiin Wald-testillä. Testin perusteella interaktiomallit paransivat lineaarista regressiomallia lukuun ottamatta ikää sekä asuinalueita. Interaktiomallin tulokset on esitetty taulukossa 6, jossa on ilmoitettu tutkimusvuoden sekä jokaisen muuttujan välisen interaktion ehdolliset efektit. Tutkimusvuosi on siis moderaattorina kaikissa interaktiossa. Interaktiotarkastelua varten muodostettiin lineaarinen regressiomalli eli päävaikutusmalli, johon interaktiomallia verrataan. Päävaikutusmalli muodostettiin edellisen lineaarisen regression pohjalta niin, että muut muuttujat pysyivät samana, mutta tutkimusvuotta on käytetty kategorisena muuttujana ja viisiluokkaista tulomuuttujaa jatkuvana muuttujana. Keskityn tässä luvussa ensisijaisesti interaktion ehdollisten efektien tulkintaan, sillä selittävän muuttujan ja moderaattorin regressiokertoimia ei voi tulkita enää samalla tavalla kuin aikaisemmassa lineaarisen regression päävaikutusmallissa (Alkula ym., 1994; Nummenmaa 2009).

Taulukko 6. Ehdolliset efektit tutkimusvuosittain, N = 3 818

Interaktio	Ehdollinen efekti	Korjattu R ²	P	Vakiotermi
Minulla on kulutusluottoja tai pikavippejä (ref kyllä)		0,200	<0,001	2,292*** (0,072)
1999	0,135* (0,052)			
2009	0,486*** (0,068)			
2019	0,502*** (0,054)			
Tulot (jatkuva)		0,205	<0,001	2,334*** (0,070)
1999	0,133*** (0,016)			
2009	0,258*** (0,019)			
2019	0,282*** (0,016)			
Sukupuoli (ref mies)		0,194	<0,001	2,082*** (0,066)
1999	0,133** (0,041)			
2009	0,064 (0,049)			
2019	0,066 (0,037)			
Koulutus (ref perusaste)		0,195	<0,001	2,113*** (0,072)
toinen aste x 1999	0,130* (0,054)			
toinen aste x 2009	0,215** (0,076)			
toinen aste x 2019	0,115 (0,061)			
korkea-aste x 1999	0,398*** (0,071)			
korkea-aste x 2009	0,336*** (0,086)			
korkea-aste x 2019	0,278*** (0,066)			
Ikä (jatkuva)		0,194	<0,001	2,047*** (0,082)
1999	0,003* (0,001)			
2009	0,002 (0,002)			
2019	0,000 (0,001)			
Asuinalue (ref kaupunki)		0,194	<0,001	2,110*** (0,064)
1999	-0,003 (0,049)			
2009	-0,010 (0,058)			
2019	0,026 (0,046)			

* p<0,05, ** p<0,01, *** p<0,001, Kesquivirheet suluissa

Kun tarkastellaan kulutusluoton ja tutkimusvuoden välistä interaktiota havaitaan, että vuonna 1999 kuluttajat, joilla ei ollut kulutusluottoa, eivät kokeneet taloudellista tilannetta juurikaan paremmaksi verrattuna kuluttajiin, joilla oli kulutusluotto. Vuonna 2009 ja 2019 kuluttajat, joilla ei ollut kulutusluottoa kokivat taloudellisen tilanteensa paremmaksi (0,5 pistettä) verrattuna kuluttajiin, joilla on kulutusluotto. Tarkasteltaessa interaktioiden regressiokertoimien välisiä eroja, vuosien 1999 ja 2009 sekä 1999 ja 2019 väliset erot olivat tilastollisesti merkitseviä ($p < 0,001$), mutta vuosien 2009 ja 2019 välinen ero ei ollut enää tilastollisesti merkitsevä (liite 2, taulukko 1).

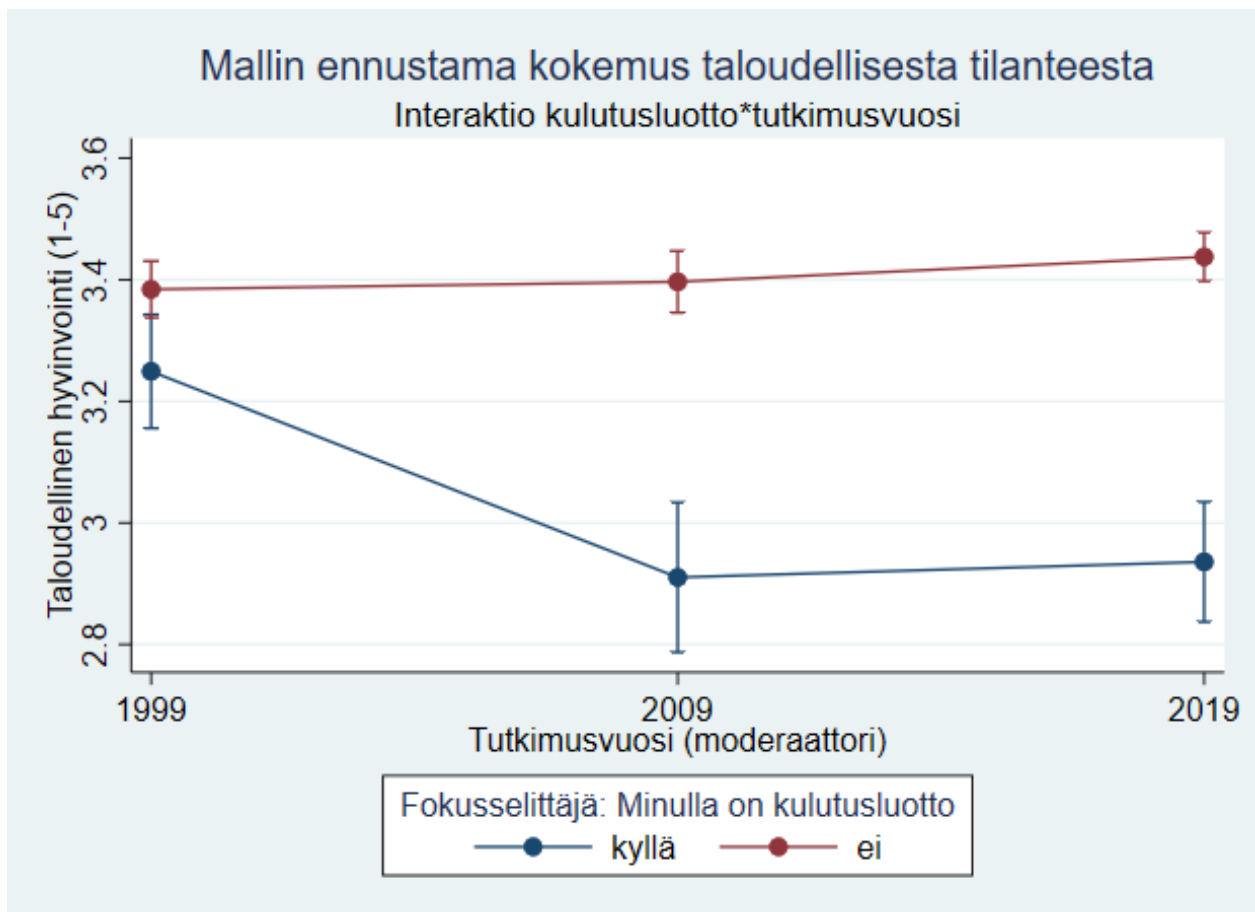
Tuloilla oli miltei samansuuruinen yhteys koettuun taloudelliseen tilanteeseen kaikkina tutkimusvuosina: vuonna 1999 tuloviidenneksen kasvaessa yhdellä kokemus taloudellisesta tilanteesta parani 0,1 pistettä. Vuosina 2009 ja 2019 tuloviidenneksen kasvaessa yhdellä kokemus taloudellisesta tilanteesta parani 0,2 pistettä. Erityisesti vuosien 2009 ja 2019 kohdalla tämä tarkoittaisi yli pisteen eroa koetussa taloudellisessa tilanteessa alimman ja ylimmän viidenneksen välillä. Erot vuosien 1999 ja 2009 sekä vuosien 1999 ja 2019 välillä ovat tilastollisesti merkitseviä, mutta vuosien 2009 ja 2019 välinen ero ei ole enää tilastollisesti merkitsevä (liite 2, taulukko 2). Tulokset ovat linjassa lineaarisen regression päävaikutusmallin tulosten kanssa ja vahvistavat näkemystä siitä, että riippumatta ajankohdasta, tuloilla on yhteys koettuun taloudelliseen tilanteeseen ja suurempituloisilla on keskimäärin parempi koettu taloudellinen tilanne. Yhteys on jopa vahvistunut 2000-luvulle siirryttäessä ja sen edetessä. Erot vuosien 2009 ja 2019 vahvemmassa yhteydessä verrattuna vuoteen 1999 voi osaltaan johtua siitä, että analyysissä on käytetty yhteistä tulomuuttujaa, joka ei ota huomioon tulotason tai rahan ostovoiman muutoksia.

Sukupuolen yhteys koettuun taloudelliseen tilanteeseen on muuttunut hieman tutkimusvuosien välillä. Vuonna 1999 naiset kokivat taloudellisen tilanteensa hieman (0,1 pistettä, $p < 0,001$) paremmaksi verrattuna miehiin, kun taas vuonna 2009 ja 2019 ero ei ollut tilastollisesti merkitsevä. Vuosien keskinäiset erot eivät ole tilastollisesti merkitseviä (liite 2, taulukko 3). Vuoden 1999 efektiä ei tässä voida pitää kovinkaan merkittävänä ottaen huomioon selitettävän muuttujan mittausasteikon, joka on viisiluokkainen. Voikin siis olla, että sukupuolen yhteys koettuun taloudelliseen tilanteeseen tulee esille jonkin muun tekijän kautta.

Koulutuksella ei yllättäen havaita kaikkina tutkimusvuosina tilastollisesti merkitsevää yhteyttä koettuun taloudelliseen tilanteeseen. Vuonna 1999 toisen asteen koulutetut kokivat taloudellisen tilanteensa 0,1 pistettä ($p < 0,05$) ja korkeakoulutetut 0,4 pistettä ($p < 0,001$) paremmaksi verrattuna peruskoulun käyneisiin. Vuonna 2009 toisen asteen koulutuksen saaneet kokivat taloudellisen tilanteensa 0,2 pistettä ($p < 0,01$) ja korkea-asteen koulutuksen saaneet 0,3 pistettä ($p < 0,001$) paremmaksi verrattuna peruskoulun käyneisiin. Vuonna 2019 korkea-asteen koulutetut kokivat taloudellisen tilanteensa 0,3 pistettä ($p < 0,001$) paremmaksi verrattuna peruskoulun käyneisiin. Vuosien väliset

keskinäiset erot eivät olleet tilastollisesti merkitseviä (liite 2, taulukko 4). Koulutuksella ei alkuperäisessä regressiomallissa ollut kovin vahvaa yhteyttä koettuun taloudelliseen tilanteeseen eikä yhteys vaihtelee juurikaan tutkimusvuoden mukaan, sillä tilastollisestikin merkitsevät erot ovat suhteellisen pieniä. Vaikka koulutus lisää yksilön tiedollisia resursseja, koulutuksella ei tässä tutkielmassa mitään ilmeisimmin ole suoraa ja vahvaa yhteyttä koettuun taloudelliseen tilanteeseen, vaan yhteys saattaa tulla esille muiden tekijöiden, esimerkiksi tulojen kautta.

Asuinalueen ja iän yhteys koettuun taloudelliseen tilanteeseen ei vaihdellut tutkimusvuoden mukaan, sillä yhteydet eivät olleet tilastollisesti merkitseviä. Tämä on linjassa päävaikutusmallin tulosta kanssa, jossa näillä tekijöillä ei havaittu olevan yhteyttä koettuun taloudelliseen tilanteeseen.

Kuvio 1. Interaktio kulutusluotto * tutkimusvuosi

Kuvio 1 havainnollistaa kulutusluoton sekä koetun taloudellisen tilanteen välisen yhteyden kehittymistä kolmen tutkimusvuoden aikana. Kuluttajat, joilla ei ole kulutusluottoa ovat kokeneet joka vuonna taloudellisen tilanteensa keskimäärin paremmaksi, mutta ero koetussa taloudellisessa tilanteessa verrattuna kuluttajiin, joilla on kulutusluotto, on kasvanut 2000-luvun edetessä. Vuonna 1999 ero edellä mainittujen ryhmien välillä oli vähäinen, mikä voi johtua siitä, että kulutusluottotuotteet ennen

vuosituhannen vaihtumista olivat erilaisia, ja niin sanotut pikavipit tulivat Suomeen vasta 2000-luvun alussa (Järvelä ym. 2019). Vuonna 2009 ja 2019 ero koetussa taloudellisessa tilanteessa kulutusluoton haltijoiden ja niiden kuluttajien, joilla ei ollut kulutusluottoa oli jo selkeästi suurempi ja ero on jopa jatkanut kasvuaan hieman vuosien 2009 ja 2019 välillä. Vuoden 2013 lakimuutos ei näyttäydy suurena muutoksena tässä tutkielmassa, sillä vuonna 2009 ja 2019 kulutusluotto- ja pikavippimarkkinat olivat hyvin erilaiset. Majamaa ja Rantala (2020) ovat nostaneet esille, että kulutusluottojen merkitys ylivelkaantumisen taustalla on kasvanut ja velkaantumisen tiedetään olevan yhteydessä heikompaan koettuun taloudelliseen tilanteeseen (Norvilitis 2014), jolloin tulokset vahvistavat näkemystä siitä, että kulutusluotot ja pikavipit ovat 2000-luvun aikana keskittyneet tietyille kuluttajaryhmälle, johon kuuluvat kuluttajat kokevat taloudellisen tilanteensa heikommaksi.

Seuraavaksi kokoan keskeisimmät tulokset yhteen ja pohdin tulosten merkitystä suhteessa kulutusluottojentämänhetkiseen asemaan Suomessa. Lisäksi esittelen tutkielman jatkotutkimusideat sekä rajoitteet, jotka tulee ottaa huomioon tuloksia arvioitaessa.

7 JOHTOPÄÄTÖKSET

Seuraavaksi palaan tutkielman teoreettiseen viitekehykseen yhdistämällä empiiriset tulokset teoriaan sekä aikaisempiin tutkimustuloksiin. Tämän lisäksi tuon tuloksista esiin nousevat tulkinnat yleisemmälle tasolle sekä pohdin tulkintojen pohjalta, miten kulutusluottomarkkinat mahdollisesti kehittyvät tulevaisuudessa. Lopuksi pohdin tutkielmaan liittyviä rajoitteita sekä esitän tutkimusideoita jatkotutkimukselle.

7.1 Tulokset suhteessa aikaisempaan tutkimukseen

Tavoitteenani tutkielmassa oli selvittää, onko kuluttajien, joilla on kulutusluottoja tai pikavippejä, kokemassa taloudellisessa tilanteessa eroja verrattuna kuluttajiin, joilla ei ole pikavippejä tai kulutusluottoja sekä vaihteleeko kulutusluoton tai pikavipin yhteys koettuun taloudelliseen hyvinvointiin eri tutkimusvuosina. Tutkielman tulosten mukaan kuluttajat, joilla on kulutusluotto tai pikavippi, kokivat taloudellisen tilanteensa heikommaksi verrattuna kuluttajiin, joilla ei näitä luottoja ollut. Kulutusluoton tai pikavipin omaaminen on kiinnittynyt vuosien aikana yhä vahvemmin koettuun heikompaan taloudelliseen tilanteeseen, sillä vuonna 2019 kuluttajat, joilla oli kulutusluotto tai pikavippi, kokivat taloudellisen tilanteensa hieman heikommaksi verrattuna vuoteen 2009 ja huomattavasti heikommaksi verrattuna vuoteen 1999.

Kulutusluoton lisäksi vastaajan nettotulot olivat yhteydessä koettuun taloudelliseen tilanteeseen kaikkina tutkimusvuosina. Koulutusaste oli osittain yhteydessä koettuun taloudelliseen tilanteeseen vuosina 1999 ja 2009 ja sukupuoli oli yhteydessä koettuun taloudelliseen tilanteeseen vuosina 1999 ja 2019. Koulutusasteen ja sukupuolen yhteyden efekti oli kuitenkin vaatimaton, joten niiden ei voida katsoa olevan suuressa roolissa koetussa taloudellisen tilanteen määrittäjänä.

Kulutusluottojen ja pikavippien yleistessä kyseiset luottotuotteet näyttävät vakiinnuttaneen asemansa yhä vahvemmin sellaisten kuluttajien keskuudessa, jotka kokevat taloudellisen tilanteensa heikommaksi. Aikaisemman tutkimuksen perusteella kulutusluottojen tiedetään olevan yhteydessä pienituloisuuteen ja velkaantumiseen (Autio ym. 2009; Oksanen ym. 2018). Lisäksi kulutusluottomarkkinat mahdollistavat tällä hetkellä sen, että vanhaa luottoa maksetaan uudella luotolla, joka voi pahimmillaan ajaa yksilön niin sanottuun pikavippikierteeseen (Rantala 2012). Edellä mainitut tilanteet vaikuttavat merkittävästi yksilön objektiiviseen taloudelliseen tilanteeseen ja kokemukseen omasta taloudellisesta tilanteesta. Aikaisempien tutkimusten tulokset sekä tämän tutkielman tulokset viittaavat siihen, että kulutusluotot ja pikavipit kasautuvat joko jo ennestään heikommassa taloudellisessa tilanteessa oleville tai sitten luotot heikentävät koettua taloudellista tilannetta. Yhtäältä luottojen lyhentäminen voi viedä suurenkin osan

kuukausittaisista menoista tai kasvattaa menot niin suuriksi, etteivät tulot riitä kattamaan niitä. Toisaalta kulutusluotot voivat tuottaa häpeää ja epäonnistumisen tunteita yhteiskunnassa, jossa säästämistä on arvostettu ja velkaantumista pidetty jopa moraalisesti arveluttavana (Heinonen 1998; Mutttilainen 1991). Kulutusluottojen ja pikavippien kasautuminen ennestään huonossa taloudellisessa tilanteessa oleville kuluttajille on kuitenkin huolestuttava kehityssuunta, joka tulisi ottaa huomioon kulutusluottomarkkinoiden sääntelyssä.

Tämän tutkielman tulosten mukaan vuoden 2013 lakimuutos, joka asetti korkokaton alle 2000 euron kulutusluotoille, ja muutti pikavippimarkkinat joustoluottomarkkinoiksi ei aiheuttanut merkittävää kulutusluottoa tai pikavippejä omaavien kuluttajien kokemassa taloudellisessa tilanteessa, vaikka tarjolla olevat luotot ovat euromääräisesti kasvaneet. Velkomustuomioiden valossa lakimuutos näkyi vanhempien ikäryhmien keskimääräisten velkamäärien kasvuna sekä vanhempien ikäryhmien osuuden kasvuna (Majamaa ym. 2017). Toisaalta tutkielman tulosten valossa kulutusluottojen sääntely 2000-luvulla ei ole onnistunut halutulla tavalla suojelemaan jo ennestään heikommassa taloudellisessa tilanteessa olevia kuluttajia, vaan kulutusluotot ovat vakiintunut näiden kuluttajien käyttöön. Voidaankin siis kysyä, onko tämänhetkinen sääntely riittävää ja kuka hyötyy tällä hetkellä kulutusluottomarkkinoilla helposti saatavilla olevista kulutusluotoista.

Nykyinen luottoyhteiskunta tuottaa ja ylläpitää eriarvoisuuksia. Hohnen (2017) on nostanut esille luottoyhteiskunnan tuottamat eriarvoisuudet, sillä paremmin toimeentulevat hyötyvät enemmän tämänhetkisestä luottoyhteiskunnasta ja sen tarjoamista mahdollisuuksista. Heille kulutusluotot tarjoavat joustoa kulutuksen tasaamiseen. Samalla kulutusluotot ovat saatavilla myös pienituloisille, joille luotto voi olla välttämätön osa menojen kattamisessa yllättävissä tilanteissa, joissa tarvittaisiin säästöjä. Kulutusluotot näyttäytyvät hyvin eri valossa eri kotitalouksille. Luotoista aiheutuvat velkaongelmat eivät toki ole pelkästään pienituloisten ongelma (ks. Hohnen & Hansen 2021) vaan luottoyhteiskunta ja luottojen aiheuttamat ongelmat koskettavat monia eri väestöryhmiä. Toisaalta tiedetään, että luottoyhteiskunnassa tarvitaan myös tiedollisia resursseja, jotka eivät jakaudu tasaisesti väestössä. Luottojen helppo saatavuus asettaa haavoittuvaiseen asemaan myös sellaiset kuluttajat, joilla on heikompi talousosaaminen, jotka ovat pienituloisia sekä kokevat taloudellisen tilanteensa heikoksi.

Kulutusluottojen eriarvoisuus näyttäytyy myös siinä, millaisia luottoja kuluttajan on mahdollista saada. Suomeenkin on syntynyt tietyllä tapaa jakautuneet luottomarkkinat (vrt. Buckland & Martin 2005; Hill & Kozup 2007), joissa toiset kuluttajat saavat matalakorkoisempia luottoja ja toiset joutuvat turvautumaan korkeakorkoisempiin kulutusluottoihin tai pikavippeihin. Koettu heikompi taloudellinen tilanne voi selittyä osin sillä, että kulutusluotot ja pikavipit ovat korkeakorkoisia luottoa, joista kuluttajat joutuvat maksamaan enemmän korkeamman koron sekä muiden maksujen muodossa.

Pahimmillaan luotosta voi joutua maksamaan jopa kaksinkertaisen hinnan, mikä vaikuttaa objektiiviseen sekä subjektiiviseen taloudelliseen tilanteeseen.

Tutkielman tulokset alleviivaavat omalta osaltaan yksilön ristiriitaista asemaa kulutus- ja luottoyhteiskunnassa. Yksilö joutuukin kamppailemaan siis sekä yhteiskunnan asettamien kulutuspainneiden että omien taloudellisten rajoitteiden kanssa. Luottojen sääntelyn vapauttaminen ja helppo saatavuus on mahdollistanut yhä useammalle kuluttamisen tässä hetkessä velkarahalla ja näin osallistumaan kulutusyhteiskuntaan. Kulutusluotot sopivat hyvin kulutusyhteiskunnan nopeaan sykliin sekä ”osta nyt, maksa myöhemmin” -ajattelutapaan ja luottojen kasvanut tarjonta on muuttanut käsityksiä siitä, mitä luotto on (Hohnen ym. 2020). Vaikka kulutusluottomarkkinoita on pyritty sääntelemään lainsäädännöllisin keinoin, vastuu luotonotosta on yhä pitkälti yksilöllä. Millerin ja Rosen (1990) ajatus taloudellisesta itsesäätelystä tulee näkyväksi luottojen kohdalla, kun yksilö joutuu tasapainottelemaan kuluttavana kansalaisena sekä helposti saatavien luottojen välillä. Kulutusluottoja ottamalla yksilö pystyy toimimaan kuluttajana ja osallistumaan kulutusyhteiskunnan toimintaan sekä kantaa oman osuutensa yksityisestä kulutuksesta, joka on tärkeä osa valtiontaloutta mahdollistaen esimerkiksi talouskasvun. Toisaalta voidaan kysyä, onko tällainen järjestelmä kannattavaa, mikäli luottojen ottaminen kohdistuu kuluttajiin, jotka kokevat taloudellisen tilanteensa heikommaksi.

Kulutusluotoista ja pikavipeistä aiheutuvat ongelmat eivät ole ainoastaan yksilön ongelmia, vaan ne koskettavat koko yhteiskuntaa. Kulutusluottojen kustannukset tulevat esille usein vasta pidemmällä aikavälillä, ja tilanteissa, joissa velkaa on ehtinyt kertyä suuria määriä ja edellisiä luottoja on maksettu uusilla luotoilla (Rantala 2012). Yksilöiden velkaongelmien ennaltaehkäisyyn ja ratkaisemiseen tarvitaan moninaisia toimenpiteitä, ja niiden ymmärtämisessä tarvitaan laaja-alaisesti tietoa kulutusluottojen ottajista, velkasummista sekä kulutusluottojen jakautumisesta väestössä.

Kulutusluottomarkkinat ovat myös yhteiskunnallinen rakenne, joka tarjoaa kehyksen yksilöiden toiminnalle. Tämä rakenne ei kuitenkaan ole muuttumaton ja tyhjiössä toimiva järjestys, vaan siihen pystytään vaikuttamaan esimerkiksi lainsäädännön kautta. Toisaalta taas toimijat markkinoilla muuttavat toimintaansa lainsäädännön mukaan, jolloin edessä voi olla odottamattomia seurauksia. Muutokset korkokatoissa tai uudet toimintaohjeet luottoyhtiöille voivat vaikuttaa siihen, millaisia luottotuotteita ne myöntävät ja keille kuluttajille myönnetään luottoa. Tämän takia lainsäädännön seurauksia on tarkasteltava ja arvioitava kriittisesti huomioiden niiden vaikutukset eri väestöryhmille.

Viime aikaisen kehityksen perusteella kulutusluottojen nostaminen ei ole kääntymässä laskuun (ks. Suomen Pankki 2022b). Vuonna 2020 alkanut koronapandemia sekä vuonna 2022 kohonnut inflaatio vaikuttivat ja tulevat vaikuttamaan kulutusluottojen ottamiseen. Voikin olla, että vuoden 2019 jälkeen kulutusluottoja on otettu enenevässä määrin heikon taloustilanteen korjaamiseen, jolloin seuraukset näkyvät usein vasta pidemmällä

aikavälillä. Toisaalta kuluttamisella voi olla tulevaisuudessa hyvin erilainen rooli yhteiskunnassa verrattuna nykypäivään, kun otetaan huomioon maapallon resurssien riittävyys ja kantokyvyn rajat. Tämä voi muuttaa myös kulutusluottojen asemaa merkittävästi. Kuitenkin siirtyminen kulutuskeskeisestä yhteiskunnasta vaatii suuria rakenteellisia sekä yksilötason muutoksia. Lähitulevaisuudessa kuluttamisen rooli pysynee yhä keskeisenä, jolloin kulutusluottojen nostaminen pysynee samalla tasolla tai jopa kasvaa.

7.2 Tutkielman rajoitteet ja jatkotutkimusideat

Tässä tutkielmassa on rajoitteita, jotka vaikuttavat tutkielmassa esitettyjen tulosten tulkintaan. Tutkimusvuosien välillä ei ilmennyt juurikaan vaihtelua kulutusluoton ja koetun taloudellisen tilanteen välisessä yhteydessä, vaikka kulutusluottomarkkinat olivat muuttuneet merkittävästi lainsäädännön takia. Voikin siis olla, että käytetyt mittarit olivat kuitenkin yleisluonnollisia, eivätkä ne välttämättä tavoittaneet tutkittavaa ilmiötä tarkimmalla mahdollisella tavalla. Käytettyihin muuttujiin liittyy muutamia muitakin rajoitteita. Tutkimuksessa kysyttiin taloudellista tilannetta tällä hetkellä, mutta yhtäältä kokemukseen tällä hetkellä voivat vaikuttaa menneisyydessä tapahtuneet asiat sekä arviot tulevaisuuden tapahtumista. Lisäksi tarkastelussa olivat ainoastaan kulutusluotot ja pikavipit, jolloin vastaamatta jättäneitä voivat olla kuluttajat, joille on myyty erilaisia osamaksuja ja joustoluottoja, joita vastaaja ei välttämättä miellä kulutusluotoiksi tai pikavipeiksi. Kulutusluottomarkkinoiden muuttuminen lainsäädännön myötä on muuttanut tarjolla olevia luottotuotteita, jolloin tuloksia tulkittaessa on otettava huomioon, että kolmena eri ajankohtana kulutusluottomarkkinat ovat olleet hyvin erilaiset.

Lisäksi tutkimusmenetelmänä lineaarinen regressio tuo esille kahden muuttujan välisiä yhteyksiä, mutta ei syy-seuraussuhteita. Tällöin tämän tutkielman tulosten perusteella ei voida suoraan sanoa, onko kulutusluottajien kokema heikompi taloudellinen tilanne ollut heikko jo ennen kulutusluoton tai pikavipin ottamista vai koetaanko taloudellinen tilanne heikoksi kulutusluoton tai pikavipin ottamisen jälkeen. Tämä olisi mielenkiintoinen näkökulma jatkotutkimukselle, jolloin saataisiin lisää tietoa siitä, millaisissa taloudellisissa tilanteissa kuluttajat ottavat kulutusluottoja ja pikavippejä.

Lineaarisen regression selitysasteet ovat suhteellisen hyvät, mutta kaikilla valituilla muuttujilla ei ollut tilastollisesti merkitsevää yhteyttä koettuun taloudelliseen tilanteeseen. Lisäksi esimerkiksi koulutuksen ja sukupuolen yhteys koettuun taloudelliseen tilanteeseen oli varsin vaatimaton. Tutkielman rajausten takia lineaarisessa regressiomallissa ei ollut mukana kaikkia muuttujia, jotka mahdollisesti selittävät koettua

taloudellista tilannetta, sillä pääfokus oli kulutusluoton tai pikavipin ja koetun taloudellisen tilanteen välisessä yhteydessä.

Kulutusluottojen ja pikavippien saralla tarvitaan lisää tutkimusta erityisesti kulutusluottojen ja pikavippien jakautumisesta tarkemmin väestötasolla, jotta pystytään kartoittamaan luottomarkkinoilla haavoittuvaisessa asemassa olevat ryhmät sekä kehittämään talous- ja velkaongelmien ennaltaehkäisyä. Esimerkiksi kulutusluottojen ja pikavippien ottamiseen liittyviä motiiveja tulisi tarkastella väestötasolla. Lisäksi olisi tärkeää tutkia, miten eri tulotasoiset kuluttajat käyttävät kulutusluottoja ja pikavippejä. Suuremmat tulot mahdollistavat suuremmat lainat, mutta lainojen kerääntyessä takaisin maksettavat summat voivat kasvaa suuriksi. Toisaalta pienituloiset voivat joutua turvautumaan korkeakorkoisiin luottoihin pakon edessä, jos heiltä puuttuvat säästöjä tai verkosto, joka tarjoaa taloudellista tukea.

Kulutusluotot ja pikavipit ovat yleistyneet 2000-luvun edetessä tarjoten uudenlaisia mahdollisuuksia kuluttamiselle. Samalla ne ovat luoneet uudenlaisia eriarvoisuuksia, sillä kaikki kuluttajat eivät hyödy luotoista samalla tavalla. Tällöin kulutusluottojen asemaa yhteiskunnassa on tarkasteltava kriittisesti sekä pohdittava, ovatko nykyisenkaltaiset kulutusluottomarkkinat sellaisenaan toimivat vai olisiko niissä vielä parantamisen varaa, jotta suurempi osa kuluttajista hyötyisi niistä halutulla tavalla.

LÄHTEET

- Ahlqvist, K. (2004). Omistaminen suomalaisen kulutusyhteiskunnan rakentumisessa. Teoksessa K. Ahlqvist & A. Raijas (Toim.), *Erilaisia kulutusuria Suomessa* (ss. 113–139). Tilastokeskus.
- Alkula, T., Pöntinen, S. & Ylöstalo, P. (1994). *Sosiaalitutkimuksen kvantitatiiviset menetelmät*. WSOY.
- Asiakastieto. (2022a). *Maksuhäiriötilastot, Suomi 2021*.
<https://www.epressi.com/media/userfiles/123829/1641535137/asiakastieto-maksuhairiotilasto-2021.pdf>. (luettu 8.9.2022)
- Asiakastieto. (2022b). *Nuorille runsaasti maksuhäiriöitä*.
<https://www.asiakastieto.fi/web/fi/asiakastieto-media/uutiset/2022/07/nuorille-runsasti-maksuhairioita.html>. (luettu 8.9.2022)
- Autio, M. (2019). Muuttuva kulutusyhteiskunta ja sen symbolit. Teoksessa J. F. Laine Susanna; Hannikainen, Matti; Ojala, Jari (Toim.), *Vaurastumisen vuodet: Suomen taloushistoria teollistumisen jälkeen* (ss. 207–226).
 Gaudeamus. <http://hdl.handle.net/10138/309896>
- Autio, M., Wilska, T.-A., Kaartinen, R., & Lähteenmaa, J. (2009). The use of small instant loans among young adults – a gateway to a consumer insolvency? *International Journal of Consumer Studies*, 33(4), 407–415.
<https://doi.org/10.1111/j.1470-6431.2009.00789.x>
- Baek, E., & Hong, G.-S. (2004). Effects of Family Life-Cycle Stages on Consumer Debts. *Journal of family and economic issues*, 25(3), 359–385.
<https://doi.org/10.1023/B:JEEI.0000039946.59422.5f>
- Bauman, Z. (2004). *Work, Consumerism and the New Poor*. McGraw-Hill Education.
- Bauman, Zygmunt. (2007). *Consuming life*. Polity Press.

- Brougham, R. R., Zail, C. M., Mendoza, C. M., & Miller, J. R. (2009). Stress, Sex Differences, and Coping Strategies Among College Students. *Current Psychology, 28*(2), 85–97. <https://doi.org/10.1007/s12144-009-9047-0>
- Brüggen, E. C., Hogreve, J., Holmlund, M., Kabadayi, S., & Löfgren, M. (2017). Financial well-being: A conceptualization and research agenda. *Journal of business research, 79*, 228–237. <https://doi.org/10.1016/j.jbusres.2017.03.013>
- Buckland, J., & Martin, T. (2005). Two-Tier Banking: The Rise of Fringe Banks in Winnipeg's Inner City. *Canadian Journal of Urban Research, 14*(1), 158–181. JSTOR.
- Calder, L. Glen. (1999). *Financing the American dream a cultural history of consumer credit* (Core Textbook). Princeton University Press. <https://doi.org/10.1515/9781400822836>
- Christen, M., & Morgan, R. M. (2005). Keeping up with the Joneses: Analyzing the effect of income inequality on consumer borrowing. *Quantitative marketing and economics, 3*(2), 145–173. <https://doi.org/10.1007/s11129-005-0351-1>
- Cloutier, J., & Roy, A. (2020). Consumer Credit Use of Undergraduate, Graduate and Postgraduate Students: An Application of the Theory of Planned Behaviour. *Journal of Consumer Policy, 43*(3), 565–592. Business Source Complete.
- Cummins, R. A. (2000). Personal Income and Subjective Well-being: A Review. *Journal of happiness studies, 1*(2), 133–158. <https://doi.org/10.1023/A:1010079728426>
- Davies, E., & Lea, S. E. G. (1995). Student attitudes to student debt. *Journal of economic psychology, 16*(4), 663–679. [https://doi.org/10.1016/0167-4870\(96\)80014-6](https://doi.org/10.1016/0167-4870(96)80014-6)

- Dwyer, R. E., McCloud, L., & Hodson, R. (2011). Youth debt, mastery, and self-esteem: Class-stratified effects of indebtedness on self-concept. *Social science research*, 40(3), 727–741.
<https://doi.org/10.1016/j.ssresearch.2011.02.001>
- Easterlin, R. A. (1995). Will raising the incomes of all increase the happiness of all? *Journal of economic behavior & organization*, 27(1), 35–47.
[https://doi.org/10.1016/0167-2681\(95\)00003-B](https://doi.org/10.1016/0167-2681(95)00003-B)
- Erola, J., & Räsänen, P. (2000). *Suomi 1999: Aineistonkeruu ja tutkimuseloite. Teoksessa: Erola, Jani: Maksuhäiriöisyys laman jälkeisessä Suomessa (B 36; Sosiologista keskustelua, ss. 75–103). Sosiologian laitos.*
- Fan, J. X. (2000). Linking Consumer Debt and Consumer Expenditures: Do Borrowers Spend Money Differently? *Family and consumer sciences research journal*, 28(3), 358–401. <https://doi.org/10.1177/1077727X00283004>
- Finanssiala. (2019). *Säästäminen, luotonkäyttö ja maksutavat 2019*. Finanssiala. (luettu 22.9.2022)
- Finanssiala. (2021). *Säästäminen, luotonkäyttö ja maksutavat 2021*. Finanssiala. (luettu 22.9.2022)
- Grable, J. E., Cupples, S., Fernatt, F., & Anderson, N. (2013). Evaluating the Link Between Perceived Income Adequacy and Financial Satisfaction: A Resource Deficit Hypothesis Approach. *Social indicators research*, 114(3), 1109–1124. <https://doi.org/10.1007/s11205-012-0192-8>
- Hallituksen esitys (HE 24/2010) Eduskunnalle laeiksi kuluttajansuojalain muuttamisesta ja eräiden luotonantajien rekisteröinnistä sekä eräiksi niihin liittyviksi laeiksi,
<https://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2010/20100024>. (luettu 16.9.2022)
- Hallituksen esitys (HE 53/2020) eduskunnalle laiksi kuluttajansuojalain 7 luvun väliaikaisesta muuttamisesta,
<https://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2020/20200053>. (luettu 16.9.2022)

- Hallituksen esitys (HE 64/2009) eduskunnalle laeiksi kuluttajansuojalain 7 luvun, rikoslain 36 luvun 6 §:n ja korkolain 4 §:n muuttamisesta,
<https://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2009/20090064>. (luettu 16.9.2022)
- Hallituksen esitys (HE 78/2012 vp) eduskunnalle laeiksi kuluttajansuojalain 7 luvun, eräiden luotonantajien rekisteröinnistä annetun lain sekä korkolain 2 §:n muuttamisesta.
<https://www.eduskunta.fi/FI/Vaski/sivut/trip.aspx?triptype=ValtiopaivaAsiat&docid=he+78/2012>. (luettu 16.9.2022)
- Hallituksen esitys (230/2018) eduskunnalle kuluttajaluottosopimuksia ja eräitä muita kuluttajasopimuksia koskevien säännösten muuttamisesta,
<https://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2018/20180230>. (luettu 16.9.2022)
- Hallituksen esitys (HE 234/2020) eduskunnalle laiksi kuluttajansuojalain 7 luvun väliaikaisesta muuttamisesta,
<https://www.finlex.fi/fi/esitykset/he/2020/20200234>. (luettu 16.9.2022)
- Heinonen, V. (2005). Kulutusyhteiskunnan ja kulutuksen yhteiskunnallisen sääntelyn muotoutuminen Suomessa. Teoksessa Heinonen, V., Hyvönen, K., Leskinen, J., Litmala, M., Pantzar, M., Partti, K., Raijas, A., Römer-Paakkanen, T. & Timonen, P. (Toim.), *Kuluttajaekonomia: Kotitalous ja kulutus* (ss. 47–68). WSOY.
- Heinonen, V., & Autio, M. (2013). The Finnish Consumer Mentality and Ethos: At the Intersection between East and West. Teoksessa M. Peltonen & V. Heinonen (Toim.), *Finnish consumption: An emerging consumer society between East and West* (ss. 42–85). Finnish Literature Society.
- Heinonen, V. (1998). *Talonpoikainen etiikka ja kulutuksen henki: Kotitalousneuvonnasta kuluttajapolitiikkaan 1900-luvun Suomessa*. Suomen historiallinen seura.
- Hill, R. P., & Kozup, J. C. (2007). Consumer Experiences with Predatory Lending Practices. *The Journal of consumer affairs*, 41(1), 29–46.
<https://doi.org/10.1111/j.1745-6606.2006.00067.x>

- Hjort, T., & Salonen, T. (2010). Consumption and inequality. Teoksessa K. M. Ekström (Toim.), *Consumer behaviour: A Nordic perspective* (ss. 341–358). Studentlitteratur.
- Hohnen, P. (2017). Poverty, financing and social exclusion in consumption research. Teoksessa M. Keller, B. Halkier, & T.-A. Wilska (Toim.), *Routledge Handbook on Consumption* (1. p., ss. 259–270). Routledge.
<https://doi.org/10.4324/9781315675015-26>
- Hohnen, P., Gram, M., & Jakobsen, T. B. (2020). Debt as the new credit or credit as the new debt? A cultural analysis of credit consumption among Danish young adults. *Journal of Youth Studies*, 23(3), 356–370. SocINDEX with Full Text.
- Hohnen, P., & Hansen, A. R. (2021). Credit Consumption and Financial Risk Among Danish Households – A Register-Based Study of the Distribution of Bank and Credit Card Debt. *Journal of Consumer Policy*, 44(2), 311–328. Business Source Complete.
- Ilmonen, K. (1993). *Tavaroiden taikamaailma: Sosiologinen avaus kulutukseen*. Vastapaino.
- Ilmonen, K. (2007). *Johan on markkinat: Kulutuksen sosiologista tarkastelua*. Vastapaino.
- Jaccard, J., & Turrisi, R. (2022). *Interaction Effects in Multiple Regression* (2. p.).
<https://doi.org/10.4135/9781412984522>
- Jiang, S. S., & Dunn, L. F. (2013). New Evidence on Credit Card Borrowing and Repayment Patterns. *Economic inquiry*, 51(1), 394–407.
<https://doi.org/10.1111/j.1465-7295.2012.00456.x>
- Jonung, L., Kiander, J., & Vartia, P. (2008). The great financial crisis in Finland and Sweden: The dynamics of boom, bust and recovery, 1985-2000. *European Economy. Economic Papers*, n°350, December 2008.
- Järvelä, K., Raijas, A., & Saastamoinen, M. (2019). Pikavippiongelmien laatu ja laajuus. *Kilpailu- ja kuluttajaviraston selvityksiä*, 2019(3).

- Kalmi, P., & Ruuskanen, O.-P. (2016). Suomalaiset pärjäävät taloudellisessa tietämyksessä ja käyttäytymisessä hyvin suhteessa muihin maihin. *Kansantaloudellinen aika-kausikirja*, 112(1), 6–12.
- Kamleitner, B., Hoelzl, E., & Kirchler, E. (2012). Credit use: Psychological perspectives on a multifaceted phenomenon. *International journal of psychology*, 47(1), 1–27. <https://doi.org/10.1080/00207594.2011.628674>
- Kamleitner, B., & Kirchler, E. (2007). Consumer credit use: A process model and literature review. *Revue européenne de psychologie appliquée*, 57(4), 267–283. <https://doi.org/10.1016/j.erap.2006.09.003>
- Kim, J., Garman, E. T., & Sorhaindo, B. (2003). Relationships Among Credit Counseling Clients' Financial Well-being, Financial Behaviors, Financial Stressor Events, and Health. *Financial counseling and planning*, 14(2), 75.
- Kuluttajansuojalaki 38/1978. Julkaistu Helsingissä 20.1.1978
- Lachance, M. J. (2012). Young adults' attitudes towards credit. *International journal of consumer studies*, 36(5), 539–548. <https://doi.org/10.1111/j.1470-6431.2012.01119.x>
- Laine, K., Ahonen, A. K., & Nissinen, K. (2020). *Pisa 2018 talousosaaminen* (Nro 18; Opetus- ja kulttuuriministeriön julkaisuja). Opetus- ja kulttuuriministeriö.
- Lawrence, E. C., & Elliehausen, G. (2008). A Comparative Analysis of Payday Loan Customers. *Contemporary economic policy*, 26(2), 299–316. <https://doi.org/10.1111/j.1465-7287.2007.00068.x>
- Lea, S. E. G., Webley, P., & Walker, C. M. (1995). Psychological factors in consumer debt: Money management, economic socialization, and credit use. *Journal of Economic Psychology*, 16(4), 681–701. [https://doi.org/10.1016/0167-4870\(95\)00013-4](https://doi.org/10.1016/0167-4870(95)00013-4)
- Lehtinen, A.-R., & Leskinen, J. (2005). *Young Consumers' Credit Based Lifestyles and Payment Problems*. Nordic Council of Ministers.

- Livingstone, S. M., & Lunt, P. K. (1992). Predicting personal debt and debt repayment: Psychological, social and economic determinants. *Journal of economic psychology, 13*(1), 111–134. [https://doi.org/10.1016/0167-4870\(92\)90055-C](https://doi.org/10.1016/0167-4870(92)90055-C)
- Lusardi, A., & Tufano, P. (2015). Debt literacy, financial experiences, and over-indebtedness. *Journal of pension economics & finance, 14*(4), 332–368. <https://doi.org/10.1017/S1474747215000232>
- Maison, D., Marchlewska, M., Sekścińska, K., Rudzinska-Wojciechowska, J., & Łozowski, F. (2019). You don't have to be rich to save money: On the relationship between objective versus subjective financial situation and having savings. *PloS one, 14*(4), e0214396–e0214396. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0214396>
- Majamaa, K., Lehtinen, A.-R., & Rantala, K. (2019). Debt Judgments as a Reflection of Consumption-Related Debt Problems. *Journal of Consumer Policy, 42*(2), 223–244. Business Source Complete.
- Majamaa, K., & Rantala, K. (2020). Katsaus viime vuosien ylivelkaantumiskehitykseen. *Valtioneuvoston selvityksiä, 2020*(5), 126.
- Majamaa, K., Rantala, K., & Sarasoja, L. (2016). *Velkaongelmien luonne ja pikaoppiuudistuksen vaikutukset velkomustuomioiden valossa*. <http://hdl.handle.net/10138/159642>
- Majamaa, K., Sarasoja, L., & Rantala, K. (2017). Viime vuosien muutokset vakavissa velkaongelmissa. Analyysi velkomustuomioista. *Yhteiskuntapolitiikka, 82*, 676–686.
- Menard, S. (2011). Standards for Standardized Logistic Regression Coefficients. *Social Forces, 89*(4), 1409–1428. <https://doi.org/10.1093/sf/89.4.1409>
- Miller, P., & Rose, N. (1990). Governing economic life. *Economy and society, 19*(1), 1–31. <https://doi.org/10.1080/030851490000000001>
- Modigliani, F., & Brumberg, R. H. (1954). Utility Analysis and the Consumption Function: An Interpretation of Cross-Section Data. Teoksessa K. K.

Kurihara (Toim.), *PostKeynesian Economics* (ss. 388–436). Rutgers University Press.

Mutttilainen, V. (1991). *Kohti luottoyhteiskuntaa: Henkilöluottojen yleistymisen yhteiskunnallinen, taloudellinen ja moraalinen tausta sekä kuluttajien velkaantuminen ja velkaongelmien nykytilanne Suomessa*. Kuluttajatutkimuskeskus.

Mutttilainen, V. (2002). *Luottoyhteiskunta*. <http://hdl.handle.net/10138/242582>

Niemelä, M. (2005). *Tulot, kulutus ja toimeentulo: Tutkimuksia pienituloisuuden ja kulutuksen välisistä yhteyksistä*. Turun yliopisto.

Norvilitis, J. M. (2014). Changes over Time in College Student Credit Card Attitudes and Debt: Evidence from One Campus: Changes in Student Credit Card Debt. *The Journal of consumer affairs*, 48(3), 634–647. <https://doi.org/10.1111/joca.12043>

Norvilitis, J. M., & MacLean, M. G. (2010). The role of parents in college students' financial behaviors and attitudes. *Journal of economic psychology*, 31(1), 55–63. <https://doi.org/10.1016/j.joep.2009.10.003>

Norvilitis, J. M., Merwin, M. M., Osberg, T. M., Roehling, P. V., Young, P., & Kamas, M. M. (2006). Personality Factors, Money Attitudes, Financial Knowledge, and Credit-Card Debt in College Students. *Journal of applied social psychology*, 36(6), 1395–1413. <https://doi.org/10.1111/j.0021-9029.2006.00065.x>

Norvilitis, J. M., Szablicki, P. B., & Wilson, S. D. (2003). Factors Influencing Levels of Credit-Card Debt in College Students. *Journal of applied social psychology*, 33(5), 935–947. <https://doi.org/10.1111/j.1559-1816.2003.tb01932.x>

Nummenmaa, L. (2009). *Käyttäytymistieteiden tilastolliset menetelmät* (1. p., uud. laitos.). Tammi.

- Nyhus, E. K., & Webley, P. (2001). The role of personality in household saving and borrowing behaviour. *European Journal of Personality*, 15(1_suppl), S85–S103. <https://doi.org/10.1002/per.422>
- Oksanen, A., Savolainen, I., Sirola, A., & Kaakinen, M. (2018). Problem gambling and psychological distress: A cross-national perspective on the mediating effect of consumer debt and debt problems among emerging adults. *Harm Reduction Journal*, 15(1), 45. <https://doi.org/10.1186/s12954-018-0251-9>
- Poppe, C., Lavik, R., & Borgeraas, E. (2016). The dangers of borrowing in the age of financialization. *Acta Sociologica*, 59(1), 19–33.
- Raijas, A. (2019). Pikavippimarkkinoiden kehitys ja sääntely Suomessa. *Kansantaloudellinen aikakauskirja*, 115(4), 620–637.
- Raijas, A., & Kangassalo, P. (2010). Kuluttajien luottamus ja talouden suhdanteet. Teoksessa *Kulutuksen määrät ja tyylit talouden muutoksissa*.
- Raijas, A., Uusitalo, O., & Luukkanen, L. (2012). Tutkimushankkeen tausta ja merkitys, tavoitteet sekä teoreettiset lähestymistavat. Teoksessa A. Raijas & O. Uusitalo (Toim.), *Nuoret ja talousosaaminen* (ss. 9–17). Kuluttajatutkimuskeskus.
- Ranta, M., & Salmela-Aro, K. (2018). Subjective financial situation and financial capability of young adults in Finland. *International Journal of Behavioral Development*, 42(6), 525–534. <https://doi.org/10.1177/0165025417745382>
- Rantala, K. (2012). *Vippikierteen muotokuva*. <http://hdl.handle.net/10138/152578>
- Rantala, K., & Tarkkala, H. (2010). Luotosta luottoon: Velkaongelmien dynamiikka ja uudet riskiryhmät yhteiskunnan markkinalogiikan peilinä. *Yhteiskuntapolitiikka*, 2010(75), 19–33.
- Ritzer, G. (1995). *Expressing America: A Critique of the Global Credit Card Society*. SAGE Publications, Incorporated. <https://doi.org/10.4135/9781452243115>

- Räsänen, P. (2003). *In the twilight of social structures: A mechanism-based study of contemporary consumer behaviour*. University of Turku.
- Räsänen, P. (2008). Kulutuksen yksilöllistyminen sosiologisessa tutkimuksessa. Teoksessa K. Ahlqvist, A. Rajjas, A. Perrels, J. Simpura, & L. Uusitalo (Toim.), *Kulutuksen pitkä kaari: Niukkuudesta yksilöllisiin valintoihin* (ss. 124–148).
- Saari, H., Koivula, A., Sivonen, J., & Räsänen, P. (2019). *Working papers in Economic Sociology: Suomi 2019 – kulutus ja elämäntapa. Tutkimuseloste ja koodikirja*. Turun yliopisto.
<https://www.utupub.fi/handle/10024/148680>
- Sarpila, O., Räsänen, P., Erola, J., Kekki, J., & Pitkänen, K. (2010). *Suomi 2009. Tutkimuseloste ja aineistojen 1999-2009 vertailua*. Turun yliopisto.
- Silinskas, G., Ranta, M., & Wilska, T.-A. (2021). Financial Behaviour Under Economic Strain in Different Age Groups: Predictors and Change Across 20 Years. *Journal of consumer policy*, 44(2), 235–257.
<https://doi.org/10.1007/s10603-021-09480-6>
- Starr, M. A. (2010). Debt-Financed Consumption Sprees: Regulation, Freedom and Habits of Thought. *Journal of economic issues*, 44(2), 459–470.
<https://doi.org/10.2753/JEI0021-3624440218>
- Sumarwan, U., & Hira, T. (1993). The Effects of Perceived Locus of Control and Perceived Income Adequacy on Satisfaction With Financial Status of Rural Households. *Journal of Family and Economic Issues*, 14, 343–364.
<https://doi.org/10.1007/BF01013984>
- Suomen Pankki. (2022a, heinäkuuta 1). *Toukokuussa vakuudettomia kulutusluottoja nostettiin huomattavasti aiempaa enemmän*.
<https://www.suomenpankki.fi/fi/Tilastot/rahalaitosten-tase-lainat-ja-talletukset-ja-korot/tiedotehistoria/2022/toukokuussa-vakuudettomia-kulutusaluettoja-nostettiin-huomattavasti-aiempaa-enemman/>.

- Suomen Pankki. (2022b). *Suomen kotitalouksien euromääräiset lainat ja talletukset 2003 – 2022*. https://www.suomenpankki.fi/fi/Tilastot/rahalaitosten-tase-lainat-ja-talletukset-ja-korot/taulukot/rati-taulukot-fi/pt_kotitalouksien_lainat_ja_talletukset_fi/. (luettu 4.8.2022)
- Suomen virallinen tilasto. (2022a). *Kuluttajien luottamus*. Kuluttajien luottamus. <https://stat.fi/tilasto/kbar>. (luettu 3.9.2022)
- Suomen virallinen tilasto. (2022b). *Kulutusluotto*. Käsitteet. <https://www.stat.fi/meta/kas/kulutusluotto.html> (luettu 23.4.2022)
- Turun yliopisto. (2019). *Tietosuoja*. <https://sites.utu.fi/suomi2019/tietosuoja/>. (luettu 16.4.2022)
- van der Zwan, N. (2014). Making sense of financialization. *Socio-Economic Review*, 12(1), 99–129. SocINDEX with Full Text.
- Wang, J., & Xiao, J. J. (2009). Buying behavior, social support and credit card indebtedness of college students. *International journal of consumer studies*, 33(1), 2–10. <https://doi.org/10.1111/j.1470-6431.2008.00719.x>
- Warde, A. (2005). Consumption and Theories of Practice. *Journal of consumer culture*, 5(2), 131–153. <https://doi.org/10.1177/146954050505053090>
- Warde, A. (2015). The Sociology of Consumption: Its Recent Development. *Annual review of sociology*, 41(1), 117–134. <https://doi.org/10.1146/annurev-soc-071913-043208>
- Webley, P., & Nyhus, E. K. (2001). Life-cycle and dispositional routes into problem debt. *The British journal of psychology*, 92(3), 423–446. <https://doi.org/10.1348/000712601162275>
- Webley, P., & Nyhus, E. K. (2008). *Inter-temporal choice and self-control: saving and borrowing* (ss. 105–131). Cambridge University Press. <https://doi.org/10.1017/CBO9780511490118.005>
- Wilska, T.-A. (2004). Yksilöllisyyttä vai pakkovalintaa? Sosiaaliturvasta riippuvaisten nuorten aikuisten asema kuluttajina vuosituhanen

vaihteessa. Teoksessa K. Ahlqvist & A. Raijas (Toim.), *Erilaisia kulutusuria Suomessa* (ss. 67–91). Tilastokeskus.

Xiao, J. J., Tang, C., Serido, J., & Shim, S. (2011). Antecedents and Consequences of Risky Credit Behavior Among College Students: Application and Extension of the Theory of Planned Behavior. *Journal of public policy & marketing*, 30(2), 239–245. <https://doi.org/10.1509/jppm.30.2.239>

Åslund, C., Larm, P., Starrin, B., & Nilsson, K. W. (2014). The buffering effect of tangible social support on financial stress: Influence on psychological well-being and psychosomatic symptoms in a large sample of the adult general population. *International Journal for Equity in Health*, 13(1), 85. <https://doi.org/10.1186/s12939-014-0085-3>

LIITTEET

Liite 1

Alkuperäiset kysymyksenasettelut yhdistetystä Suomi 1999–2019-kyselytutkimusaineistoista.

V01: Oletko

1 mies 2 nainen

V02: Mikä on syntymävuotesi?

V03: Onko asuinalueesi

1 taajama-alue/kaupunkia 2 maaseutua

V08: Onko sinulla peruskoulutuksen jälkeistä tutkintoa?

- 1 Ei ammatillista koulutusta
- 2 Ammattikoulu
- 3 Ylioppilas
- 4 Opistotasoinen tai muu toisen asteen koulutus
- 5 Ammattikorkeakoulu
- 6 Yliopisto
- 7 Tohtori tai lisensiaatti***
- 8 Muu

*** 7= 1999 ja 2004 akateeminen jatkotutkinto

V18 Miten kuvailisit elämäntilannettasi tällä hetkellä seuraavien asioiden kohdalla?

Taloudellinen tilanne

- 1 Erittäin hyvä
- 2 Hyvä
- 3 Kohtalainen
- 4 Huono
- 5 Hyvin huono

V41: Minkä suuruiset suunnilleen ovat henkilökohtaiset nettotulosi kuukaudessa?

(Käteen jäävät tulot eli palkat eläkkeet ja sosiaalietuudet verotuksen jälkeen)

N. ___€

1999-lomakkeessa kysyttynä rahayksikkönä oli markka ja myöhemmissä lomakkeissa euro.

V45: Minulla on kulutusluottoa tai pikavippejä?

- 1 Kyllä 2 Ei

Liite 2

Taulukko 7 Interaktio kulutusluotto*vuosi

Minulla on kulutusluotto (kyllä)	ref
Ei	0,135*** (-0,052)
Tutkimusvuosi 1999	ref
2009	-0,339*** (0,079)
2019	-0,313*** (0,070)
kulutusluotto#vuosi	
ei#2009	0,351*** (0,086)
ei#2019	0,367*** (0,075)
Tulot (jatkuva)	0,221*** (0,010)
Sukupuoli (mies)	ref
Nainen	0,088*** (0,024)
Koulutus (perusaste)	ref
Toinen aste	0,140*** (0,036)
Korkea-aste	0,317*** (0,043)
Ikä	0,001 (0,001)
Asuinpaikka (kaupunki tai taajama)	ref.
Maaseutu	0,008 (0,029)
Vakiotermi	2,292 (0,072)
Korjattu R2	0,200
p-arvo	<0,001

```
. mlincom 1 - 2
```

	lincom	pvalue	ll	ul
1	-0.351	0.000	-0.519	-0.183

```
. mlincom 2 - 3
```

	lincom	pvalue	ll	ul
1	-0.016	0.857	-0.185	0.154

```
. mlincom 1 - 3
```

	lincom	pvalue	ll	ul
1	-0.367	0.000	-0.514	-0.220

* p<0,05, ** p<0,01, *** p<0,001, Keskivirheet suluissa

Taulukko 8 interaktiomalli tulot*vuosi

Minulla on kulutusluotto (kyllä)	ref
Ei	0,353*** (0,033)
Tutkimusvuosi 1999	ref
2009	-0,371*** (0,077)
2019	-0,428*** (0,071)
tulot#vuosi	
2009	0,125*** (0,024)
2019	0,150*** (0,022)
Tulot (jatkuva)	0,133*** (0,016)
Sukupuoli (mies)	ref
Nainen	0,090*** (0,024)
Koulutus (perusaste)	ref
Toinen aste	0,131*** (0,036)
Korkea-aste	0,297*** (0,043)
Ikä	0,001 (0,001)
Asuinpaikka (kaupunki tai taajama)	ref.
Maaseutu	0,009 (0,070)
Vakiotermi	2,334 (0,070)
Korjattu R2	0,205
p-arvo	<0,001

. mlincom 1 - 2

	lincom	pvalue	ll	ul
1	-0.125	0.000	-0.173	-0.078

. mlincom 2 - 3

	lincom	pvalue	ll	ul
1	-0.024	0.314	-0.071	0.023

. mlincom 1 - 3

	lincom	pvalue	ll	ul
1	-0.150	0.000	-0.193	-0.106

* p<0,05, ** p<0,01, *** p<0,001, Keskivirheet suluissa

Taulukko 9 interaktio sukupuoli*vuosi

Minulla on kulutusluotto (kyllä)	ref
Ei	0,354*** (0,033)
Tutkimusvuosi 1999	ref
2009	-0,010 (0,048)
2019	0,028 (0,042)
sukupuoli#vuosi	
nainen*2009	-0,068 (0,063)
nainen*2019	-0,067 (0,055)
Tulot (jatkuva)	0,220*** (0,010)
Sukupuoli (mies)	ref
Nainen	0,133** (0,041)
Koulutus (perusaste)	ref
Toinen aste	0,147*** (0,036)
Korkea-aste	0,326*** (0,043)
Ikä	0,001 (0,001)
Asuinpaikka (kaupunki tai taajama)	ref.
Maaseutu	0,008 (0,029)
Vakiotermi	2,083*** (0,066)
Korjattu R2	0,194
p-arvo	<0,001

. mlincom 1 - 2

	lincom	pvalue	ll	ul
1	0.068	0.282	-0.056	0.193

. mlincom 2 - 3

	lincom	pvalue	ll	ul
1	-0.002	0.979	-0.121	0.118

. mlincom 1 - 3

	lincom	pvalue	ll	ul
1	0.067	0.227	-0.041	0.175

* p<0,05, ** p<0,01, *** p<0,001, Keskivirheet suluissa

Taulukko 10 interaktio koulutus*vuosi

Minulla on kulutusluotto (kyllä)	ref
Ei	0,354*** (0,033)
Tutkimusvuosi 1999	ref
2009	-0,093 (0,084)
2019	0,026 (0,073)
koulutus#vuosi	
toinen aste*2009	0,086 (0,093)
korkea-aste*2009	-0,062 (0,110)
toinen aste*2019	-0,014 (0,080)
korkea-aste*2019	-0,121 (0,095)
Tulot (jatkuva)	0,221*** (0,010)
Sukupuoli (mies)	ref
Nainen	0,089*** (0,024)
Koulutus (perusaste)	ref
Toinen aste	0,129* (0,054)
Korkea-aste	0,398*** (0,071)
Ikä	0,001 (0,001)
Asuinpaikka (kaupunki tai taajama)	ref.
Maaseutu	0,006 (0,029)
Vakiotermi	2,114*** (0,072)
Korjattu R2	0,194
p-arvo	<0,001

```
. mlincom 1 - 2
```

	lincom	pvalue	ll	ul
1	-0.086	0.355	-0.267	0.096

```
. mlincom 2 - 3
```

	lincom	pvalue	ll	ul
1	0.099	0.300	-0.089	0.287

```
. mlincom 1 - 3
```

	lincom	pvalue	ll	ul
1	0.014	0.865	-0.144	0.171

* p<0,05, ** p<0,01, *** p<0,001, Keskiarvot sulussa

Taulukko 11. interaktio ikä*vuosi

Minulla on kulutusluotto (kyllä)	ref
Ei	0,353*** (0,033)
Tutkimusvuosi 1999	ref
2009	0,004 (0,099)
2019	0,106 (0,090)
ikä#vuosi	
ikä*2009	-0,001 (0,002)
ikä*2019	-0,002 (0,002)
Tulot (jatkuva)	0,220*** (0,010)
Sukupuoli (mies)	ref
Nainen	0,089*** (0,024)
Koulutus (perusaste)	ref
Toinen aste	0,149*** (0,037)
Korkea-aste	0,325*** (0,043)
Ikä	0,003* (0,001)
Asuinpaikka (kaupunki tai taajama)	ref.
Maaseutu	0,006 (0,029)
Vakiotermi	2,047*** (0,082)
Korjattu R2	0,194
p-arvo	<0,001

```
. mlincom 1 - 2
```

	lincom	pvalue	ll	ul
1	0.001	0.560	-0.003	0.005

```
. mlincom 2 - 3
```

	lincom	pvalue	ll	ul
1	0.001	0.516	-0.002	0.005

```
. mlincom 1 - 3
```

	lincom	pvalue	ll	ul
1	0.002	0.181	-0.001	0.006

* p<0,05, ** p<0,01, *** p<0,001, Keskivirheet sulussa

Taulukko 12 interaktio asuinalue*vuosi

Minulla on kulutusluotto (kyllä)	ref
Ei	0,354*** (0,033)
Tutkimusvuosi 1999	ref
2009	-0,046 (0,037)
2019	-0,014 (0,034)
asuinalue#vuosi	
maaseutu*2009	-0,007 (0,076)
maaseutu*2019	0,029 (0,067)
Tulot (jatkuva)	0,220*** (0,010)
Sukupuoli (mies)	ref
Nainen	0,088*** (0,024)
Koulutus (perusaste)	ref
Toinen aste	0,146*** (0,036)
Korkea-aste	0,325*** (0,043)
Ikä	0,001 (0,001)
Asuinpaikka (kaupunki tai taajama)	ref.
Maaseutu	-0,003 (0,049)
Vakiotermi	2,111*** (0,064)
Korjattu R2	0,194
p-arvo	<0,001

```
. mlincom 1 - 2
```

	lincom	pvalue	ll	ul
1	0.007	0.927	-0.142	0.156

```
. mlincom 2 - 3
```

	lincom	pvalue	ll	ul
1	-0.036	0.629	-0.180	0.109

```
. mlincom 1 - 3
```

	lincom	pvalue	ll	ul
1	-0.029	0.668	-0.160	0.103

* p<0,05, ** p<0,01, *** p<0,001, Keskivirheet sulussa